

n¹¹

2020 11

Mėnesinis kultūros ir meno žurnalas

nemunas

Laima Kreivytė

Paulius Lantuchas

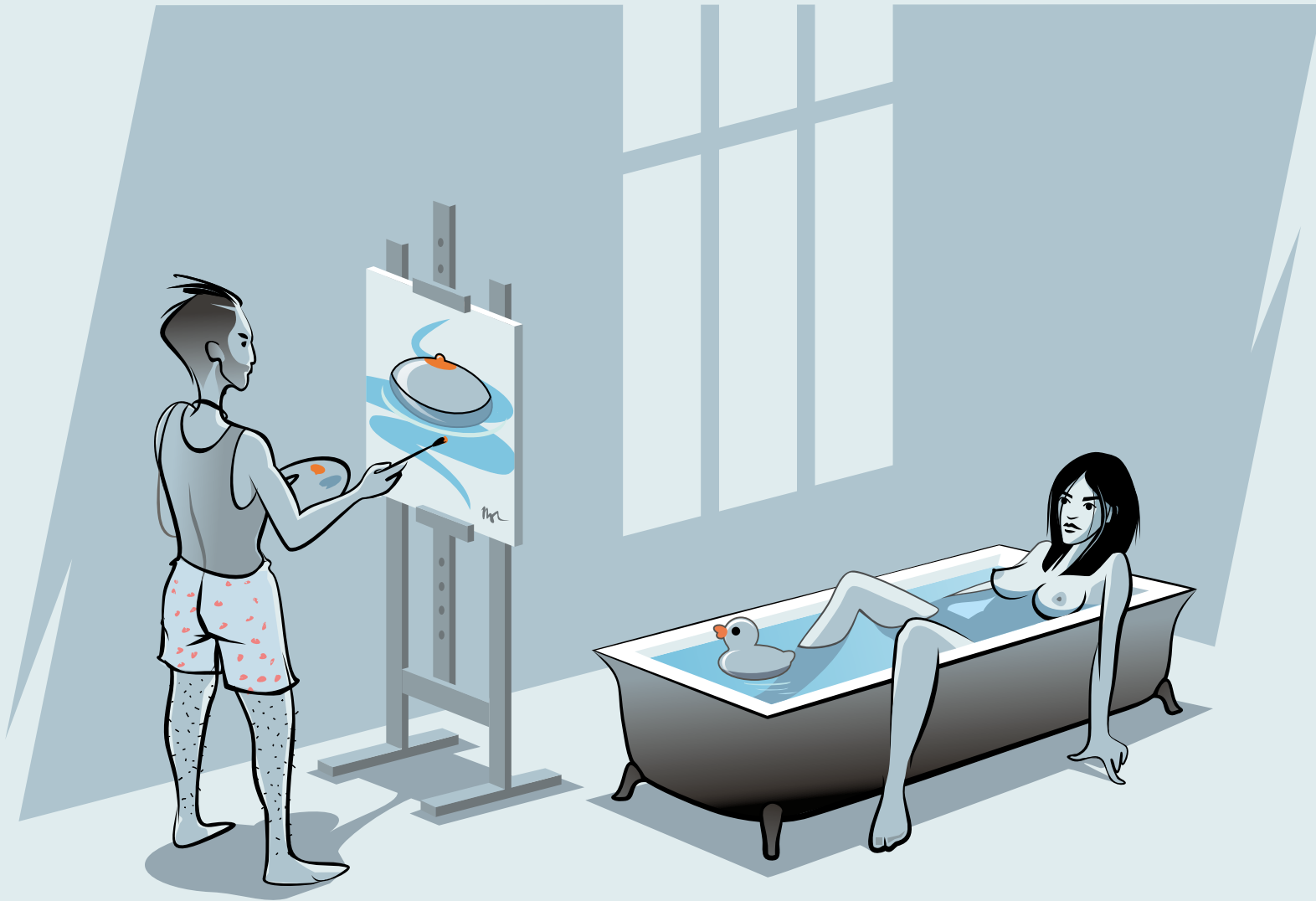
Leonidas Šinkarenka

Edita Voverytė

Stanisław Lem

3⁹⁰ €

nemunas tavo namuose

prenumeruok: www.nemunas.press

DŪZGENIMAS IR LAIMĖ

ERIKA DRUNGYTĖ

Ar būta laikų, kada žmogaus gyvenime nevyko nieko globalaus? Karai, vergovė, krizės, maištai, badas, pandemijos, sukilimai, sausros, šalčiai, tremtys, okupacijos, priespauda, tautų naikinimai, eksperimentiniai ginklai... Retas istorinis tarpinis buvo ramesnis, jokių permainų, kaip nelaimės ženklų, neatnešantis. Žmogaus visada tyko grėsmė. Gamtos stichijų siautimas, nusikaltėlių išdaigos, psichiškai nesveikų asmenų išpuoliai, virusų ir bakterijų siurprizai, priklausomybių pinklės, nepagydomų ligų atakos, avarijų naikintuvai bei kitokie incidentai – kasdienybė. Tik pateptieji nieko baisaus nepatiria, tik gimę su laimės marškinėliais lyg lokiai pražiovauja žiemą, o pavasarį ramiai dūzgena be jokios skubos, be jokių įtampų, kaip galėdami labiau atsiriboję nuo didžiulio žvimbiančio veikliosios visuomenės kūno tarsi širšių lizdo, kuriam negalėtum išlikti neutralus.

Regis, taip liaupsinama Rytuose ramybė arba kažin kokia vidinio stabilumo būseną, Graikijos stoikų propaguota jau 300 m. pr. Kr., yra individuali siekiamybė. Žmogus, prisilaukantis tam tikro mokymo ir pasaulio suvokimo, gali savyje išugdyti savybes, leidžiančias jam išgyventi palaimingą jausmą – aplink nors ir tvanas, man ramu. Apie bendruomenes ar valstybes, taip pat galinčias tai patirti, nekalbama, nes sunku įsivaizduoti vientisą socialinį organizmą, kuriame kiekvienas būtų įvaldęs nepajudinamą pusiausvyrą. Įdomu, kad tiek Senovės Rytų, tiek Vakarų civilizacijos lopšio Mokytojai, ramybės būseną laikę siekiniu, tapatino ją su išmintimi, dora ir laime. Kitaip tariant, didžiuosius slėpinius gali suvokti tik išmintingas žmogus, o toks yra ir doras, nes pajėgia juos apmąstyti bei sąmoningai to siekti. Tad, nejausdamas jokių vidinių prieštarų ir kančių, jis yra laimingas.

Kas kita – išminčiaus vieta visuomenėje. Jis nėra toks atsispyręs, kad niekas negalėtų prieiti ir bendrauti. Tiek Rytų,

tiek Vakarų tradicijose Mokytojo vaidmuo buvo be galo svarbus, gerbtinas, o mokymas – siektinas. Tik vienur labiau išplito sekimas tiesiogine prasme – ėjimas paskui, prašymas priimti į mokinių būrį, besąlygiškas paklusimas, o kitur išminčiai dalinosi savo žiniomis viešai, veikė visuomenės labui. Todėl bet kokios nelaimės ar negandos atveju prašyti patarimo žmogaus, gebėjusio nuraminti emocijas, bet niekada neišjungdavusio proto, išugdyto patyriminiu pažinimu, buvo tiesiog teisinga. Argi galima klausti, kaip toliau elgtis ir gyventi to, kuris yra neišmintingas, nedoras ir nelaimingas?

Po daugybės gana ramių gyvavimo metų be didesnių sukrėtimų ar konfliktų, Europa jaučia požeminius seisminius smūgius. Jos vangią kasdienybę sujaukė ne tik visuotiniai išplitę virusai, besikėsinantys ir į žmonių gyvybes, ir į šalių ekonominį stabilumą. Atrodo, kad joje nebeliko Mokytojų, autoritetų. Susiskaldymas į vertybines stovyklas pranašauja perdegimą. Emocijų bangos ritasi per kraštus, o tas, kuris didžiąjai daliai tikinčiųjų turėjo tapti užuovėja, įnešė tik dar daugiau sumaišties – popiežiaus asmeninė nuomonė jaudrino net Bažnyčią, tad ir ji taikos balandžio nebegano. Negirdėti ir laimingų išminčių, teigiančių, jog, nepaisant visko, ruduo nuostabus, o tai, kuo baisimės, tėra pasekmės priešasčių, kurias patys ir virėme savo katiliukuose. Kaipgi girdėsi, jei minia filosofus nušvilpė, o mokytojais save vadinančių tiek, kad besekdamas gali koją nusilaužti. Ir visgi, prisiminę, kad didieji Senojo žemyno protai rekomendavo į savo gyvenimus neįsileisti ne tik pavydo, godumo, gašlumo, baimės, bet ir – svarbiausia! – liūdesio, gal daug lengviau priimtume ne tik sukiojamą laiką, vėstantį orą, virusų aktyvumą, valdžių kaitą. Galbūt pavyktų susitarti su pačiais savimi ir tapti mokytojais sau. O tada, žiūrėk, ir iki ramybės ne taip toli.

LAIMA KREIVYTĖ: „LAIMINGIAUSIA ESU, KAI ŽAIDŽIU“

— KALBINO ERIKA DRUNGYTĖ

Laimą Kreivytę pažįstu daugybę metų – esame beveik bendraamžės, mūsų kreivės susiliečia literatūros debesyne, dažniausiai kokiuose poezijos festivaliuose. Tik jos šaknis tvirtai įsikibusi Vilniaus, o manoji – Kauno. Lygiai prieš metus Kauno meno leidinių mugėje pristatėme naujausią poetės knygą „Artumo aritmetika“ – vos antrąją, bet ryškia, autentišką, santūriai atvirą, skaudžią ir ironišką, tvirtai suręstą. Todėl Lietuvos rašytojų sąjungoje niekam nekilo abejonių dėl Laimos narystės joje. Nors L. Kreivytė yra menotyrininkė ir didžioji jos gyvenimo dalis sukasi akademinėje erdvėje, tarp menininkų, parodose, performansuose bei švietėjiškoje veikloje, ji tikrai gali didžiulis kalbos pojūčio dovana. Taip švariai, aiškiai, tiksliai ir tuo pačiu jautriai, giliai, išgyventai prabyla toli gražu ne kiekvienas rašytojas. Laimos biografijoje – daugiau nei pusšimtis kuruotų parodų, kelios galingos tarptautinės bienalės (Baltijos paviljonas III Prahos bienalėje, Lietuvos paviljonas 53-ojoje Venecijos bienalėje), net pastovioji Nacionalinės dailės galerijos XX–XXI a. ekspozicija, daugybė menininkės sumanytų ir įgyvendintų performansų ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. Buvo be galo smalsu ne tiek pakamantinėti apie platų kūrėjos veiklų spektrą, bet suprasti, išgirsti, pamatyti tuos vėjus, kuriuos ji prisipažįsta gananti ir iš jų siuvanti pamušalus.

Mudviejų vaikystėje ir jaunystėje kuriantis rašto žmogus buvo kažkas ypatingo. Prozininkai dar ne tokie dievai, bet poetai... Ar panašios inspiracijos ir paskatino „imtis plunksnos“? Kada parašei pirmą eilėraštį?

Pirmą eilėraštį parašiau mokykloje. Mokytojai. Norėjosi pasakyti kažkaip tikriau, giliau. Mokyklinės eilės tokios sentimentalios – lyg Salomėjos įkvėptos, lyg Maironio... Poetai, žinoma, atrodė pranašai. Sykį mama mane nusivedė į spaudos šventę prie Puškino paminklo, kuris tada stovėjo parkelyje už katedros, link „Rotondos“. Poetai skaitė eiles, tarp jų – ir Marcelijus Martinaitis. Po renginio nedrąsiai priėjau, neatsimenu, ką jis pasakė. Bet išliko atmintų rimtas, susikaupęs žvilgsnis ir lyg palaiminimas (bent jau aš taip tada supratau). Ne tik poetai, ir poezija rodėsi toks nežemiškas ir kartu intymus dalykas, kad buvo baisu kam rodyti. Bet ir savy laikant sprogdino iš vidaus. Taigi, sukauptus visą drąsą nusiūsdavau eiles į kokių konkursą. Sąjūdžio laikais buvo leidžiamas laikraštėlis „Jaunoji Lietuva“, ten moksleivių kūrybos konkurse laimėjau III vietą. Tai pradžiugino, bet nepadrąsino spausdintis. Iki šiol kažkaip nepatogu poeziją siūlyti. Ilgą laiką vienintelė mano publikacija buvo „7 meno dienų“ poezijos puslapyje, kuriam eilėraščių paprašė Liudvikas Jakimavičius – pamatęs per televizorių, kad buvau apdovanota Prano Lemberto studentų poezijos konkurse. Dirbome toje pačioje redakcijoje, bet iki tol niekam savo eilėraščių nerodžiau. O tai, kad po nemenkos pauzės (ne rašymo – spausdinimo) vėl sugrįžau į poeziją, yra didelis Tavo, Erika, nuopelnas. Tada sudarinėjai „Poezijos pavasarį“ ir paprašei manęs eilėraščių... Kaip Tu ir prisiminei?

Ar po to „Poezijos pavasario“ ėmei drąsiau lankytis ir „Poetiniame Druskininkų rudenyje“, ir dažniau stoti prie mikrofono? Nes tikrai neatrodo, kad būtumei nutolusi nuo poetų gyvenimo. Net nustebau, kad tik visai neseniai tapai Rašytojų sąjungos nare – atrodė, jau seniai ja esi.

Taip, tada tarsi priėmiau ir šią savo tapatybės dalį. Poezija man visada buvo svarbi – daug jos skaičiau lietuviškai, angliškai, rusiškai, kartais ir

menas

išversdavau patikusį eilėrašį. Rašiau sau, bet tarsi apkasuose. Ne vadinėje emigracijoje, o savanoriškam pogrindyje. Ne dėl to, kad nenorėjau dalintis. Tiesiog viduje tūnojo „žinojimas“, kad turiu vieną vagą arti – jei jau baigiau dailės istorijos studijas, tai ir reikia darbuotis tame lauke nesiblaškant. Juk iš to duoną valgau – dėstau Vilniaus dailės akademijoje, rengiu parodas, rašau kritiką. Tačiau poezija vis tiek dalyvauja neakivaizdinio (o kartais ir akivaizdžiu) būdu. Kai galvoju parodų ir straipsnių pavadinimus, kai ieškau netikėtų erdvinių ir konceptualių kūrinių jungčių, tam tikro parodos ritmo. Dabar man atrodo, kad visos tapatybės briaunos svarbios, ir visos regimos mano darbuose. Tai buvo naivi iliuzija, kad galima „išjungti“ poetinę dalį. Galima tik ją nukreipti į požemį, kaip miestuose kartais paslepia upes po žeme. Jos neišnyksta, tik tampa nematomos. O į Rašytojų sąjungą įstojau išleidusi antrą poezijos rinkinį „Artumo aritmetika“. Juk reikia dviejų knygų, kad taptum rašytoja! Parodos, net ir su katalogais, kažkaip greičiau materializuojasi.

Suprantu, kad pokalbio vien apie literatūrą palaikyti nepavyks. Tačiau knieti paklausti – kokius raštus matai, žvelgdama į margaspalvį lietuvių poezijos audinį? Kaip tas paveikslas atrodė prieš 40, 20 metų, kaip – dabar?

Geras žodis – „knieti“. Kartais žodžiai timpteli į vieną ar kitą pusę. Knietėjime yra intencija, rūpestis, didelis noras. Tai labai kūniškas žodis – ne be reikalo jo reikšmės apibrėžiamos „niežėti“, „kutenti“. Čia kaip „liežuvis niežti“ – tiesiog negali susitūrėti nepasakiusi. Iš karto prisiminiau Salomėją ir jos eilėrašį „Dėdės“:

*O man, sakysiu atvirai,
Seniai liežuvis niežti
Tą jų gyvenimą tikrai
Ryškio spalvom nupiešti.*

Gal tai labiausiai ir pasikeitė – vienavyrė poezija išėjo iš mados? Dėdės nebeįdomūs. Gera poezija, žinoma, išlieka – nepriklausomai nuo lyties. Tačiau dabar vis sunkiau (gal net neįmanoma) apsimesti, kad poezija, o ypač jos vertinimas – belytis. Ji tapo daugiabalsiškesnė, poezijos audinys – margesnis. Poezija kuriama ne tik poetams apie poetus. Girdisi stiprūs ir saviti poečių balsai, įaudžiamos kitų kalbų, tradicijų gijos, socialinės ir politinės realijos. Poezija suartėja su muzika, performansu, videomenu ir transliuoja ne „universalią tiesą“, o skirtingas patirtis – taip pat ir „paraštinių“, atstumtų žmonių. Neatsitiktinai vienas iš įdomiausių ir aktualiausių skambančių poezijos rinkinių yra Enrikos Striogaitės „Žmonės“, įbalsinantis tuos, kuriuos paprastai stengiamės aplenkti, nematyti – kad ir girtą Laisvės alėjos Saulę. Simptomiška, kad kolegų išgirta, žiniasklaidos pastebėta, skaitytojų pamilta knyga vis dėlto nebuvo apdovanota: nors ir nominuota, negavo nei Poezijos pavasario, nei Jotvingių premijos. Poezija, ją rašančios (-ys) ir skaitančios (-ys) pasikeitė, bet poetės vis dar turi laukti adekvataus savo kūrybos įvertinimo. Tikiuosi, kad „Žmonėms“ geriau pasiseks metų knygos rinkimuose, ko nuoširdžiai linkiu kartu su „Žemaitės tašės“ laureatėmis – Virginija Kulvinskaite (Cibaruske), Lina Buivydyvičiūte ir Vaiva Grainyte. Džiaugiamės, kad jautriūs ir drąsiūs mūsų klasikės našta (hm, vyrai neša vėliavas, moterys – krepšius...) nuo šiol neš ir Enrika – šiemetinė „Žemaitės tašės“ laimėtoja.

O kalbant plačiau – man labai įdomios jaunosios poetės ir poetai, kuriantys ne tik naujus kalbinius, bet ir vizualesius ryšius, keičiantys perspektyvą. Kai poezijoje dalyvauja ne tik žmonės, bet ir gyvūnai, net bakterijos, kai maudžia ne tik savo, bet ir planetos kūną (gal ir dangaus kūnus?). Įdėmiai perskaičiau levos Toleikytės, Tomo Petrulio, Lauros Kromalcaitės, Manto Balakausko naujas knygas – jie tarsi iš kitos planetos, kurioje veikia kiti kalbos ir fizikos dėsniai, kitaip (per)dozuojamas apmaudas, ironija, neveltis, poezija ir pornografija. Kuo platesnis diapazonas, kuo skirtingesni balsai ir temų ratas, tuo įdomiau.

Nesu istorikė ar literatūrologė, tad negaliu atsakyti į klausimą, kaip lietuvių poezija atrodė prieš kelis dešimtmečius. Vytautas Kavolis nutiesė įdomias paraleles tarp Maironio ir Salomėjos Nėries, Juditos Vaičiūnaitės ir Tomo Venclovos, Kornelijaus Platelio ir Gražinos Cieškaitės. Dabartinis poezijos audinys daug margesnis, ir būtų tikrai sunku išskirti vieną poetę ir poetą kaip „kartos balsus“. Dabar tai – daugiabalsis mišrus choras, kartais džiazuojantis, kartais repuojantis (Žygimanto Kudirkos „Automobilių numerių repas“), o kartais traukiantis bažnytines giesmes ir sutartines.

Aš irgi be galo džiaugiuosi, kad atsirado tikra kontrastinė polifonija, kurioje palaikoma kontrapunkto tendencija. Kitaip tariant, ir skirtingi balsai, ir žvilgsniai, ir melodijos, ir stilistikos. Prieš 40 metų buvo galima išgirsti keistų vertinimo kriterijų, kaip antai „moteriška“ poezija, o dabar pagaliau atplaukėme į taip trokštamą krantą, kuriame teliko „gera“ ir „prasta“ poezija. Tačiau įtampų vis viena yra. Didžiulis būrys eiliuojančių ir pripažįstančių bei skaitančių tik romantizmo ar neoromantizmo epochų tradicijos kūrinius griežtai atmeta šiuolaikinę kūrybą, sakydami, kad tikroji poezija mirė. Ar dažnai mene nauji dalykai sulaukia neigiamų reakcijų, o „jaugę į kraują“ – nepaleidžiami? Kodėl taip sunku išgirsti, suvokti ir suprasti naujas kūrybos kalbas?

Todėl, kad tų kalbų reikia mokytis! Baigusi dailės akademiją pradėjau dirbti dailės istorijos mokytoja Vilniaus Naujininkų vidurinėje mokykloje. Kartu su mokiniais nuėjome į Šiuolaikinio meno centrą – daug dalykų jiems ten atrodė kvaili, nesuprantami. Pradėjome kalbėtis, kaip į tai žiūrėti, į ką kreipti dėmesį. Jie labai greitai „pagavo“, kad kūrinys gali būti kritiškas, ironiškas, bjaurus, provokuojantis. Kad šiuolaikinis menas yra kaip priešnuodis vartojimą propaguojančiam reklamos pasauliui. Kad tai intelektualai veikla, verčianti mąstyti, keisti požiūrį. Ir kad ne „dėl grožio“ kuriama. Lankant kitą parodą, pokalbis jau buvo žymiai laisvesnis. Tokių įkvepiančių rašinių prirašė! Net nesitikėjau, kad moksleiviai taip greitai perpras šiuolaikinio meno abėcėlę. Svarbiausia, kad jiems buvo smalsu, jie norėjo pamatyti kažką visai kitokio – jokio išankstinio „svetimo“ blokavimo.

Juk daug paprasčiau atsiriboti, nesigilinti, daryti tik tai, ką esi įpratęs. Man toks nenoras geriau pažinti, išankstinis kritiškas atmetimas (nesvarbu ko – šiuolaikinio meno, feminizmo, *queer*, kitos kalbos, patirties, skambesio) asocijuojasi su senatviniu nuovargiu. Ir tai ne amžizmas – nes kartais tas nuovargis sukausto ir visai jaunus žmones. O yra vyresnių kolegų, kurių atvirumas naujovėms ir pažiūrų platumas įkvepia. Man tokiu idealu buvo tapytoja ir asambliažų, instaliacijų kūrėja Marija Teresė Rožanskaitė. Ji nenuilstamai domėjosi tuo, kas vyksta pasaulyje, eidavo

Tomo Petreikio nuotrauka

į teatro, kino premjeras, koncertus, gilinosi į jaunų menininkų darbus. Ir pati daug kūrė, užkurdama ir savo šeimyną – vyrą tapytoją Igorį Piekurą, sūnus Marijų ir Gediminą, rengė plenerus jų kaime. O čia pat sutikusi Jurgą Barilaitę klausinėjo apie videomeną – mat nusipirko kamerą ir mokėsi filmuoti. Gaila, kad ši puiki menininkė mus taip anksti paliko. Bet iki šiol jaučiu jos išspinduliuotą šviesą. Norisi pratęsti, pasidalinti su kitais tuo, ką kūrėja atrado. Kaip Brodskis rašė apie W. H. Audeną, „nusilenkti kolegų, kurių atvirumas naujovėms ir pažiūrų platumas įkvepia. Man tokiu idealu buvo tapytoja ir asambliažų, instaliacijų kūrėja Marija Teresė Rožanskaitė. Ji nenuilstamai domėjosi tuo, kas vyksta pasaulyje, eidavo

kaip kuratorei, svarbiausia yra atskleisti tai, kas buvo pražiūrėta, neįvertinta, užmiršta. Tai ypač dažnai nutikdavo menininkėms moterims – jos likdavo šešėlyje. Norisi kuo daugiau kūrėjų išvesti iš tos šešėlių karalystės. Kai atidarėme Marijos Teresės parodą „Rentgenogramos“ Nacionalinėje dailės galerijoje, atsiskleidė jos meninio mąstymo ir plastinės raiškos įvairovė: nuo kosmoso iki abstrakcijos, nuo medicininių paveikslų iki konstruktyvių asambliažų, nuo etnografinių eskizų iki ekologinių instaliacijų. Ir koks temų įvaidžių spektras! Nuo tremties, modernių stacijų, partizanės kaip šventosios iki juodos čečėnės raudoname fone, nuo „Širdies operacijos“ iki „Gimimo“ ir „Mirties“ – šiose drobėse greta

Paroda MARIJA TERESĖ ROŽANSKAITĖ. RENTGENOGRAMOS, kuratorė Laima Kreivytė, parodos architektė Julija Reklaitė. Nacionalinė dailės galerija, 2013. Tomo Kapočiaus nuotraukos

COVID-19 IR VAIZDUOTĖS KRIZĖ

SAULIUS KETURAKIS

Marso helikopterio „Ingenuity“ meninė koncepcija Raudonosios planetos danguje, 2020. Nuotrauka – NASA/JPL-Caltech nuosavybė, publikuojama pagal JPL vaizdų licenciją

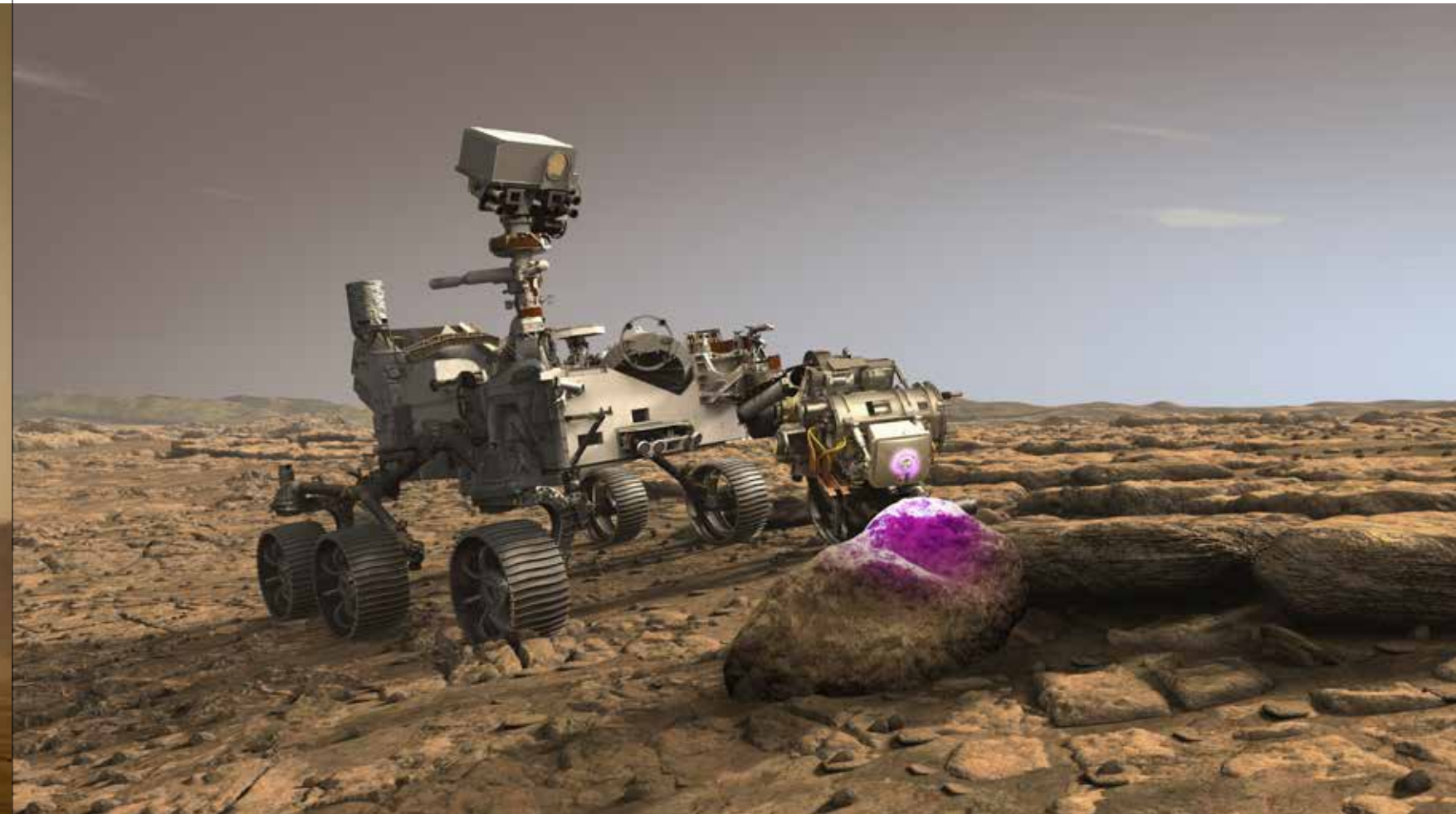
Ahronas Friedbergas, vienoje didžiausių Niujorko ligoninių – „The Mount Sinai Hospital“ – dirbantis psichiatras, savo tinklaraštyje pasakoja šių metų rudenį ėmęs sulaukti netikėtų pacientų – rašytojų fantastų, besiskundžiančių, jog nebeįstengia įsivaizduoti ateities. Iki pandemijos jie galėjo be jokių keblumų rašyti apie bet ką – erdvėlaikio kirmgraužas, paralelines visatas ar nardymą po juodąsias skylės, tačiau šių metų patirtys ateitį padarė neįžvelgiamą, ir kūrėjai atsidadė keblioje padėtyje be savo pagrindinio darbo įrankio – vaizduotės.

Kaip psichiatrai aiškino rašytojai, COVID-19 virusas juos verčia nuolat dvejoti dėl tikėtinų ateities įvykių. Mokslinės fantastikos žanras, sakė jie psichiatrai, yra įmanomas, tik jei pats tiki, jog galėtų būti taip, kaip įsivaizduoji. Štai amerikietis Michaelas Crichtonas savo romane „Prey“ („Grobis“, 2002) pasakoja apie sukilusius nanobotus, kurie iš pradžių puldinėja gyvūnus, o paskui – ir žmones. Būdami nepaprastai maži, nanobotai gali susiburti į spiečių ir tiksliai

atkartoti pastarųjų išvaizdą bei elgseną. Istorijos kulminacijoje veikėjai desperatiškai blaškosi, visus iš eilės tirdami magnetinio rezonanso įrenginiais ir bandydami suprasti, kas yra žmogus, o kas – tik priešiška nusiteikusių nanobotų spiečius. Galų gale kažkam šauna į galva išjungti visas elektrines ir be elektros energijos nanobotai greitai nustoja funkcionuoti.

„The New York Times“ kritikai šį romaną pavadino visišku absurdu, tačiau tokiu įtikinamu, kad pirštai įskausdavo nuo įtampos, nekantraujant perverstį puslapį ir sužinoti, kas bus toliau. O pats kūrinio autorius M. Crichtonas taip įtikėjo savo vizija, jog, kaip sakė viename interviu, mažiausiai dieną per savaitę namuose atjungdavo elektrą ir tokiu būdu išvaidavo aplinką nuo bet kokių nanobotų.

Tačiau naujasis virusas šį tikėjimą atėmė. Rašytojai psichiatrai skundėsi negalintys įsivaizduoti, kiek laiko užtruks pandemija ir kaip ji pakeis pasaulį. Be to, lygiai taip pat bet kokiomis fantazijomis

NASAos marsaeigis „Perseverance“. Nuotrauka – NASA/JPL-Caltech nuosavybė, publikuojama pagal JPL vaizdų licenciją

nustojo tikėti ir skaitytojai, į ateities pasaulio vizijas reaguodami labai nepatinkamai – o jei virusas mus kankins ne metus ar dvejus, bet tūkstantmečius? Visiškai tikėtina, kad, užuot keliavę į kitas galaktikas, vis dar rūpinsimės rankų dezinfekcija ir teisingu kaukių dėvėjimu.

Negalėdamas atskleisti pacientų tapatybių, A. Friedbergas savo tinklaraštyje pasakoja, jog įmantriausių mokslinės fantastikos siužetų kūrėjai kreipėsi į jį, prašydami padėti įveikti dėl pandemijos atsiradusį nebegalėjimą rašyti. Pasak jų, bėda ta, kad telikusios dvi išeitys: kurti romanus apie virusus arba tapti naujienų reporteriais ir rengti reportažus apie vakcinos kūrimą. Nei viena, nei kita alternatyva pacientams neatrodė patraukli: virusų tema visiems nusibodusi, o naujienų reporterių darbas – pernelyg keliantis stresą.

Psichiatras prisimena, jog po kelių tokių apsilankymų pats pradėjo domėtis dėl pandemijos atsiradusia nebegalėjimo tikėti ateitimi

problema. Jis ėmė atidžiai analizuoti Amerikos rašytojus fantastus vienijančios „Science Fiction and Fantasy Writers of America“ (toliau – SFFWA) asociacijos įrašus feisbuke. Gydytojas nustebo atradęs, jog daugelis autorių, garsėjančių neįtikėtina vaizduote ir savo pasakojimų įtaigumu, nebegalėjo kalbėti apie nieką daugiau, tik apie virusą. COVID-19 jiems – tarsi okupantų armija, įsiveržusi į jų šalį, į namus, į mintis. Ir beveik kiekviename feisbuko įraše pandemijos tema vienaip ar kitaip nustelbdavo bet kokius siužetų ar personažų aptarimus. Diskusijose labai aiškiai skambėjo mintis, kad bet kokia veikla, įskaitant rašymą, šiandien yra įmanoma tik tiek, kiek tuo užsiimti mums leidžia virusas.

Štai Kanadoje gimęs, šiuo metu Mančesterio universitete kūrybinį rašymą dėstantis fantastas Geoffrey'is Charlesas Rymanas iki pandemijos garsėjo kaip racionaliai mąstantis, puikius vadybinius gebėjimus turintis žmogus, gebantis vadovauti net tokiems projektams kaip tinklalapių Jungtinės Karalystės vyriausybei

TRUMPA TEORINĖ KELIONĖ Į PRAGARĄ

— KIRILL KOBRIN

Egzistuoja daugybė pragaro apibūdinimų, tačiau nė vienas jų nentenkina. Nesigilinant į detales, juos visus galima suskirstyti į kelias kategorijas. Pirma – pragaras, kur labai liūdna ir niūru, o gyventojai nuolankiausiai gailisi to, ką pridarė būdami gyvųjų pasaulyje. Tai melancholiko pragaras. Antroje kategorijoje pragaras, kuriame nusidėjėliai, keistu būdu atgavę gyvą, tai yra jaučiantį skausmą, kūną, patiria nesuskaičiuojamus žiauriausius kankinimus. Jie marinami badu, sušaldomi, panardinami į ledinį ar verdantį vandenį (bei kitokius skysčius), pjaustomi, kapojami, nulupami, luošinami, kepami, deginami ir pan. Tai sadisto pragaras. Trečiosios kategorijos, kurią pirmasis pasiūlė Emanuelis Swedenborgas, pragaras lyg ir niekuo nesiskiria nuo gyvenimo; po mirties nusidėjėliai nesupranta, kad jie mirė, ir tęsia tai, ką darė anksčiau: girtuokliai – geria, paleistuviai – paleistuvauja, žudikai – žudo, vagys – vagia ir t. t. Stebėtoji iš išorės, – jei jis sumanytų, sekdamas mūsų skandinavu, aplankyti tokį pragarą, – iš karto taptų aišku, kur atsidūrė: nors čia viskas atkartoja gyvenimą, bet veikiau yra parodija, farsas, apgailėtina dekadentinė kopija. Egzistavimas niekada nesibaigiančiame nuosmukyje. Iš nusidėjėlių sklinda smarvė, jie apsirengę skarmalais, kūnus dengia opos, jų namai – griuvėsiai. Bet jie patys to nemato ir nesupranta. Išeitų, kad pragarą pragaru gali pavadinti tik pašaliniai žmonės; būtent jie pateikia apibrėžimą, pomirtinį nusidėjėlių gyvenimą paversdami tikru pragaru – tai suvokimo pragaras, kai supranti, kad esi pragare. Jeanas-Paulis Sartre’as, iškėlęs mintį, kad „pragaras – tai kiti“, tokio posūkio aiškiai nenumatė, tačiau, pats to nenorėdamas, pataikė į dešimtuką. Šiame samprotavimo etape sutikime: pragaras – tai kiti.

Taigi, turime tris pagrindines pragaro kategorijas, klasifikuojamas pagal nusidėjėlių patiriamų kančių tipus. Psichologinės kančios, užmaskuotos kaip etinės. Fizinės kančios. Nežinojimo, klaidingos nuomonės apie aplinkinį pasaulį ir save jame kančios. Čechovo pragaras. De Sade’o pragaras. Solipsisto pragaras. Kiekviena šių atmainų atitinka tam tikrą pasaulio – dieviškojo ir profaniškojo – bei žmogaus jame sampratą; kiekviena iš šių atmainų yra baismės vieta asmeniui už neteisingą požiūrį į pasaulį ir į save pasaulio atžvilgiu. Iki šiol pragarų kūrėjų logika buvo beveik nepriekaištinga. Tačiau tolesni samprotavimai susiduria su, regis, neišsprendžiamomis problemomis.

Jų yra dvi. Pirmoji – pragariškų kančių subjektas. Antroji – laikina jų trukmė. Pabandykime šiek tiek išsamiau apibrėžti šias problemas.

Atsižvelgiant į tai, kad pragaro buvimą deklaruoja dauguma egzistavusių ir egzistuojančių religijų, nesunku numatyti daugybę neatitikimų dėl atsakymo, kas iš tikrųjų patiria dieviškojo atpildo kančias už netinkamą elgesį gyvenime. Paprastai pragariškų

koncentruojamasi į žmogų, ir pabandyti aprašyti kokią nors ateivių civilizaciją, nebūtinai žinančią apie mūsų egzistenciją Paukščių tako galaktikoje. Paskui psichiatras įsiterpė į depresijos apimtų SFFWA asociacijos narių diskusijas feisbuke ir rekomendavo jiems kuriam laikui bent kelių šviesmečių atstumu atsitraukti nuo Žemės planetos, galvoti apie nežemiškųjų pasaulių problemas ir technologijas. Nuotolis turėtų pravėdinti rašytojų galvas ir sugrąžinti jiems pojūtį, kad vis dar gali kurti. O kai kūrybinė vaizduotė sugrįš, kas žino, gal pavyks vėl pasakoti apie žmogų ir jo ateitį. Svarbiausia, A. Friedbergo manymu, rasti būdą, kaip esamomis sąlygomis išlikti veikniems ir kūrybiškai ieškantiems išeities iš paralyžiuojančio nerimo dėl pandemijos apimto pasaulio.

Po tokios žinutės SFFWA feisbuko puslapyje stojo kelias dienas trukusi tyla. Ji A. Friedbergą labai išgąsdino, nes gydytojas žinojo, kad, pacientui pasiūlius neteisingą sprendimą, pasekmės gali būti liūdnos. Tačiau, kai į psichiatro pasiūlymą sureagavo G. Ch. Rymanas, specialistas suprato, jog rasta tinkama išeitis.

Prozininkas savo žinutėje papasakojo, kad, perskaitęs rekomendaciją, esą negalėjimą rašyti galima įveikti, nustojus galvoti apie žmogų, jis porą dienų tiesiog sėdėjo ir žiūrėjo į vieną tašką. Tačiau paskui į galvą atėjo labai keistas siužetas apie civilizaciją, gyvuojančią paskutines akimirkas prieš pat vadinamąjį Didįjį atšalimą, hipotetinę Visatos pabaigą, kai paskutinės žvaigždės užges, kosmosas panirs į visišką tamsą, o dėl Visatos plėtros civilizacijos nariai bus atsidūrę taip toli vienas nuo kito, kad nebegalės perduoti jokios žinutės. Bendruomenė išsibarsčiusi be galo nutolusiose planetose, susisiekti vieniems su kitais niekaip nebeįmanoma, artėja absoliuti tamsa ir šaltis. Kaip išlikti civilizuotiems tokiomis sąlygomis? Vienintelė išeitis, anot G. Ch. Rymano – tiesiog įsivaizduoti, jog esame bendruomenė, nepaisant atskirties visa gaubiančioje tamsoje ir vienatvėje.

Tai gali pavykti aprašyti – savo viziją užbaigė fantastas. Ši žinutė A. Friedbergą labai nudžiugino, nes tapo akivaizdu, kad kūrybinė krizė įveikiama, menininkas pradeda efektyviai veikti. Vienas po kito savaisiais ne žmonių ateities scenarijais forumuose ėmė dalintis ir kiti Amerikos rašytojai.

Tad nusiteikime kurį laiką naujausių mokslinės fantastikos kūrinių sąrašuose neberasti žmogaus ateitį svarstančių tekstų. Supratęs, kad jo kabinetą gali užplūsti kiti pacientai – skaitytojai, nebeištveriantys tokių romanų, – A. Friedbergas suskubo juos raminti: rašytojai fantastai nuo žmogaus pasitraukė ne visam laikui, jie būtinai kažkada dar sugrįš.

literatūra

kūrimas. Kritikai jo romanus vertino kaip menkai nutolusius nuo šių dienų visuomenės problemų ir technologijų išsivystymo lygio. Kalifornijos universitete Los Andzele studijavęs anglų filologiją bei istoriją, G. Ch. Rymanas savo tekstuose visuomet rėmėsi įvairiais istoriniais tyrimais, aiškų ryšį su šių dienų tikrove turinčia medžiaga.

Tačiau, prasidėjus pandemijai, kažkas tarsi pakeitė. SFFWA asociacijos feisbuko puslapyje jis paskelbė nebegalįs kurti romano apie kompanijos „SpaceX“ erdvėlaivių kelionę į Marsą bei kolonistų nuotykius tolimojoje planetoje. Pasakojimas iš esmės turėjo būti pagrįstas daugybe mokslinių tyrimų apie tokiam skrydžiui reikalingas raketų technologijas, ilgos kelionės kosmose poveikį žmogui, erdvėlaivio komandai kylančius iššūkius, ilgą laiką neturint galimybės pabūti nestebimiems komandos kolegų ar skrydžio valdymo centro darbuotojų iš Žemės. Žmonijai susidūrus su COVID-19, G. Ch. Rymanas suprato negalįs išvengti siužeto papildymo, nes kartu su įgula į Marsą būtinai turi skristi dar vienas narys – koronavirusas.

Ties šio autoriaus įrašu feisbuke užsimezgsusioje diskusijoje kolegos rašytoją iš pradžių įtikinėjo, jog toks komandos „praplėtimas“ didelės žalos romanui neturėtų padaryti. Pasitaikė tvirtinusių, kad NASA visada labai domėjosi įvairių mikroorganizmų gyvenimu kosmose, todėl toks siužeto pokytis gali padėti rašytojui pelnyti šios turtingos organizacijos palankumą, o tai reikštų solidžias kūrybines dotacijas ir prieigą prie labai įdomių NASA’os archyvų.

Į šiuos komentarus G. Ch. Rymanas atsakė bandęs rašyti apie žmonių ir koronaviruso COVID-19 kolektyvinį skrydį į Marsą, tačiau jis sustojo supratęs, kad, užuot atskleidęs naujas patirtis aplinkoje, į kurią žengiama pirmą kartą, ėmė pasakoti apie iki skausmo pandemijos apimtam pasauliui pažįstamas rankų dezinfekcijos, kosėjimo ir čiaudėjimo etiketo, taisyklingo kaukių dėvėjimo bei socialinės distancijos laikymosi situacijas. Net ir perkeltos į Marso link skrendantį erdvėlaivį, jos visiškai nustelbė ateities pasaulio viziją – romanas tapo banalia istorija apie astronautų priekaištus vienas kitam dėl virš kaukės kyšančio nosies galiuko.

O kaip paleisti žmonių pilotuojamą erdvėlaivį į Marsą be viruso G. Ch. Rymanas sakė neįsivaizduojąs. Jo manymu, ir skaitytojas nepatikėtų, jei, būdamas nežinia kiek truksiančios pandemijos apsuptyje, susidurtų su istorija, kurioje apie virusą nė neužsimenama ar sekamos optimistinės pasakos apie greitą vakcinos atradimą. Tad rašytojas paskelbė nebegalintis toliau kurti mokslinės fantastikos, nes neturįs nė menkiausio supratimo, koks ateities pasaulis mūsų laukia.

Išstudijavęs daugelį panašaus pobūdžio diskusijų rašytojų fantastų forumuose, psichiatras A. Friedbergas nusprendė savo klientams pasiūlyti netikėtą sprendimą, kaip įveikti pandemijos pažeistą vaizduotę – reikia atsisakyti mokslinės fantastikos, kurioje

esė

Hieronymus Bosch ŽEMIŠKŲ MALONUMŲ SODAS. PRAGARAS (dešinioji paveikslo dalis), apie 1480–1505 m. Aliejus, medis, 220 x 97. Iš Prado muziejaus Madride kolekcijos. Publikuojama pagal CC licenciją

esė

kančių subjektu įvardijama „siela“. Nemateriali jos substancija tarsi atmeta antrosios pragaro kategorijos egzistavimo galimybę; nepaisant to, krikščionybė, islamas ir daugelis kitų religinių sistemų yra ypač linkusios palaikyti šį variantą. Sielas šaldo, degina, verda, o kai kurios itin entuziastingos versijos priverčia gerti paslaptingą „pūliuojantį vandenį“. Desadžiškas šių naiviai žvėriškų kankinimų serijiškamumas, apskaičiuojamumas ir nuoseklumas galėtų mus paskatinti kitaip pažvelgti į gamyklinio konvejerio išradimo istoriją, bet kol kas sutelkime dėmesį į ką kita. Pirma, tiems, kas sukūrė šią pragaro kategoriją, tikriausiai nebuvo svetimos tokio pobūdžio manipuliacijos – bet su žmogaus kūnu. Jie aiškiai daug žinojo apie deginimą, mėsinėjimą ir odos nudyrimą. Tai daug pasako apie pasaulio religijų ištakas ir istoriją bei kokios prigimties žmonės šventus padavimus paversdavo žodžiais. Antra, net jei nekeltume teologinių klausimų, akivaizdu, kad antrosios pragaro kategorijos kankinimai yra ne kas kita, kaip nuodėmės ir pagundos pakliūti į nuodėmę antireklama, neturinti jokio kito pagrindo. Fizinį kančių pragaras – nepaprastai veiksminga priemonė palaikyti drausmę ir tvarką tarp visų gyventojų. Nesuskaičiuojamų žiaurumų aprašymai stebina nelabai išvystytą vaizduotę, nes jie apeliuoja į tiesioginę kūno patirtį. Kiekvienas bent kartą gyvenime buvome įsipjovęs, nusideginęs, sušalęs ar sunkiai susirgęs. Antrasis pragaro tipas yra išplėtota ir tūkstančius kartų išdidinta projekcija kūno kančios, kurią kiekvienas iš mūsų savo gyvenime patiria. Ugnis, ant kurios kepmi nusidėjėliai, pakurta dar žemėje, o ne požeminiame pasaulyje.

Iš esmės, tą patį galima pasakyti ir apie pirmąją pragaro kategoriją – pragarą liūdny apgailestavimų, kad neįmanoma visko padaryti kitaip, persukti juostelę, gražinti moralinio pasirinkimo situaciją, idant šį kartą nebūtų suklysta. Istorija, žinoma, visiškai kasdienė; tačiau, priešingai, nei kalbant apie primityvesnes, tiesą sakant, gyvuliškas reakcijas į fizinį skausmą, čia veikia psichologija. Kad apgailestautum, turi turėti tam tikrą vaizduotę, kitaip neįsivaizduotum, kas galėtų atsitikti, jei būtum pasirinkęs teisingą kelią. Vaizduotė – tam tikro lygio žinių ir kultūros produktas; taigi, pirmoji pragaro kategorija vargu ar tokia gausi gyventojų kaip antroji. Dar daugiau, jos pobūdis aiškiai asmeninis – tai aš gailiuosi dėl savo pasirinkimo, savo gyvenimo, o ne *mes*. *Mes* verdame de Sade'o pragaro katile. Galiausiai, šios nusidėjėlių pomirtinės bausmės versijos kūrėjai remiasi tuo, kad psichologinė kančia yra stipresnė už fizinę – subtili, prieštaringa, sakyčiau, netgi rizikinga mintis. Ne kiekvienas nusidėjėlis sutiks su ja; buvo ir tebėra dešimtys, jei ne šimtai tūkstančių piktadarių, kurie niekad nepatyrė (ir nepatiria) jokių apgailestavimų ar moralinių nepatogumų dėl to, ką padarė. Kas gali garantuoti, kad jie, patekę į pirmosios kategorijos pragarą, staiga ims samprotauti ir jaustis kitaip? Gal jiems ten netgi patiks: vieta rami, galima atsipūsti nuo kenkėjiško gyvenimo ir net apmąstyti nežemiškus reikalus. Tikriausiai groja muzika – graži ir liūdna. *Ambient*. Tačiau, vienaip ar kitaip, šis pragaras nenumato, kad nusidėjėlis turi kūną. Dėl sąžinės priekaištų, dėl neteisingo pasirinkimo kankinasi ar nesikankina siela. Vėl palikime nuošalyje teologinius ginčus apie tai, iš ko susideda siela ir koks jos santykis su kūnu, sutardami dėl vieno dalyko: daugumos

religijų požiūriu, siela nėra kūnas, o kūnas nėra siela. Taip, siela turi tam tikrą apvalkalą, kurį būtų galima pavadinti „kūnu“, o kai kuriais atvejais kiekvienas iš mūsų turime daug kūnų, jie turi savo hierarchiją, tikslą ir vaidmenį. Tačiau, nepaisant to, apsiginklavę Occamo, kito teologo, skustuvu, galime atlikti ryžtingą redukcijos veiksmą, sumažindami tarpinių formų tarp sielos ir kūno įvairovę iki dualistinės sistemos. Aišku, lieka klausimas apie emocijų prigimtį: arba jos yra sielos funkcija, *Ψυχή*, ir tuomet priklauso psichologijai, arba jos yra psichikos veikimo rezultatas, kuris arčiau kūno funkcijų. Vienaip ar kitaip, už kai kurių – nors ir nepaprastai įtakingų – kultūrų ribų, pirmoji pragaro kategorija nesulaukė didelio palankumo. Tautas ganyti tokia rykštele – sunkoka.

Tačiau linksmybės prasideda, kai pasiekiame trečiąjį variantą – pragarą, pagrįstą epistemologiniais paklydimais. Tai labiausiai ištobulinta požemio karalystė, kurioje baudžiama aplinkinio pasaulio ir vietos jame nesuvokimu. Jos rafinuotumas slypi fakte, kad riba tarp šio ir anapusinio pasaulių beveik nepastebima; ir problema ne ta, kad net patys nusidėjėliai nesupranta, kur esantys. Reikalas tas, kad *niekas ir niekada tiksliai nežino nei mus supančio pasaulio, nei kur konkrečiai jame esame ar ką darome*. Tam išaiškėjus, visiems būtų galas, įsiviešpatautų tautologijos karalystė, kai tai, kuo žymima, sutampa su tuo, kas žymima, ir apskritai, kiekvienas svirplys viską išmano apie gyvenamos krosnies savybes. Tiesą sakant, toks buvo Ludwigo Wittgensteino tikslas. Štai kodėl analitinė filosofija yra mirtinai nuobodi. Jos nuobodulys – absoliučios tapatybės nuobodulys, visko pabaigos nuobodulys, galutinės, finalinės tuštumos nuobodulys. Apskritai mums nėra nuobodu – nors, žinoma, kartais būna, bet dažniausiai – vis kažkur skubame, kažko siekiame, kažką veikiame, šnekame, nusidedame, aiškiname tiesas. Bet atkreipkite dėmesį – visa tai remiasi visiškai melagingomis, absoliučiai klaidingomis žiniomis apie save ir pasaulį. Taigi, pirma, mūsų gyvenimas niekuo nesiskiria nuo trečiosios pragaro kategorijos, o antra – visi mes, šimtas procentų pasaulio gyventojų, gal išskyrus porą trejetą šventųjų, teisuolių ir bodhisatvų, po mirties būsime baudžiami kaip tik šiuo būdu. Bausmė – pati baisiausia. Tai baudimas ne tik nežinojimu, bet ir atskyrimu nuo kažko naujo, kitokio. Jo siaubą šiek tiek sušvelnina mūsų neatidumas, egoizmas ir netgi narcisizmas; lygiai kaip neturime pakankamai vaizduotės, kad suprastume paprasčiausią kitų buvimo faktą, taip nesame labai tikri ir dėl pasaulio – už ribų to, kurį mums įprasta suvokti – egzistavimo. Štai kodėl turėsime amžinai pūsti į šią dūdą – ir prieš, ir po vadinamosios „mirties“. O jei jau taip, vadinasi, mirties nėra. Arba – po mirties nėra gyvenimo.

Čia kyla antroji neišsprendžiama pragaro egzistavimo problema. Tai klausimas apie laiko nebuvimą, apie kančios amžinybę. Jau seniai pastebėta, kad antrosios kategorijos idėją pakerta pati jos struktūra. Nuogus nusidėjėlius lediniame vandenyje šaldys visada. Ant keptuvės su verdančiu aliejumi taip pat kepins. Nesiliaus kapoti rankų ir kojų bei pjaustyti mediniu pjūklu. Kaip ir dirty odos. Tiesa, nuoseklesniuose tokio pragaro aprašymuose sakoma, kad po eilinės kankinimų serijos atauga ir nusidėjėlio galūnės su nauja oda, ir apskritai sugrįžta sveikata, kad būtų galima vėl sudraskyti jį į gabalus.

Taip, taip, kaip ir įvairiose rojaus versijose, kur mergelės, priimdamos į rožių guolį teisuolius, po eilinės sueities vėl tampa skaisčios. Tačiau, jei gerai pagalvoji, atkūrimo idėja prieštarauja amžinybės idėjai; praradusios amžinybę, pragariškos kančios tampa atskiru Dieviškos Bausmių Sistemos atveju. Atkūrimas yra procesas, egzistuojantis laike, o amžinybėje laiko nėra. Kaip paskutinį argumentą antrosios pragaro kategorijos naudai galima daryti tokią prielaidą: o kas, jei sunkiausias nusidėjėlio fizinį kančių momentas nepraeina, ir *būtent jis* trunka amžinai? Bet tada, vietoj Dante'ės pragaro, kuris yra *procesas*, turėtume tik blogos kokybės momentinę nuotrauką, šiek tiek išblukusią „Polaroid“ kortelę, kurią pasikabintume ant sienos ir grožėtumėmės iki mirties. O paskui jau bus matyti…

Tačiau pirmosios pragaro kategorijos amžinybė neginčijama. Kiekvienas, kada nors patyręs depresiją – arba, senamadiškai tariant, melancholijos priepuolį, – žino: tokioje būsenoje prarandi laiko nuovoką, ji trunka amžinai, nors formaliai yra ribota chronologiškai. Tiesiog ilgesys, apgailestavimas ir neatšaukiamumo suvokimas neturi pradžios ir pabaigos, tu visada viduryje, viso to viduje, vandenyne, kuriame nėra krantų, nors bet kas iš šalies pasakys, kad tai – tik parko tvenkinys. Čia – ir tik čia – per šį tvenkinį galima pastatyti tiltą į trečiąją pragaro kategoriją. Kaip ir pirmojoje, jai visada reikia žmogaus iš išorės, stebinčiosios sąmonės, kad būtų galima nukreipti dėmesį nuo *aš* į pasaulį aplink *mane*, kuriame *aš* stoviu kažkur nuošalyje, į pasaulį, kuriame *manęs* galbūt visiškai nėra. Pasaulis susideda iš tų, kurie nori jį valdyti, nepritraukdami sanitarų¹ dėmesio. Kad pasaulis netaptų pragaru, reikalingas bent vienas sanitaras, kuris atkreiptų dėmesį. Taigi, Sartre'as klydo. Pragaras nėra *kiti*, tai *kitas* turi ateiti ir pasakyti, kad mes pragare.

Bet ką daryti, jei toks žmogus neatsirado, o mes seniausiai esame trečios kategorijos pragare? Arba, tarkime, net ne „seniausiai“, bet visada ten buvome? Galiausiai, kas, jei nėra nieko, išskyrus pragarą? Tada turėtume įsitaisyti kuo patogiau ir atsipalaiduoti. Tačiau iškyla klausimas: kas mus tokius sukūrė, kad visada būtume pragaro gyventojai, ir kas nusprendė, kad, tarkime, šie žmonės, važiuojantys automobiliais per geležinkelio pervažą, visada darys tą patį: kelsis ryte, pusryčiaus, ves vaikus į mokyklą, skubės į darbą, pasiims vaikus iš mokyklos, apsipirkinės, gamins ir valgys vakarienę, žiūrės televizorių, užsiims seksu, miegos? O štai, tarkime, tie, kurie vaikšto parke, visada ten vaikštinės sutemus, ir jų veidai švies pilkšvai, atspindėdami išmaniųjų telefonų ekranus?

Tarkime, kad Dievas, viską žinantis ir viską organizuojantis, kurdamas šį pasaulį, tai yra amžinybę, – ir amžinybės piktadarį, vadinamą laiku, – padarė taip, kad jo sukurtas pasaulis būtų pragaras. Ir pragare apgyvendino personažus, kurių kiekvienam paskyrė funkciją. Beje, turėdamas humoro jausmą, jis paliko nedidelę spragą tarp funkcijos ir išorinės formos, kiekvieno iš mūsų ribos; štai į šią vieną

^[1] Sovietų Sąjungoje įvairiose medicinos įstaigose sanitarai ne tik kiaurą parą prižiūrėdavo ligonius, bet būtent vyrai sanitarai atlikdavo ir ypač svarbų vaidmenį beprotnamiuose, į kuriuos patekdavo ne tik sergantieji psichinėmis ligomis. Sanitarai – ir sargybiniai, ir sistemos tarnai, viską matantys, kam reikia apie tai pranešantys. (Vert. past.).

milijardinę procento dalį kartais ir prasisunkia mintelės, jog reikailas negeras, turime dairytis ir nuoširdžiai sau pripažinti, kur iš tikrųjų esame. Tiesą sakant, visai įmanoma, kad po to Dievas galėjo išeitį į pensiją. Tiesa, ši versija vargu ar tiks skaitytojui, mat bus per daug ciniška ir žeminanti. Tai teisinga. Tad pabandykime samprotauti kitaip.

Kita versija telpa į labai trumpą formulę.

Taip visada buvo ir taip visada bus, neaišku, kodėl.

Mes gimstame, ne, mes pasirodome tamsoje su jau suformuotais charakteriais, pomėgiais, elgesio manieromis, psichologinių reakcijų tipais, kasdieniais įpročiais ir pan. Nuo šio momento elgiamės taip, kaip išdėstyta aukščiau. Nei suprasti, nei paaiškinti ar pabandyti ką pakeisti – neįmanoma. Bet kokios pastangos šia linkme jau iš anksto numatytos techniniame kiekvieno iš mūsų aprašyme. Slegianti šios versijos prigimtis verčia pamilti ankstesniąją. Geriau turėti reikalų su Dievu nei su Niekuo. Geriau turėti bent milijardinę procento dalį, kad pasismagintum, nei sėdėti kokioje „Hondoje“, klausantis radijo, ir galvoti, ar verta pirkti naują dulkių siurblių išpardavime, o gal dar senas „trauks“. Arba kaip lėtai kankinti kalinius kažkur Čečėnijoje, Sirijoje ar Amerikoje, iš anksto žinant, kas iš to išeis, – tai yra, kaip visad, tiesiog darbas.

Iš visko sprendžiant, atsidūrėme loginiuose spąstuose, iš kurių, regis, nėra išeities. Bet kokie samprotavimai mus veda prie kvietizmo. Kvietizmas yra pati visuotinio pragaro esmė, jo koncepcija, pomirtinio atpildo idėja. Tačiau, laikantis prielaidos, kad pragaras – išskirtinis ir netgi, sakyčiau, laikinas reiškiny (budizmo pragaras taip pat laikinas, bet atrodo, kad buvimas skirtingose jo dalyse šiek tiek užtęstas; visgi keli šimtai kvintilijonų metų – akivaizdžiai per daug), mūsų pokalbis turi antro kvėpavimo galimybę.

Taigi, sujunkime kelias koncepcijas į vieną. Pirma – pragaras iš tikrųjų egzistuoja. Antra – nusidėjėliams ten viskas taip pat, kaip įprastame gyvenime, ir jie net nepastebi, kad mirė. Trečia – pragaras turi ribas, ir gali būti, jog tai apskritai yra ypatingas gyvenimo atvejis. Išeity, kad šiuo metu, būtent šią akimirką, vieni greta kitų gyvena ir tie, kurie pasaulyje, ir tie, kurie pragare. Kad pragaro erdvės yra įpintos į kasdienybę, į jas galima įeiti ir iš jų išeiti, taip ir neatkreipus į tai dėmesio. Tarkime, jūs skubate į kiną. Ir manote, kad kinas yra kolektyvinio filmų žiūrėjimo įstaiga. Tačiau iš tikrųjų tai – pragaro erdvė. Nuvykę ten, tampate pragaro gyventojais, nusidėjėliais, tačiau elgiatės taip, kaip esate įpratę tokiose vietose, *nothing special*. Iš esmės pragaro lokusai nesiskiria nuo gyvenimo lokusų. Paskui jūs iš kino teatro išeinate ir vėl esate paprastas gyvas žmogus. Niekas nepasikeitė, niekas nieko nežino ir nepastebėjo, įskaitant jus pačius. Aišku, esmė ne kino teatre ir ne kinematografo idėjoje (nors jis suformavo daugumą mūsų įsivaizdavimų apie tai, kas vyksta įvairių tipų požemio karalystėse); pragaras gali būti už jo ribų, aplinkui, o viduje – kaip tik ir yra gyvenimas. Tiesą sakant, tai nesvarbu – juk niekas išties negali atskirti tokio pragaro nuo tokio gyvenimo, tiesa?

Iš rusų kalbos vertė Erika Drungytė

PAULIUS LANTUCHAS: „MENAS AUKŠČIAU UŽ AUKSĄ“

KALBINO GINTARĖ ŽALTAUSKAITĖ

Paulius Lantuchas – garbus, nagingas, visame pasaulyje pripažintas, tačiau nedaug aprašytas menininkas, prieš keturis dešimtmečius emigravęs iš Lietuvos. Artimesnė mudviejų pažintis prasidėjo sutikus jo jaunystės draugą, grafiką Edmundą Saladžių. Edmundas atvyko nešinas dideliu archyvininiu aplanku, kuriame – puikios P. Lantucho graviruotų šautuvų nuotraukos, katalogas ir seno interviu iškarpos. Abu menininkai kitados studijavo Vilniuje, Dailės institute, troško pažinti Renesanso pasaulį (kuriame kūrėjas – gerbtina asmenybė, o jų darbais gėrimasi iki šiol), žavėjosi riteryste ir senųjų epochų ginklais. Pasidalinęs įžvalgomis ir prisiminimais, E. Saladžius palinkėjo sėkmės, o aš neriau ieškoti spalvingos indėnų vasaros ir dar neatskleistų P. Lantucho kūrybos slėpinių...

Pradėjus kalbėtis su Pauliumi, savaiame greitai palietėme ginklų temą. Tad pasmalsavau – gal šis pomėgis lydėjo dar nuo vaikystės?

Tada buvo pilna senos karinės amunicijos: žmonės jos rasdavo soduose, palėpėse, kitose kasdieniškose vietose. Gyvenau pokario metais, ir mes, vaikai, žaisdavome su įvairiais surūdijusiais pistoletais. Vėliau ginklų prieinamumas sumažėjo, buvo įvesta itin griežta tvarka, už surūdijusį pistoletą galėjo pasodinti į kalėjimą.

Kokia buvo naujojo gyvenimo pradžia, emigravus į JAV?

1979 m. su žmona Zina ir dukra Kotryna iške-liavome į absoliučią nežinią. Romoje, laukdami Amerikos vizos, praleidome keletą mėnesių, kol iš Stasio Lozoraičio gavome nepriklausomos Lietuvos pasus. Į Ameriką atvykome su dviem lagaminais ir keturiais šimtais dolerių. Atsivežiau vos keletą plaktukų su kaltukais ir atliktų darbų pavyzdžius skaidrėse. Tuo metu buvo labai didelė krizė ir aukso kaina pakilo tiek, kad jis tapo neprieinamas. Daug juvelyrų neteko darbo (Deimantų kvartalas Niujerke gerokai ištuštėjo!), ir nors Lietuvoje kūriau juvelyrinį dizainą, tad tikėjaisi naują gyvenimą pradėti tuo pačiu versdamasis JAV, auksakalystėje užsiimti negalėjau. Pragyventi iš grafikos, kai esi niekam nežinomas atvykėlis, taip pat nebuvo vilčių. Išgelbėjo senas draugas, buvęs Ermitažo ginklų skyriaus vedėjas, Leonidas Tarasiukas, tuo metu dirbęs Metropoliteno meno muziejuje. Jis sužinojo, kad ginklų kompanijos savininkas Billas Rugeris ieško

Paulius Lantuchas. Autoportretas

INDIJOS ŠAUTUVAS, .600 Nitro Express kalibras, 2013. Plienas, įvairių spalvų auksas, platina, paladis, šakudas, sidabras, smaragdai, rubinai, safyrai, deimantai.
AFRIKOS ŠAUTUVAS, .600 Nitro Express kalibras, 2015. Plienas, įvairių spalvų auksas, šibuičis, platina, paladis, šakudas, sidabras.
„Westley Richards“ nuotrauka

juvelyrika

graverio, ir suorganizavo susitikimą bei vertė-javo (angliškai dar nešnekėjau). Rugeris peržiūrėjo mano gamintų papuošalų fotografijas ir paklausė, ar moku graviruoti ginklus. Nedvejodamas atsakiau: „Taip!“ (nors dar niekada nebuvau daręs). Pabandymui gavau dviejų vamzdžių šautuvą ir avansą medžiagoms nusipirkti. Jei pavyks – man sumokės likusį honorarą, o jei sugadinsiu – teks gražinti avansą ir padengti šautuvo kainą. Nusprendžiau surizikuoti ir pradėjau darbą. Dekoravęs ginklą, jį pristačiau į Rugerio fabriką (Sturm, Ruger & Co., Inc. – G. Ž.) Konektikuto valstijoje. Šautuvas tiko, buvau priimtas į nuolatinį darbą. Tai nutiko praėjus keturiems mėnesiams nuo atvykimo į Ameriką. Apsistojome Konektikute, kur nuostabūs žali miškai, ir gyvename čia iki šiol. Įvaldyti naują specialybę, be abejo, padėjo juvelyro įgūdžiai – dar Lietuvoje inkrustuodavau auksą į plieninius papuošalus ir raižydavau vario ekslibrisus.

_____ Kaip atrodė pirmasis jūsų išgraviruotas ginklas?

Tai buvo medžioklinis dvivamzdis šautuvas. Inkrustavau jį sidabru ir auksu, atvaizdavau paukščius, šunis, zuikius. Dekoravimas truko tris mėnesius, nors dabar tokį darbą atlikčiau per vieną.

_____ Ar asmeninėje kolekcijoje yra graviruo-tų ginklų?

Labai nedaug (kaip patarlėje apie batsiuvio vai-kus). Tarp jų – per karantiną užbaigtas koltas („Colt Detective Special“, 38-ojo kalibro).

_____ Koks šautuvas jums asmeniškai įdo-miausias ar maloniausias? O gal kuris nors – ypač svarbus?

Visų pirma, ginklas turi būti labai patikimas ir tikslus. Ginklus perku jau retai, nes kai kurie guli seife neliečiami po dešimt, penkiolika metų. O dabar svarbiau turėti tokius, su kuriais galima apsiginti nuo užpuolikų. Jie nebrangūs, bet praktiški.

_____ Knygoje „Rugeris ir jo ginklai“ (*Ruger and His Guns – A History of the Man, the Company & Their Firearms*) skaičiau istoriją apie ginklą, graviruotą prezidentui George’ui W. Bushui, ir jame

_____ Įrašytą frazę. Ar šis pasakojimas tikras? Kas inspiravo tokį poelgį?

Lietuvos nepriklausomybė kabojo ore ir mums jį buvo labai svarbi. Prie SSRS konsulato Niujor-ke vyko demonstracijos, buvo renkami pinigai. Aš dariau plakatus, su kuriais važiuodavome į Vašingtoną. Tuo metu prasidėjo Pirmasis Per-sijos įlankos karas, rusai siuntė ginklus Irakui, Lietuva veržėsi į laisvę, tvyrojo įtampa. Deko-ruodamas šautuvą prezidentui, mikroskopi-nėm raidėm viduje įrašiau: „Today Bagdad – tomorrow – Kremlin. Free Lithuania now, George – help us!“ („Šiandien Bagdadas – rytoj – Kremlin. Išlaisvink Lietuvą dabar, Geor-ge’ai – padėk mums!“ – G. Ž.) Užrašą surado, turėjau nemalonumų ir teko greitai graviruoti antrą, panašų ginklą (be užrašų). Tikiuosi, kad mūsų pastangos šiek tiek padėjo įvykiams Lie-tuvoje. O JAV prezidentas G. W. Bushas kiek vė-liau paėmė abu ginklus.

Šeimoje iki šiol kalbame lietuviškai, laikome save lietuvių kilmės amerikiečiais. Nors tėvai kilę iš Ukrainos, ten buvau tik ankstyvoje vai-kystėje, užaugau ir šeimą sukūriau Vilniuje, Lie-tuva liko mano gimtinė.

_____ Ginklas laikomas vyro puošmena, akseuaru. Gal tuo pačiu jis yra tam tikra asmenybės, ego ar netgi savotiška mačizmo išraiška?

Man ginklas – magiškas objektas. Labai galin-gas. Gerbiu bet kokį ginklą ir, jei jis yra tinkamas graviravimui, nieko nedarau atžagariomis rankomis, visada tik šimtu procentų, kiek ga-liu. Myliu ginklus.

_____ Kodėl ginklas magiškas?

Bet koks ginklas susijęs su pirmykščių žmo-nių darbu, archajiniais laikais, primatais. Tai – vyro rankos pratėsimas, leidžiantis ap-siginti, prasimaitinti bei išsigelbėti. Tačiau ir moterims patinka ginklai. Mano mama turėjo šautuvą ir medžiodavo. Tai šeimoje išlikę nuo senų laikų.

_____ Kas jus atvedė į meno lauką bei juvelyriką?

Su metalu dirbau nuo pat vaikystės, pirmą-ją sidabro inkrustaciją padariau trylikos metų

tokiam bronziniam peiliuke (jį, aišku, buvo kiek juokinga).

Paišyti pradėjau staiga, būdamas aštuonioli-kos. Prieš tai lankydavau muziejus, analizuo-davau, ką matau, prie paveikslų ar skulptūrų stovėdavau valandų valandas. Tėvai turėjo daug meno albumų, abu dar prieš karą studija-vo dailę, nors vėliau ja ir neužsiėmė. Vieną die-ną mane, piešiantį gatvėje, pamatė dailininkas Jonas Jukonis. Geras dailininkas, absoliučiai neoficialus. Jis mane mokė labai atidžiai, duo-davo priešrevoliucinių rusiškų albumų su gra-viūromis, išdėstydamo kompoziciją, kokia jos schema, dinamika, kokia tematika... J. Jukonis man suteikė puikius pagrindus, ruošė Dailės institutui, tačiau stojamųjų egzaminų neiš-laikiau. Nepavyko ir antrą kartą, tad įstojau į Dailės mokyklą Černiachovskio aikštėje Vil-niuje, baigiau ją eksternu. Ten dėstė jauni, bet labai stiprūs menininkai (skulptorius ir tapy-tojas Antanas Kmieliauskas, akvarelininkas Vytautas Pečiukonis, tapytojas Igoris Piekuras, skulptorius Vytautas Šerys). Po trečiojo ban-dymo patekti į institutą, tapau tik kandidatu Skulptūroje – pusmečiui. Iš ketvirtojo karto įstojau į Dizaino fakultetą. Studijuojant insti-tute, milžinišką impulsą visam gyvenimui su-teikė profesorius Vladas Drėma, mums dėstęs daugybę disciplinų ir daręs tai aukščiausiu lygiu. Bet po pirmo kurso partiniai dėstytojai pradėjo stumti mane lauk. Pasiėkė informaci-ja, kad buvau areštuotas už dalyvavimą *samiz-date*. Nelaukdamas, kol išmes, išėjau pats.

Pradėjau savarankišką gyvenimą ir įsidarbinau ginklų dailininku Lietuvos kino studijoje, filme „Herkus Mantas“. Po metų pakeitė režisierių ir visą komandą, juostą užbaigė kiti, ir man vėl teko ieškotis darbo. Paaiškėjo, kad dėl buvusio arešto mano atlyginimas negalėjo būti didesnis nei 80 rublių į mėnesį. Sukūręs šeimą, ėmiau-si užsakymų: iš sidabrinųjų monetų ir sulaužytų šaukštų gamindavau papuošalus, kūriau prog-i-nių medalių dizainus. Su auksu dirbdavau retai, tai buvo griežtai kontroliuojamas verslas. Taip pat pastoviai iliustruodavau knygas ir žurnalus „Jaunimo gretos“, „Svyturys“. Turėjau draugų – juvelyrą Alių (Aleksandrą – G. Ž.) Šepkų ir Petrą Garšką, Dizaino katedros dirbtuvės vedėją Dai-lės institute, – su kuriais dalinomės technologi-jomis, mokėmės vieni iš kitų (jokių vadovėlių tuo metu nespausdino). Niujorke šitikome jau anks-čiau emigravusius Idą ir Vladą Žilius. Iš jaunystės

INDIJOS ŠAUTUVAS, .600 Nitro Express kalibras, 2013. Plienas, įvairių spalvų auksas, platina, paladis, šakudas, sidabras, smaragdai, rubinai, safyrai, deimantai. „Westley Richards“ nuotrauka

draugų čia taip pat atsidūrė vilnietis tapytojas Michailas Aleksandrovas (su kuriuo kartu mokė-mės dailės mokykloje), gydytojas Anatolijus Kru-kas. Iš naujai atvykusių bendraujame su Žilvinu ir Snaige Bautrėnais, Jonu ir Vaida Balčiūnais. O Kaune liko senas draugas Edmundas Saladžius. Kur dabar dar vienas bičiulis, tapytojas Eugeni-jus Konovalovas, nežinau.

_____ Kokia veikla užsiėmėte pogrindžio spaudoje?

Buvo išleistas pirmasis *samizdatinio* žurna-lo „Cogito“ numeris (šeši mašinėle per kalnę at-mušti egzemplioriai). Politikos šiame leidinyje beveik nebuvo, tik perspausdintos tuometinės Sovietų valdžios griežtai uždraustos knygos. Aš kūriau viršelį ir porą linoraižinių, taip pat para-šiau straipsnį Vasilijaus Kandinskio šimtmečio proga. Ruošėme antrąjį numerį, kai mus suėmė. Nepasodino, bet stebėjo ir sugadino karjerą – nė vienas iš dalyvavusių žurnalo veikloje ne-baigė aukštojo mokslo. Tačiau nesigailiu.

_____ Jūsų kurtos monetos buvo itin realistiškos ir populiarios. Kaip tai pavyko?

Labai domiuosi numizmatika, ypač antikine. Sukūriau antikinės graikiškos monetos imitaci-ją – išraižiau plieninius štampus ir atmušdavau „monetas“ plaktuku, kad būtų kreivos kreivos, kaip tikros. „Monetos“ atrodydavo labai auten-tiškai, nors atvaizdas jose nebuvo konkretus, o fantazijos vaisius. Jaunimas jas gerai pirkda-vo, ir tai gana ilgai mane išmaitino. Vėliau jų

INDIJOS ŠAUTUVAS, .600 Nitro Express kalibras, 2013. Plienas, įvairių spalvų auksas, platina, paladis, šakudas, sidabras, smaragdai, rubinai, safyrai, deimantai. „Westley Richards“ nuotrauka

panūdo įsigyti ir Vilniaus aukštuomenės klientai. Su auksu tuo metu nenorėjau dirbti, nes buvo labai pavojinga...

Su Aleksandru Šepkumi darėm papuošalus, kiekvienas savu stiliumi (mano darbai buvo atlikti labiau archajiška maniera, o jo – modernesni). Dalindavomės profesinėmis žiniomis. Kai išvykau į Ameriką, jis tapo sėkmingiausiu juvelyrų Vilniuje (kol taip pat išvyko į JAV). Šiuo metu jis vienas iš geriausių papuošalų dizainerių Jungtinėse Valstijose.

Jums labai svarbi ne tik idėja, bet ir meistrystė, sumanymo techninis išpildymas. Tarp idėjų ir meistrystės – kur esate?

Fantazijose, praeityje. Labiau žiūriu atgal nei į priekį. Tarsi gyvenu praeitimi, ne dabartimi, o ateitis mane gąsdina. Praeityje matau šiltą, žmonėms ir Dievui skirtą meną, išpildytą estetinį poreikį, grožį. Manau, kad XIX a. amatininkas savo patirtimi, sugebėjimu piešti ir komponuoti prilygo šiuolaikiniams dailininkams. Dabar retai kas tai moka. Kai turėjau įmonę, buvo penki darbuotojai, bet pagrindinį darbą atlikdavau aš pats – nuo dizaino piešinio, modelio iki pat užbaigimo. Darbuotojai atiduodavo savo pabaigtus gaminius ir aš juos dar sykį užbaigdavau. Jie buvo labai geri amatininkai, tačiau to nepakanka, – neturėjo pojūčio, koks turi būti daiktas rankose, kokį jausmą sukelti. Mano gaminiai turi subtilią patiną (medžiaga chemiškai paveikiama, norint išvengti blizgesio; ji pasidengia oksido plėvele ir atrodo senesnė, nei yra iš tiesų – G. Ž.), tartum jie atėjo iš senų laikų; tai irgi vienas iš estetinių gebėjimų – įpūsti daiktui sielą.

JAV dirbote ne tik dekoruodamas ginklus, bet ir kurdamas juvelyriką. Kaip klostėsi jūsų karjera?

1991-aisiais išėjau iš „Ruger“ firmos ir grįžau prie auksakalystės. Tais metais Rugeris uždarė fabriką mūsų valstijoje ir persikėlė į Arizoną. Kaip visi, netekau darbo, teko ieškoti privačių užsakymų ir iš jų gyventi. Tuomet ir nustočiau užsiimti grafika. Tikėjau, kad pasitraukimas laikinas, deja, taip nebuvo. 1994-aisiais su verslo partneriu atidarėme juvelyrikos kompaniją. Ieškant užsakymų, tekdavo pastoviai važinėti po galerijas ir parduotuves, pristatinėti

naujas kolekcijas. Prie savo vitrinų pasiūydavau laisva tematika ir dalindavau piešinius pirkėjams – tai padėjo pardavimui. Per metus sukūriau kelis tūkstančius tokių piešinių, iš jų sau pasilikau trečdalį. Tuo mano vaizduojamieji menai baigėsi. Įmonė „sugriuvo“ per 2000-ųjų akcijų krizę, o po 9/11 visai užsidarė. Darbą tęsiau vienas, tačiau juvelyriniam verslui atėjo sunkūs laikai ir 2003-iaisiais grįžau prie ginklų dekoravimo.

Dabar jau 10 metų gaunu užsakymus iš senos anglų kompanijos „Westley Richards“. Tai brangūs šautuvai, o jų užsakovai – turtingi žmonės, dauguma anglų ir arabų aristokratai. Pavyko pakilti į aukštesnį lygį.

Koks mažiausias objektas, kurį teko pačiam pagaminti, iščiupinėti savo rankomis?

Tai *štapukai* su mano vardu ir autoportretu. Pats mažiausias – 2,5 mm diametru, su užrašu „Paulius Lantuchas“ (arba *Paul Lantuch*). Taip pat yra 3 ir 4,5 mm spaudai su mano logotipu, kuriame – Kupidonas, plaktuku kalantis ant priekalo.

Koks etapas kūryboje jums reikšmingiausias ir ypatingiausias?

Pati idėja, kas tai bus, kuri kartais bręsta savaite, dienomis ir naktimis, net miegant. Paskui, kai ji gimsta, darbas einasi kaip iš pypkės. Pagaminti lengviau, nei surasti koncepciją, tai – pats sunkiausias etapas. Jei užsakymo sulaukiu iš anglų, atsakomybė didžiulė. Pats šautuvas kainuoja mažiausiai 70 000 dolerių (nuogas, be dekoru). Idėjos paieškoms ir eskizavimui skiriu du mėnesius, po to – piešiniai, derinimas su užsakovu, kai sumanymas patvirtinamas, dar mėnesį užtrunka galutinio darbo eskizo kūrimas. Kiekvieno naujo šautuvo dekoravimo procesas – trys su puse mėnesio vien tik dizaino projektui. Paskui sėdu ir dirbu, be pertraukos, kartais ir be jokių išėiginių ar atostogų. Darau iki pat galo. Graviravimo procesas vieniems šautuvam trunka 6–9 mėnesius, o kitiems – net iki dvejų metų.

Arabiški šautuvai be galo sudėtingi. Jiems gaminti ir puošti naudojama apie dešimt įvairių metalų, deimantai, safyrai, smaragdai... Kartais, pabaigęs darbą, pasižiūriu ir galvoju: „Kaip aš jį

padariau? Tai beveik neįmanoma!“ Pavyzdžiui, į raudono aukso reljefu inkrustuotą žirgą inkrustuojamas platininis balnas, o į balną dar inkrustuojamas žalio aukso ornamentas, į jį įstatomi brangakmeniai... Daugybė medžiagų sluoksnių, o tai techniškai gana sudėtinga.

Jūsų dekoruotų šautuvų puošyboje drambliai ir medžioklės scenos atrodo įspūdingai! Ar pasirinkdamas ornamentus dažniausiai remiatės tuo, kam bus naudojamas šautuvas, ar pasitelkiate mitus, kitus siužetus?

Atliekant bet kurį užsakymą, reikia peržiūrėti ir išanalizuoti krūvą medžiagos, pajusti to laikotarpio arba tos temos dvasią, stilistiką. Darydamas sau, kurčiau fantastinius ornamentus, vaizduočiau drakonus, naudočiau skandinaviskai supintus ornamentus. Tačiau tokių užsakymų gaunu retai. Jei užsakovas nori dekoruoti labai brangų šautuvą ir turi viziją, koks jis galėtų būti, privalau gerbti jo nuomonę. Jeigu jo nuomonė yra kvalifikuota – dar labiau gerbti.

Dekoruodamas ginklus, tyrinėju arabišką, afrikietišką, indišką meną. Važiuoju į Metropoliteno muziejų ir Indijos ar Islamo skyriuose paišau, fotografuoju meno objektus, miniatiūras. Susirenku medžiagą, kuri padeda sukurti koncepciją ir stilistiką. Jei šautuvas pašvęstas Afrikai, žiūriu XIX a. geografinius leidinius, žurnalus su ksilografijos iliustracijomis (jos užmirštos, tačiau be galo įdomios, kartais fantastiškos ir labai paslaptingos). Tų laikų angliškuose kelionių žurnaluose (panašiuose į „National Geographic“, tik XIX a.) peržvelgiau Davido Livingstone'o, sero Henry'io Mortono Stanley'io ekspedicijų reportažus (jų vaizdai buvo medžio graviūros, gana romantiškos, tačiau labai tikslios).

Dirbant su arabais, teko išnagrinėti ne tik jų meno medžiagą. Su užsakovais diskutavome ir padarėme išvadą, kad arabų ornamentika netgi labai tinkama graviravimui, tačiau jų menas gana skurdus gyvų sutvėrimų atžvilgiu (to neleidžia Koranas). Figūros klesti persų mene, nes tai visai kita kultūra ir kita islamo kryptis. Aptariant teminę kompoziciją su kovojančiais beduinais, nusprendėme eiti orientalizmo keliu, kuomet XIX a. europiečiai – prancūzų, anglų ir netgi rusų dailininkai – fantazuodavo arabiškos, islamiškos buities tematika. Tai išgalvotas,

RAGANOSIS, .470 Nitro Express kalibro šautuvo detalės, 2016. Graviravimas reljefu, plienas ir auksas. „Westley Richards“ nuotrauka

įspūdingas ir romantiškas pasaulis – neegzistuojantys Rytai, kokių niekada nebuvo. Surinkęs medžiagą, nekopijuojau, tačiau kuriu savo kompozicijas.

Ko labiausiai ilgtės Lietuvoje? O kas labiausiai patinka Amerikoje, kur dabar gyvenate?

Pasiilgau lietuviškų miškų. Jausti, kaip kvepia pušis. Ežerų, kuriuose galima maudytis, nardyti. Ir Vilniaus miesto – būtent tokio, koks jis buvo anais laikais. Bet viskas keičiasi, kaip sakoma, į tą pačią upę dukart neįbrisi. Viešėjome Vilniuje prieš 15 metų, ir aš jo neatpažinau – tai buvo visai kitas miestas. Kai išvykome, jis atrodė apleistas, bet autentiškas, o dabar labai daug

komercinių fasadų, vitrinų, bet toks įspūdis, kad niekas nefunkcionuoja...

O kaip ten, kur gyvenate? Rodėte nuostabias indėniškos vasaros nuotraukas!

Su žmona Zina įsikūrėme Niu Heivene. Čia pasakiškas grožis... Jo centre – žymusis Jeilio universitetas, tarsi miestas vidury miesto, lyg senosios Anglijos gabalėlis, tokia trečiojo dešimtmečio *art deco* neogotika – nuostabi architektūra ir gyventi, ir mokytis. Niu Heivenas taip pat turėjo galingą ginklų industriją („Winchester“, „Marlin“, net pirmi „Colt“ firmos revolveriai pagaminti čia). Dabar pramonės jau nebėra, o su industrija išėjo ir turtai – seni, gražūs namai stovi apšepę, tik miesto pakraščiuose švaru ir tvarkinga. Vietiniai gyventojai dirba universitete, be kurio čia būtų antrasis Detroitas. Iškart už studentų miestelio ribų – didelis nusikalstamumas. Jeiliui priklauso du aukšto lygio muziejai: Jeilio galerija (*Yale Gallery*) ir Jeilio britų meno muziejus (*Yale Museum of British Art*).

Jeilio galerijoje – Albrechtas Düreris, Vincetas van Goghas, Paulas Gauguinas ir šimtai kitų dailininkų, kurių mes, lietuviai, net nežinojome. Į britų kultūrinį centrą parodas atveža iš Jungtinės Karalystės. Turtingiausia galerija laisvai prieinama, visiems nemokama. Nori pamatyti Anthony'į van Dycką – atėjai, pastovėjai, pažiūrėjai ir išėjai. Dar yra paleontologijos muziejus „Peabody“ – dinosaurai, jų kauliukai... Jeilis – vienas iš pasaulinių mokslo ir kultūros centrų, nežinau, kiek Nobelio laureatų išėjo pro jo vartus... Mūsų dukra Kotryna taip pat baigė Jeilio universitetą.

Netoliese – miškai, kalnai ir ežerai. Kas gali, stengiasi įsikurti už miesto ribų, kur švaru ir saugu. Pensilvanijos kalnuose, kur gyvena Michailas Aleksandrovas, prie namo apsilanko meškos, o pas mus – elniai. Reikia turėti labai svarią priežastį, kad apsistotumei dideliame mieste, man tai būtų mazochizmas.

Koks yra Paulius Lantuchas? Smalsu, kaip save mato pats žmogus.

Visada pasiryžęs rizikuoti, nors su amžiumi ryžtingumas ir šiek tiek prablėso. Stengiuosi niekam nekaulinti. Jei mane įžeidžia – su tuo žmogumi nebendrauju, man patinka uždaras

CONNECTICUT SHOTGUN, 12 kalibro šautuvų detalės, 2011. Plienas ir auksas. Pauliaus Lantucho nuotrauka

gyvenimas. Na, ir viskas. Ko man reikia? Muziejų – seno gero meno. O jie karantino metu neprieinami, ir dėl to labai liūdna.

Dabar, kai viskas uždaryta, su žmona Zina dažnai vykstame pasivaikščioti į miškus ar vandens pakrantę. Už penkiolikos minučių kelio nuo namų – Long Ailando įlanka, o už pusės valandos šiaurės kryptimi – kelių kilometrų pliažas, kur dažnai lankomės. Daug fotografuoju. Taip pat po darbo reikia ir prasimankštinti, nes kasdien nemirksėdamas sėdžiu prie mikroskopo po 8 valandas. Atostogauti važiuojame kartą į šešerius ar aštuonerius metus... Žmona jau

pensijoje, ji daug metų dirbo Jeilio bibliotekoje, kur restauruodavo, konservuodavo knygas.

Girdėjau, kad pats išėjęs į pensiją svajojate aktyviau užsiimti fotografija. Gal galėtumėte plačiau atskleisti savo aistrą šiam pomėgiui?

Fotografuoti pradėjau dar vaikystėje, turėjau tarybinę „Smeną“, vėliau – „Zenitą“. Amerikoje ėmiau fotografuoti su plačia juosta ir beprotiškai brangia „Hasselblad“ kamera, kuri ir dabar nėra pigi. Pats spausdindavau nespalsvotus nuotraukas. Paskui perėjau prie

didelių kamerų su *armoškomis*... Tempdavausi jas į miškus, važiauvau ir prie Didžiojo kanjono. Labai žaviuosi Amerikos fotografu Anseliu Adamsu, kuris tarsi nepasiekiamas idealas. Nors fotografija man – tik pomėgis. Dabar jau dvidešimt metų fotografuoju skaitmenine kamera. Turiu geriausias, kokius įmanoma gauti, objektyvus – ištisas lentynas, nes dabar seni objektyvai beveik nieko nekainuoja, turguje jų nesunku nusipirkti už 5 dolerius, o ne visi žino, kad ant skaitmeninės kameros juos galima uždėti naudojant adapterius. Prieš išeidamas į gamtą, pagal sumanytą užduotį galvoju, kokius objektyvus pasiimti. Dabar turiu

„Westley Richards“ kompanijos .470 Nitro Express kalibro šautuvo detalė, 2014. Plienas ir auksas. Pauliaus Lantucho nuotrauka

dvi savaites laisvesnio laiko tarp užsakymų, tad beveik kiekvieną dieną išeinu fotografuoti. Visi objektyvai, kuriuos naudoju – rankinio fokusavimo.

— O kas slepiasi jūsų fotoarchyvuose?

Labai daug peizažų. Jie čia fantastiški... Rečiau nuotraukose figūruoja žmonės, truputį gėdijuosi

juos fotografuoti, nes kartais reakcija būna labai negatyvi. Tačiau, jeigu galiu – įamžinu. Archyvuose apstu įvairių charakteringų personažų. Na ir, žinoma, atliekami darbai. Jei šautuvą darau pusantrų metų, lieka virš tūkstančio jo nuotraukų – užfiksuoju kiekvieną pasikeitimą.

Nesu modernus dailininkas. Praeityje matau daug šiltesnį meną, geresnį kultūrinį klimatą.

Ateityje viešpataus virtuali technologija ir, ko gero, mums ten nebus vietos.

Pasak P. Lantucho jaunystės draugo (bei dukros krikšto tėvo) Edmundo Saladžiaus, juvelyras jaunystėje neatrodė išskirtinis, buvo tylus ir labai išsilavinęs. „Paulius buvo itin kuklus ir

RAITELIAI, „Westley Richards“ kompanijos 12 kalibro šautuvų detalės, 2018. Plienas ir auksas. Pauliaus Lantucho nuotrauka

nepastebimas, tačiau viduje glūdėjo didžiuliai klodai, kurie, kaip dabar matome, gyvenime atsiskleidė milžiniškais dailininko sugebėjimais. Pauliaus tobulėjimo kelias buvo nelengvas, kadangi ne kiekvienas dėstytojas leido jam triūsti dizaino dirbtuvėse, naudotis visais instrumentais, viskas buvo griežtai reglamentuota. Taip pat ne visi suprato jo ginklų pomėgį... Pauliui Lantuchui pelnytai priklauso pripažinimas abiejose

Žemės pusrutulio pusėse – Europoje ir Amerikoje. Jo nuostabūs darbai faktiškai yra aukškalybės ir juvelyrikos šedevrai, vertinami aukštuomenės žmonių, kurie juos ir užsako“, – teigia E. Saladžius.

P. Lantuchas ne tik tvirta, bet be galo nuoširdi ir romantiška asmenybė, pakvietusi pažinčiai su ginklapuošyba. Jo devizas – „Menas aukščiau už

auksą“. Ir nors Lietuvoje, kol kas, nei vieno menininko dekoruoto šautuvo, pasaulyje jų šimtai: JAV prezidento George'o W. Bušo rankose, taip pat Jungtiniuose Arabų Emyratuose, Jungtinėje Karalystėje bei kitur.

proza

NARIUOTAKOJAI MOKOSI MEILĖS — JULIUS KELERAS

Nariuotakojai mokosi meilės

Nariuotakojai mokosi meilės

Šįsyk Kristis vos spėjo. Niekad nemėgo vėluoti, bet šįvakar troleibuso vairuotoja netikėtai stotelėje išlipo kartu su keleiviais ir, kažkam paskambinusi, ėmė verkti. Kaire ranka remdamasi į strypą, ant kurio kabėjo troleibusų tvarkaraščiai, o dešiniąja laikydama telefoną, karštligiškai bėrė žodžius. Niekas iš troleibuso keleivių jos neragino. Sustingę kaip bažnytinės skulptūros, vyrai ir moterys pro langus sekė veiksmo eigą, tikėdamiesi, kad artėja finalas.

Nariuotakojai mokosi meilės

Kristis paknopstom pasiekė pastatą ir bėgte užbėgo į salę.

Nariuotakojai mokosi meilės

Lygiai aštuonioliktą trisdešimt girgžtelėjusios durys užsivėrė, į auditoriją įžengus kostiumuotam vyriškiui su rudu aplanku rankose. Vieną kostiumo dalį sudarė liemenė, puikiai deranti prie kadaise aptakios vyriškio barzdos bei ūsų. Užmaurėjusios kūdros spalvos, jie atrodė neseniai nuskabyti vietinio kombaino, jei tokį gebėtume įsivaizduoti vidurmiestyje, Modernaus meno centro teatro salėje, įsibėgėjus vasarai.

Nariuotakojai mokosi meilės

Šypsniu užmetęs nematomą tinklą salę užtvindžiusiems klausytojams, tiksliau, klausytojoms, lektorius nusisuko į langą ir ėmė kažką vebleri, tačiau taip lėtai ir tyliai, kad turbūt nė pats negirdėjo, ką šneka. Atrodė, jog kažkam telefonu kalba apie labai nemalonią nelaimę, kuri ką tik įvyko, ir gyvenimas nuo šios akimirkos jau bus kitoks, arba bando užburti kažką, kas neturi nei formos, nei pavidalo. Gličią masę, netruksiančią pavirsti atskirais organizmais, ir jis galės didžiuotis įkvėpęs jiems gyvybę.

Nariuotakojai mokosi meilės

Nežinia, ko Kristis atsivilklo į šią paskaitą. Turbūt iš nuobodžio. Turėjo eiti ne vienas, bet Tomas paskutinę sekundę paskambino, kad nedalyvaus. Paskutinę sekundę. Būtų sau tūnojęs namie su chalatu ir žiūrėjęs kažį su „Rinkuškių“ buteliu kaip koks burliokas – kartais taip pavadindavo mama.

Nariuotakojai mokosi meilės

Kostiumuotis atsikrenkštė ir ėmė kalbėti garsiau. Auditorija atsigavo, suspurdėjo kaip vientisa jūrų muziejaus akvariume suerzintų nariuotakojų masė, pirmąsyk pajutusi savo galūnes. Suknelių, skarelių, bliuzelių ir sijonų vilnys ėmė siūbuoti, retkarčiais kaltai apnuogindamos dar geibias trisdešimtmečių plikes, kurios, išgąsdintos aistraus neoninių lempų priekabavimo, palengva rasojo, kaip ilgokai be ledų kibiriuko ant stalo pastovėjęs šampano butelis. Neatrodė, kad atėjo čia semti mokslo sriubos. Erzelynė sruvo visais kūnų nareliais, ieškodama nusileidimo tako ir niekindama ankstesnę baimės persmelktą melancholiją.

„Ančiasnapis pravėrė snapą“ – vyptelėjo sau Kristis. Kol stebėjo, kaip palengva keičiasi auditorijos ir kostiumuočio santykis, kažkas atsargiai prilietė jo dešinįjį batą. Grįžtelėjęs pastebėjo jauną rudaplaukę, suokalbiškai besišypsančią merginą. Nejučia pakėlė antakius. Nemėgo būti netikėtai paliestas, tačiau susitvardęs irgi šyptelėjo jai. Mergina stumtelėjo stalo paviršiumi popieriaus lapelį. Mažos, dailiós plaštakos nagai buvo nulakuoti melsvai su žaliom, regis, patį dangų apvaisinančiom sidabro žvaigždutėm. Tokiu nagu būtų galima pradurti naro kostiumą. Kristis darsyk žvilgtelėjo į merginą ir neskubėdamas pasidėjo lapelį priešais. Ten buvo parašyta:

– Aš neturėjau vaikų.

– Ar tu ko nors pasimokei iš savo gyvenimo?

– Niekad nejuodink savęs nepažįstamiems. Jiems atrodys kitaip.

– Ar nepastebėjai, kad žmonės, kurie tyliai kalba, yra fašistai?

Tekstas buvo surašytas ant gelsvo liniuoto in quarto lapelio, ant tokio paprastai rašomas dienoraštis, kiek svirduliuojančiu, bet grakščiai moterišku raštu.

Nariuotakojai mokosi meilės

Kristis šyptelėjo merginai, pastūmė lapelį atgal, dar spėjęs pagalvoti, kad Tomas tuo metu turbūt atsikimšo antrąjį butelį ir burliokiškai išsidrėbė ant fotelio.

Nariuotakojai mokosi meilės

Niekam nesitikint, kostiumuotasis tiksliu fokusininko judesiu atitraukė žalias užuolaidas ir nustebusiai auditorijai pradėjo spalvotomis kreidelėmis lentoje rašinėti kažkokius sakinius, piešti vyro ir moters simbolius, judėdamas visais savo profesoriškais nareliais. Aiškiai buvo patenkintas savimi – kad tiek daug atsimensa, kad jo kostiumas nepriekaištingai guli ant glembančio, bet vis dar atletiško kūno, kad pirmųjų ir tolimesnių stalų moterys ir merginos žiūri neatplėšdamos akių, tarsi jis būtų kokia tviskanti roko žvaigždė, apšviesta galingų susikryžiuojančių scenos prožektorių.

Nariuotakojai mokosi meilės

Beveik niekas, sumokėjęs beprotiškus pinigus už lektoriaus rečitalį, paskaitos nesiklausė. Nariuotakojai, nelyg nakties tamsoje vidurmišky koja netyčia paspirti gyviai, tyliai krykšteldavo, išgirdę žodį „seksas“. „Meilė“ tokio įspūdžio jiems nedarė. Guotas palaimingai lingavo, lempų šešėliams liejantis ir vėl išsiskiriant su salėje sėdinčiųjų torsų šešėliais,

nes nenuptylantis auksaburnis ėmė vaikštinėti tarp klausytojų tarsi įdėmus, nieko neužmirštantis lagerio prižiūrėtojas, rinkdamasis aukas. Kiekvienas jų segmentas švystelėdavo fosforine vilties šviesa, kai lektorius maloniai, įdėmiai ir reikšmingai pažvelgdavo kuriam nors nariuotakojui į akis, tikėdamasis gauti atsaką. Kaip dvasiškasis tėvelis, ką tik persirgęs komplikuotu gripu, bet jau atgavęs galias ir balsą, kostiumuotasis priedavo prie kurios nors iš moterų (žinoma, išsirinkdavo gražesnes) ir raiškiai, kaip prieš amžius šioje salėje skaitęs Arnas Rosenas, klausdavo:

– Ar žinojote, kad bendrų interesų nepakanka?

– Ar jautėte, kaip jūsų santykiuose tvenkiasi audros debesys?

– Ar kada nors pajutote savo egoizmą, atsiribojimą, nejautrą?

– Ar žinojote, kad meilė – tai valios veiksmas?

Nariuotakojai mokosi meilės

Krisčiui ėmė spausti šlapimo pūslę taip stipriai, tarsi jis būtų išgėręs du butelius sumauto „Švyturio“. Jam verkiant reikėjo į WC.

Nariuotakojai mokosi meilės

Pasimuistęs, akies kampučiu pažvelgė į merginą. Ši grįžtelėjo jo link. Ir gerokai stipriau nei pirmąsyk. Nesitikėjęs tokios reakcijos, jis sutriko. Juk apie merginą visiškai nieko negalvojo. Nei apie šią, nei apie jokią kitą. Visiškai nieko. Apskritai, dabar buvo ne merginų laikas. Po išsiskyrimo su Dange praėjo vos pusmetis, pilnas kartėlio ir drumstų ilgesio, sumišusio su nenumaldoma savigrauža, nuosėdų. Raštelis, kurį perskaitė, kaip ir paskaita „Septyni intymumo lygiai“, į kurią atėjo dėl Tomo, jo nedomino. Jis galvojo apie alų, paskui – apie nariuotakojus, beveik nusikaltamai trokštančius intymumo, paskui – vėl apie alų. Tomo atkimštų butelių mintyse jau neskaičiavo, jam buvo kiek pavydu, kad gali, va, šiuo metu atsidaryti kiek tik nori alaus butelių ir ištiesti kojas prieš teliką. Džiaugtis artimu, kaip patarė tas, jau spėjęs rankovę išsikreiduoti, kostiumuotis, jo netraukė. Džiaugtis galima šaltu butelio kūnu, laikomu rankoje, ir palengva aukojančiu ledinį savo turinį meilės ištroškusiam gomuriui. Kas iš mūsų nariuotakojis – gomurys, butelis ar alus?

Nariuotakojai mokosi meilės

Intymumo lygis auditorijoje paaugo. Pasirodo, kažkur salės viduryje nelauktatai atsibudo naujagimis ir net neprašomas kelis kartus bisui sudainavo gana žinomą ariją „Esu šlapias, pakeiskite“ iš operos „Viskas tik kūdikiams“. Brutalus mažojo princ

išsišokimas sudirgino švelniausius nariuotakojų patelių segmentus. Jie virptelėjo, tarsi po elektros iškrovos, ir atliepdami instinktui nėrė į šaukiančią geismų jūrą įkandin paskutinio sosto įpėdinio. Lektorius nutilo, nespėjęs pasakyti esminių sakinių apie šeštąjį intymumo lygį, ir, turbūt iš sielvarto, įsibruko du dešinės rankos pirštus į dailią liemenės kišenaitę.

Nariuotakojai mokosi meilės

Kristis jau ėmė įsivaizduoti, kaip pagaliau susivienijusi moterų minia su visom deramom ceremonijom kolektyviai jį pervystys, neimdama domėn kūdikiams būdingų kvapų debesies, ir pašlovins tarsi nelauktai įžengusį Mažąjį Išganytoją, tuo pačiu ryžtingai nusigręždama nuo padrikų ir akivaizdžiai falocentriškų lektoriaus paistalų. Tuo būdu Dievo skreptelis visiškai be jokių pastangų būtų įveikęs visus septynis intymumo slenksčius. Deja, taip neatsitiko. Liesa, daugiau augalą nei žmogų primenanti mergina ryškiai geltonu puspalčiu, pagriebusi vaiką ir didelę vėžlio kiauto spalvos rankinę – joje būtų tilpę gal aštuoni naujagimiai – išlėkė pro duris kaip įkirpta. Kostiumuotis vėl atgavo scenos valdytojo teises, tad atsikrenkštęs sustabdė moterų auditorijos lūkesčius pratęsti diskusiją apie kūdikių priežiūrą ekstremaliomis sąlygomis. Valdžia vėl sugrįžo imperatoriui. Nariuotakojai atpalaidavo nuo įtampos pavargusius narelius ir, laukdami geresnių laikų, paniro į ramybę.

Nariuotakojai mokosi meilės

Kur jis, tas aukščiausias intymumo lygis? Kuriame kostiumo narelyje slypi pagrindinis vyrą ir moterį vienijantis elementas? Kas toji mergina, kuri, vos kryptelėjęs, rodos, ima žioti burną? Visa tai jam rūpėjo, bet labiausiai – WC: į kairę ar dešinę, žemyn ar aukštyn, elektros jungiklis viduje ar išorėje, užimtas ar laisvas.

Nariuotakojai mokosi meilės

Kristis atsistojo, apsimesdamas, kad niekur neskuba ir, jausdamasis beveik nematomas, susilenkęs krabo žingsniu išslinko iš auditorijos. Jautė žvilgsnį ir trokšte troško, kad ji, net ir taip nutolusi, neprakalbtų. Tegu nariuotakojai be jo mokosi meilės.

Nariuotakojai mokosi meilės

Nuotrauka iš asmeninio Leonido Šinkarenkos archyvo

GROJANTIS IR ŽAIDŽIANTIS LEONIDAS ŠINKARENKA

_____ **KALBINO ALFREDAS KUKAITIS**

Bičiuliai ir artimieji į jį kreipiasi, tardami Leo arba Lionia. Jei iš savo gyvenimo moters lūpų išgirsta ne mažybinių vardo versijų, žino, kad pateko nemalonėn... Tai atvirai, šiltai bendraujantis, tačiau tvarką ir punctualumą vertinantis perfekcionistas. Bene žymiausias Lietuvos džiazo bosistas, kompozitorius, grupių lyderis, festivalio „Nida Jazz Maratonas“ sumanytojas bei rengėjas. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino kavalerius, Neringos miesto Garbės pilietis. Aistringas tenisininkas. Leonidas Šinkarenka.

_____ **Kodėl kažkada paauglystėje pasirinkai būtent bosą?**

Ne aš jį pasirinkau. Tai jis mane pasirinko, ir visiškai atsitiktinai.

Muzikos mokykloje studijavau akordeoną, savi-veikloje skambinau klavišiniais. Labai norėjau groti su profesionalais. Atsilaisvino bosisto vieta grupėje, kuri koncertuodavo restorane šalia mano namų. Tam kolektyvui priklausė būgnininkas iš mūsų saviveiklos. Jis ir pasiūlė. Štai taip man teko bosisto vieta. Anuomet visos mano žinios apie šį instrumentą buvo minimalios, bendros. Mokėjau groti akustine gitara, žinojau, kad bosas derinamas kaip keturios žemosios akustinės gitaros stygos. Gerai grojau iš

klausos, intuityviai jaučiau, kaip akompanuoti. Taip viskas ir prasidėjo.

_____ **Grojai kontrabosu... Kodėl jį iškeitei į bosinę gitarą?**

Dvejus metus kontrabosą studijavau tuometinia-me J. Tallat-Kelpšos muzikos technikume (dabar konservatorija – A. K.). Grojau klasiką. Bet taip ir „neužkibau“. Bosinė gitara buvo artimesnė.

_____ **Kurio garsaus bosisto įtaką patyrei debiutuodamas? Ką Tau reiškė Jaco'as Pastorius?**

Steve'o Swallow... Pamačiau jį Maskvoje. Tąkart kartu su Gary'io Burtono kvartetu koncertavo kompozitorių namuose. Sėdėjau per tris metrus nuo jo, viską mačiau ir girdėjau iš labai arti. Toji grojimo maniera užbūrė. Jis grojo labai melodingai. Ir akompanuodamas, ir atlikdamas solo.

Na, o Jaco'as Pastorius – tai novatoriškumas, išskirtinumas, individualumas, lyderystė, kūrybiškumas. Drąsa.

_____ **Stanley'is Clarke'as, Johnas Patituccis, Marcusas Milleris, Victoras Wootenas... Kuris jų Tau artimiausias?**

Visi. Jie tokie skirtingi. Daug klausiau jų muzikos, visus mačiau grojant gyvai. Visi paliko didelį įspūdį.

_____ **Džiaze Lietuva tebėra saksofonininkų (iš dalies – pianistų), bet ne bosistų kraštas. Savojo instrumento kategorijoje neturėjai ir iki šiol neturi konkurentų (nebent išskyrus jaunesniosios kartos atstovą Domą Aleksą). Be Eugenijaus Kanevičiaus ir Vyčio Nivinsko nebūtų ir kontrabosininkų. Kodėl situacija tokia? Kodėl bosas daugeliui neatrodo patrauklus?**

Visi šie muzikantai – puikūs profesionalai, labai gerai groja. Konkurencija... Niekada su niekuo nekonkuruoju. Tiesiog kuriu savo muziką, siekiu, kad per ją klausytoją pasiektų mano galvoje ir sieloje kylančios mintys bei vaizdai. Kodėl bosas nepatrauklus? Manau, tai yra ne BOSAS (tikrąja šio žodžio prasme), bet ansamblio „darbinis arklys“. Jis ir ritmas, ir harmonija, ir solistas. Ar daug kam patinka atlikti trigubą darbą? O kad ansamblyje bosistas būtų pastebėtas, reikia tikrai išskirtinių muzikinių savybių ir ne tik jų. Todėl bosistams visada jaučiu pagarbą. Lai nesupyksta kiti muzikantai.

_____ **Daugelis bosistų jau nesitenkina tradiciniais 4 stygų instrumentais ir groja penkiastygiais, šešiasstygiais bosais. Turbūt tai lemia ne tik didesnės raiškos galimybės, bet ir siekis aktyviau soluoti, būti lyderiais?**

Galbūt. Bet, mano galva, muzikuojant pirma reikia turėti ką pasakyti, ir tik po to dauginti stygų instrumente. Jei to nėra, nepadės ir dvylika

stygų. Lyderystė nepriklauso nuo jų skaičiaus. Tai visiškai kitas parametras.

_____ **Nuo pat pradžių esi ištikimas vadinamajam beskirsniam bosui. Šio instrumento garsas melodingesnis, labiau „dainuojantis“, vibruojantis. Akivaizdu, kad ženkliai dalimi tai lemia Tavo stiliaus savitumą, atitinka Tavąją prigimtį. O galbūt klystu?**

Ne, neklysti, esi visiškai teisus. Beje, J. Pastoriui čia teko ne antraeilis vaidmuo. Daugeliui bosistų jis darė didžiulę įtaką, manau, kad ir dabar tebedaro...

_____ **Numanau, kad namuose turi ne vieną bosinę gitarą. Kuriuo instrumentu groji dažniausiai, kuris Tau mieliausias?**

Turiu keturis gerus instrumentus: 4, 5, 6 stygų ir akustinę bosinę gitaras. Šiuo metu meistras gamina dar vieną beskirsnį 5 stygų bosą. Tikiuosi, bus išskirtinis...

Groju visais, pasirinkimas priklauso nuo to, kokio pobūdžio muzika atliekama. Visi instrumentai mieli, tik galbūt su beskirsniu giminystė yra artimesnė.

_____ **Ne tik meistriškai improvizuoji, bet ir esi vienas įtaigiausių bei produktyviausių džiazo kompozitorių. Beje, ne vien Lietuvoje. Kaip kuri? Ar yra kokia nors metodika, ar reikalinga speciali būsen, nusiteikimas? Ar Tau būtinos kažkokios specifinės sąlygos, aplinkybės?**

Kūrybinis procesas nuolat verda galvoje. Gaila, ne visada produktyviai. Bėgant laikui, gimsta ir kaupiasi įvairios intonacijos, kartais – melodijos fragmentėliai, ritminiai piešiniai, harmoninės sekos, rifai... Glaustai tariant, viskas, kas reikalinga kuriai nors struktūrai. Ar tai bus didelės formos paveikslas, ar šiaip impresionistinė nuotaika, ar dainos forma – iš pradžių nieko tikro nežinau. Eskizus iškart įrašau į diktofoną, kuris visada po ranka – antraip pasimiršta. Muzikinės idėjos šauna į galvą įvairiais momentais: vairuojant automobilį, vaikštinėjant miške, stovint dušo kabinoje arba būnant kokioje nors gražioje vietoje. Kai esu vienas ir niekas neblaško dėmesio, pasikalbu su savimi arba mintyse pradedu dainuoti... Taip ir kaupiasi medžiaga.

Speciali būseną turbūt reikalinga, bet tik tam tikromis akimirkomis. Pajuntu, kada galima prisėsti ir pradėti dėstyti tuos „kubikus ir spalvas“. Taip vadinu eskizus. Ne iškart viskas susidėlioja. Dažnai perdirbu jau sukurtas kompozicijas, kol viduje ima skambėti.

_____ **Ar prisimeni metą, kai pajutai būtinybę komponuoti?**

Taip, tai nutiko 1997-aisiais. Norėjosi užfiksuoti dalykus, kurie jau daug metų kaupėsi viduje ir tiesiog prašėsi į laisvę. Tada ir išleidau pirmąjį autorinį albumą, kuriame laisvai disponavau medžiaga ir improvizacijomis. Iki tol dažniausiai tekdavo akompanuoti kitiems. Nenoriu pasakyti, kad tik akompanuoti yra blogai. Tai taip pat didelis menas. Bet norėjosi daugiau.

_____ **Tavo kompozicijoms būdinga ne tik tobula forma, sodri ir išradinga harmonija, itin įdomi ritminė pulsacija, meistriška plėtotė, bet ir išskirtinis melodinis reljefas. Tai ypač akivaizdu baladėse („Remembrance“) bei kituose lėtai, bet giliai alsuojančiuose kūrinuose („The Beauty Of Cognition“, „After You Are Gone“, „Island“ ir kt.). Ne vien mano nuomone, „Le Bolero“ vertas būti pasaulinės muzikos lobyne. Kur slypi Tavo išskirtinio melodizmo ištakos?**

Visada mėgau dainuoti, bet, deja, dainininku netapau – balsas, atvirai kalbant, nekoks. O melodija vis vien tūno viduje, tad štai ir bandau ją išreikšti bosu...

Kalbant apie „Le Bolero“, tai buvo momentas, kuris, matyt, pasitaiko dažno kūrėjo gyvenime. Kai norisi išsirekti iš skausmo. Tai buvo jausmai, romantika, jaunystė. Matyt, viskam savas metas.

_____ **Akivaizdu, kad Tau svarbu kūrinius dokumentuoti, įamžinti. Galbūt dėl to Tavo diskografija (ne vien autorinė) palyginti gausi, nuosekli. Kaip su paties suburto mis grupėmis („Jazz 4“, „Jazz 5“, „Jazz 7“) įrašinėjate? Viską grojate gyvai ar naudojate *playback* principą?**

Priklauso nuo medžiagos. Man patinka įrašinėti gyvai, nuo pradžių iki galo. Tuomet kūrinius alsuoja vientisumu, jautiesi kaip koncerte. Bet kartojant itin sunku išsaugoti muzikinę kokybę. Šiais laikais

muzika

technologijos tokio aukšto lygio, kad suteikia galimybę patobulinti, pagražinti ir pakoreguoti muzikinę medžiagą. Kodėl tu nepasinaudojusi?

Svarbiausia yra tai, ką muziką įrašęs sieki pateikti klausytojui. O kaip to pasieki – nesvarbu. Tam ir egzistuoja įrašų studijos.

Profesionalo kelią džiazė pradėjai būdamas Vladimiro Čekasino kvarteto nariu. Garsusis saksofonininkas – Tavo mokytojas ir draugas. Apibūdink jį keeliais sakiniais.

Intelektualus, labai kūrybiškas, darbštus, atsakingas ir itin padorus žmogus. Be to, dar asertiškas, save matantis kaip hedonistą.

Manau, draugystė – santykiai, išeinantys už vien bendradarbiavimo ribų. Jei jis mane laiko savo draugu, man tai – garbė.

Kuo išskirtinė jo pedagoginė metodika? Ne kartą girdėjau, kad mokymą grindžia žaisme, žaidimo principu. Ar tai tiesa?

Greičiausiai viskas priklauso nuo žmogaus, su kuriuo pradeda dirbti. Vladimiras greitai pamato muzikanto galimybes ir taiko vienokius ar kitokius metodus. Mano atveju, jokių žaidimų nebuvo. Buvo begalės bendro muzikavimo valandų Balio Dvariono mokyklos klasėje, kur jis tuo metų dėstė. Noriu pabrėžti, kad tai vyko visiškai altruistiškai ir praėjo keleri metai, kol V. Čekasinas pradėjo su mumis koncertuoti.

Jis moko ne paprasčiausiai valdyti instrumentą (nors saksofonininkams, be abejonės, svarbu ir tai), bet klausytis muzikos, mąstyti, detalizuoti, konstruoti. Jis moko meno principų. Ne vien muzikos. Jis nurodo kelią, kuriuo menininkas turi eiti. Duoda meškerę. Žuvį privalai pagauti pats.

Kartu praleidote daug laiko... Ar būta kokių nors nuotykių, linksmų (ir kitokių) nesusipratimų?

Pasitaikė įvairių dalykų, bet nesusipratimų – mažai. Dažniausiai jis viską taikliai ir aiškiai išdėsto. Jei nesupratai, tai jau yra tavo problema. Ir aiškinkis pats.

V. Čekasinas – dažnas „Nida Jazz“ svečias. Šiemet po daugelio metų scenoje

vėl buvote kartu (projektas „Probably never again“). Kokie buvo Tavo pojūčiai, išgyvenimai?

Čekasinas yra festivalio „Nida Jazz Maratonas“ talismanas. Regis, per 20 metų nedalyvavo tik kartą. Šiemet festivalis buvo jubiliejinis. Man kilo mintis vėl suburti V. Čekasino kvartetą ir atlikti, mano manymu, sėkmingiausią ir daugiausiai atgarsių pasaulyje turėjusią programą „Nostalgy“. Kai Čekasiniui ir kitiems muzikantams pasiūliau ją pakartoti, visi džiugiai sutiko. Prie kvarteto taip pat prisijungė Vytautas Labutis ir Arvydas Joffė. Savo laiku prie šios programos jie irgi yra prisidėję. Aišku, kūrinio forma buvo išplėsta, bet dvasia liko ta pati kaip ir prieš daugelį metų. Tik pavadinimas man pasirodė pernelyg liūdnas. Bet taip norėjo maestro. Ketinu išleisti šio koncerto DVD *live*. Istorijai... Darbai jau vyksta.

Kodėl prieš 20 metų Tau kilo sumanymas organizuoti festivalį „Nida Jazz Maratonas“? Juk, regis, ir iki tol Lietuvoje tokių renginių netrūko... Ką Tau suteikė festivalio rengėjo patirtis?

Atvirai kalbant, sumanymas kilo ne man, o mano draugams, Nidoje poilsiaujantiems tuo pačiu metu kaip ir aš. Anuomet šiame kurorte akivaizdžiai trūko renginių. Bičiuliai mane „prispaudė prie sienos“: „Leo, daryk ką nors...“ Tad ir pradėjau poilsio namuose „Aukšinės kopos“ rengti džiazio koncertus. O po kelerių metų tuometinis jų direktorius Antanas Stalmokas ir sako: „Leo, trūksta intrigos, sugalvok ką nors.“ Na, ir sumaniau rengti festivalį.

Dar ir režisierius Arvydas Barysas ugnį pakurstė. Sakė, eisim ieškoti rėmėjų. Ėjom. Buvo juokinga, nes niekas į mus rimtai nežiūrėjo. Turiu pastebėti, kad jau anksčiau būta bandymų Nidoje organizuoti džiazio festivalį, bet „neužkibo“. Reikėjo idėjos... Ir ji gimė.

Kiek nustebau sužinojęs, kad Nidą drąsiai galima vadinti Lietuvos teniso sostine (ten įsikūrę net 9 kortai). Tavo dėka šiame kurorte susijungė džiazas ir tenisas...

Tai ir buvo ta idėja, į kurią pradėjau gilintis. Pirmasis džiazio ir teniso susitikimas Nidoje įvyko, regis, 2003-iaisiais. O daugiau kortų ten atsirado teniso entuziastų, kuriuos pavyko užkrėsti

„Nidos teniso bacila“, dėka. Labai džiaugiuosi, kai matau, kaip per pastarąjį dešimtmetį ši sporto šaka išpopuliarėjo Lietuvoje.

Lauko tenisą žaidi jau bene 40 metų, tarp Lietuvos džiazmenų esi vienintelis tenisininkas. Kaip, kokiomis aplinkybėmis susidomėjai šiuo sportu?

Augau kieme. Ir tuo viskas pasakyta. Kieme buvo daug vaikų. Futbolas, tinklinis, kvadratas, daugybė kitų žaidimų.

Sportas mano šeimoje buvo neatsiejama kasdienybės dalis. Du mano vyresnieji broliai klubuose žaidė tinklinį. Ir aš pradėjau lankyti tinklinio sporto mokyklą. Bet teko rinktis – arba tinklinis, arba muzika. Muzika nugalėjo, bet sportas liko sieloje. O dėl teniso ir vėl „kalti“ draugai. Kai jau buvau 23 ar 24 metų, jie mane nutempė į dabartinį Sereikiškių parko teniso aikštyną ir įbruko raketę. Pabandžiau. Nuo pirmo smūgio „sėdau ant tos adatos“... Iki šiol.

2004-aisiais įgrojai išskirtinį albumą „Remembrance In Jazz“, kurį dedikavai Vitui Gerulaičiui.

Tenisas labai giliai įaugo į mano gyvenimą. Susipažinau su tuometiniu Lietuvos teniso federacijos prezidentu Liutauru Radzevičiumi. Jis ir pasiūlė man išleisti CD, dedikuotą žymiausiajam Lietuvos tenisininkui. Aišku, man buvo garbė.

2004-aisiais vyko tarptautinis teniso federacijų kongresas Barselonoje. Ten minėjo V. Gerulaičio 50-mečio jubiliejų ir dešimtąsias mirties metines. Kongrese skambėjo muzika iš šio disko, ir kiekvienos federacijos vadovas albumą gavo dovanų. Juos dalino pats ITF (*International Tennis Federation*) prezidentas Francescoas Riccis Bittis. O federacijos šalių-narių buvo virš 200 – plačiai nuskambėjo...

L. Radzevičiaus iniciatyva ir Vilniaus miesto mero sprendimu, viena gatvių buvo pavadinta Vito Gerulaičio vardu. Projektas pavyko.

Kažkada minėjai, kad tenisas yra intelektualus žaidimas, kuriame tarsi susijungia šachmatai ir baletas. Tikriausiai baletu nešoki, bet gal žaidi šachmatais?

Taip, žaidžiu, bet kiemo lygmeniu... Jau sakiau, kieme buvo daugybė žaidimų, tarp jų – ir šachmatai, ir kortos. Pamenu, su Juozu Milašium šachmatais dažnai žaisdavome gastrolėse, o su Artūru Chalikovu – per TV muzikinių laidų pertraukas.

Kas mano vaizduotėje jungia šachmatus ir baletą? Ogi kombinacijų ir judesių grožis. Ir viena, ir kita, sutikite, reikalauja intelekto.

Teko nugirsti, kad esi itin disciplinuo- tas, tvarkingas žmogus. Pasak bičiulių, Tu perfekcionistas ne vien muzikoje – viską darai labai kruopščiai, atsakingai.

Džiugu, jei žmonės taip mane vertina. Tiesa, mėgstu tvarką – joje lengviau gyventi. Su disciplina taip pat draugauju – padeda sportas, festivalio rengimas. Negaliu „pavesti“ žmonių, jaučiu atsakomybę. Mėgstu, kai laikomasi susitarimų. Man nepriimtina vėluoti ir laukti vėluojančiųjų. Girdėjau, punktualumas – karalių privilegija. Yra į ką lygiuotis, ar ne?

Jei neklystu, daug laiko bei dėmesio skiri sodui ir... virtuvei. Jubiliejaus proga Tavo gyvenimo moteris – žinoma rašytoja bei žurnalistė Laima Lavastė – padovanojo senovinį inkrustuotą indą ir įpareigojo pagaminti ką nors išskirtinai gardaus...

Kai gyveni gamtoje (Ožkinių kaime, ant Neries kranto – A. K.), tenka rasti laiko ir sodui, ir virtuvei. Mėgstu ir vieną, ir kitą. Sode – ramybė, o jos dažnai labai trūksta. Virtuvėje – laisvė, ko nori, tą ir pagamini. Šiais laikais, kai tokia produktų gausa, didžiulė įvairovė, tai visiškai nesudėtinga. Reikia tik noro. Tiesa, prieš dvejus metus pasodinau vynuoges, jau turėjau derlių. Vynui dar neužtenka, bet, tikiuosi, ateityje gaminsiu...

Akivaizdu, kad veiklos turi daugiau nei pakankamai. Kaip po visko atsipūti?

Nežinau, kažkokio specialaus recepto neturiu, viskas vyksta savaime. Tenisas „nuima“ stresą. O dar ir žvejoti su broliu nuvykstu, ir pagrybauju. Gaila, dabar negalima po pasaulį judėti. Šitai taip pat labai mėgstu. Čia tai atsipūtimas! Juk keliaudamas vis tiek nieko dirbti negali, tad patilsiu iki soties.

Leonidas Šinkarenka „Nida Jazz Tennis Cup“ turnyre, 2011. Remigijaus Mockaus nuotrauka

Šį interviu baigiant, lai prabyta Laima, Leonidą pažįstanti „kaip nuluptą“.

Kaip žmogus Leonidas labai sąžiningas, labai padorus, niekada nelaikantis akmens užantyje, ne veidmainis, ne dviveidis, ne pataikūnas. Retenybė mūsų visuomenės santykių kultūroje. Kaip vyras – patikimas, šiltas, šeimyniškas, kas daugeliui menininkų nėra būdinga. Kaip kūrėjas – labai jautrus, kuklus, nemokantis reklamuotis, niekada nepastums kolegos, nelips per galvas. Taip, jis perfekcionistas ir gyvenime. Kartais tai mane varo iš proto, nes pati esu linkusi kai kur „padžiazuoti“, kad būtų greičiau, bet

Leonidui tai „nepraeina“. Kai atidariusi jo rūbų spintą pamatau gal 50 porų tvarkingai sudėtų kojinių ir tiek pat *perfectly* sulankstytų sportinių marškinėlių, mane apima nevilts pravėrus savąją... Prisipažinsiu – atsikeršydama kartais nugvelbiu porelę kojinių, nes man nėra laiko plauti saviškes. Tas senovinio sidabro indas pakaitė mano gyvenimą – dabar dažniausiai matau Leonido nugarą. Nes jis stovi prie viryklės ir nuolat kuria: barščiai, plovai, balandėliai, o vienąkart net cepelinai! Iš pradžių pykau, kad atėmė iš manęs šeimos samtį. Bet dabar su tuo susitaikiau, atsipalaidavau ir stengiuosi pajusti malonumą.

Šokio spektaklis „Extremum mobile“, 2001. Choreografė Birutė Letukaitė. Iš kairės: Darius Stankevičius, Mantas Stabačinskas ir Raimonda Gudavičiūtė. Nuotrauka iš Kauno šokio teatro „Aura“ archyvo

DEŠIMTO DEŠIMTMEČIO KAUNO (IR) ŠOKIO AURA

— AUŠRA KAMINSKAITĖ

Birutė Letukaitė – viena žinomiausių šiuolaikinio šokio asmenybių Lietuvoje. Ir neabejotinai – viena ilgiausiai savo veiklą tęsiančių šio lauko atstovių. Jos iki šiol vadovaujamas Kauno šokio teatras „Aura“ greitai minės veiklos keturiasdešimtmetį (susibūręs 1980-aisiais, pirmą viešą koncertą surengė 1982-aisiais), o nuo 1989-ųjų vykstantis Tarptautinis moderniojo šokio festivalis, 2011-aisiais perkrikštytas į Tarptautinį šokio festivalį AURA, šįmet surengtas jubiliejinis – trisdešimtąjį – kartą. Mainantis šokėjams, vadybininkams, rėmėjams, tarptautiniams partneriams, vienintelė Letukaitė yra tai, kas nesikeičia.

Choreografė teigia, kad „Aura“ gimė kaip dovaną jos ilgametei mokytojai Kirai Daujotaitei,

su išraiškos šokio kolektyvo „Sonata“ šokėjomis dirbusiai keturias dešimtis metų. Šiandien ne mažesnę patirtį yra sukaupusi pati Letukaitė, kuriai naujo teatro ar studijos niekas nedėdikavo, tačiau bendruomenė ir valstybė savo dėkingumą ne kartą įrodė įvairiais apdovanojimais. 2020-aisiais choreografė pretenduoja gauti Nacionalinę kultūros ir meno premiją, o per porą pastarųjų dešimtmečių jos apdovanojimų kolekciją papildė Vyriausybės kultūros ir meno premija, Kultūros ministerijos garbės ženklas „Nešk savo šviesą ir tikėk“, keletas „Aukšinių scenos kryžių“ bei krūva Kauno „Fortūnų“ apdovanojimų. Birutės indėlis į modernaus ir šiuolaikinio šokio raidą Lietuvoje minimas nuolat ir, tikėtina, taip bus tol, kol

choreografei atiteks visi aukščiausi Lietuvos kultūros įvertinimai.

Nuo 1980-ųjų panegirikų Letukaitei sugiedota daug. Jubiliejų proga tarsi priklausytų jas pratęsti, tačiau šįkart pažymėti choreografės įtaką norėtųsi kitu būdu. Nedaugelis šiandien besidžiaugiančių Tarptautinio šokio festivalio AURA programose rodomais spektakliais žino (ar pamena), kokie buvo pirmieji organizatorių (pirmiausia – pačios Letukaitės) žingsniai, finansų paieškos, kaip kito tuomet dar modernųjį šokį pristačiusio festivalio turinys ir kaip tam tikri sprendimai suvokti visuomenės. Todėl svarbu darskaptarti pirmuosius dešimt choreografės rengtų festivalių – tai yra priminimas, kad puikiai žinomų, pripažint

Šokio spektaklis „Migracijos“, 1991. Choreografė Tamara Rogoff (JAV). Nuotrauka iš Kauno šokio teatro „Aura“ archyvo

vertės reiškinių pradžia neretai reikalauja neišmatuojamų pastangų, kurios, greta finansinių bei tautos mentaliteto problemų, nuolat susiduria ir su daugiau ar mažiau profesionalia kritika.

Apie 1989-aisiais, dar okupuotos Lietuvos metais, įvykusį pirmąjį modernaus šokio festivalį medžiagos išlikę nedaug. Be to, kad jis organizuotas negaunant valstybės finansavimo, šįandieninį šokio žiūrovą nustebintų faktas, jog spaudoje renginys pristatytas ne pasakojant programos pobūdį, bet aiškinant, kas apskritai yra modernus šokis, kur glūdi jo šaknys ir kokia jo esmė. Pirmojo festivalio tikslas visiškai aiškus – publikos ir šokėjų edukacija. Jos siekta ne tik Latvijos ir Lenkijos spektaklių pristatymais, bet ir svečių iš Lenkijos surengtu seminaru bei vaizdo medžiagos peržiūra. Prasminga misija, kurios stabilumą ilgainiui pradėjo kritikuoti profesionalūs šokio vertintojai.

1990-aisiais festivalis trumpam neteko tarptautiškumo – dėl Nepriklausomybės paskelbimą sekusios blokados užsieniečiai negalėjo atvykti į Lietuvą. Po metų, 1991-aisiais, kilo rizika, kad festivalis visai neįvyks, nes sausio 1-ąją sutartį su „Aura“ nutraukė iki tol teatrą glaudusi Dirbtinio pluošto gamykla. Neturėdamas patalpų, teatras kaip juridinis asmuo negalėjo pasirašyti sutarčių su partneriais ir festivalio dalyviais. Letukaitė teigė girdėjusi tuometinės Kultūros ir švietimo ministerijos pažadus pagelbėti, tačiau Sausio 13-osios įvykiai viską nustūmė į paraštes. Vis dėlto, vadovė atrado kelią – adresą „Aurai“ suteikė Kauno valstybinė filharmonija, o Kauno miesto savivaldybė skyrė dalinį finansavimą, kurio užteko tik pačioms būtiniausioms išlaidoms, bet ne šokėjų algoms. Tad nenuostabu, kad apie festivalį rašęs Audronis Imbrasas pažymėjo: „Susidaro toks įspūdis, kad kasmet profesionalėjanti „Aura“ atsirado tik šokėjų ir jų vadovės pastangomis.“ O

tuomet pridūrė: „Pradėjusi nuo saviveiklos, „Aura“ tapo tikruoju Lietuvos šiuolaikinio teatro lyderiu. Neturėdami nuolatinio pajamų šaltinio, šokėjai sugeba ir išdrįsta net festivalius ruošti.“

Statyti spektaklį „Auroje“ 1991-aisiais Letukaitė pakvietė amerikiečių choreografę Tamarą Rogoff ir kompozitorių Mieczysławą Litwińskį. Spektaklis „Migracijos“ parodytas ir trečiajame festivalyje, apžvalgininkams teigiant, kad per keletą mėnesių darbas „įgavo prasmę“. JAV, Estijos, Švedijos, Vokietijos kūrėjus pakvietęs festivalis neabejotinai tapo langu į Vakarų kultūrą, kurio to meto Lietuvoje nepaprastai reikėjo. Paraleliai renginys virto parankia platforma „Auros“ meninių pasiekimų vertinimui. Pirmuosius festivalius apžvelgusiuose straipsniuose nesunku pastebėti rašančiųjų susižavėjimą kasmet stiprėjančiais Letukaitės paruoštais šokėjais bei išraiškingais, patraukliais sceniniais sprendimais.

EDITAI VOVERYTEI LIKIMAS ŠYPSOSI IR SKAUDA FOTOGRAFIJŲ PAVIDALAIS

— KALBINO LIUDA JONUŠIENĖ

Iš serijos AUTOPORTRETAI: SEKRETAI, Jungtinė Karalystė, 2020. Spalvota fotografija

Kitais metais Edita Voverytė minės ketvirtą apvalią savo gyvenimo sukaktį. Lygiai pusę jo, nuo 2000-ųjų, ji yra Lietuvos fotomenininkų sąjungos narė. Prieš 12 metų pasirinko emigrantės dalią. Dabar gyvena, dirba ir kuria Liverpulyje, bet sparnų nenuleido. Ją dažnai galima sutikti gimtajame Panevėžyje. Pastarąjį kartą, rugsėjo mėnesį, „Galerijoje XX“ buvo surengta E. Voverytės personalinė paroda „Autoportretai: sekretai“.

Nuo jos ir atsispyrėme pokalbiui apie klajūnės menininkės gyvenimą ir kūrybą.

— „Autoportretai: sekretai“ – naujausio tęstinio ciklo dalis. Kas buvo prieš tai?

„Autoportretai“ (1999–2006) bei „Autoportretai: vanduo“ (2006–2010). Personalinės parodos Vilniaus ir Panevėžio fotografijos galerijose,

„Pramantha Arte“ galerijoje Lamecija Termėje, Italijoje. Dalyvavau gausybėje grupinių parodų Lietuvoje ir užsienyje.

— Kaip gimė naujo fotografijų ciklo idėja?

Nemanau, kad kuris nors mano sumanymas yra kilęs iš vieno įkvėpiančio darbo ar autoriaus. Tai visada daugelio matytų, išgirstų, išgyventų

Iš serijos
AUTOPORTRETAI: SEKRETAI,
Jungtinė Karalystė, 2020.
Spalvota fotografija

Iš serijos AUTOPORTRETAI: SEKRETAI, Jungtinė Karalystė, 2020. Spalvota fotografija

dalykų samplaika. Šįkart įkvėpė vaikystės žaidimas „Sekretai“. Mano karta paskutinė, kuri dar atsimenta šį keistą įdomų ritualą. Labai gaila, kad dabar tokie susibūrimai ir tokia bendrystė yra nebesuvokiami...

_____ Kažin, kodėl?

„Sekretų“ žaidimas – tai ištas procesas, apimantis paslapties ruošimą, vietos parinkimą, saugojimą ir savitą kiemo vaikų komunikaciją. Radę keistų augalų, popierėlių, nuolaužų, jie slaptoje vietoje iškasa nedidelę duobutę, kurioje paslepia savo svarbų radinį, uždengia jį stiklo dužena ir užberia plonu žemių sluoksniu, kad nerastų kiti. Labai svarbu „sekretą“

išsaugoti kuo ilgiau ir stebėti visus pokyčius, vykstančius po stiklu. „Sekretais“ būdavo dalijamasi tik su pačiais artimiausiais draugais, tai – svarbus pasitikėjimo ir draugystės išmėginimas, gyvas bendravimas, kurio taip trūksta šių dienų visuomenėje. Savo darbais noriu atkreipti dėmesį į žmogaus šaknis, savo kraštui būdingus archetipus, į šiandienos problematiką: susvetimėjimą, vienvėgę minioje, ryšio su gamta praradimą.

Kitas svarbus projekto aspektas – emigracija ir visos tuo laikotarpiu sukauptos asmeninės patirtys. Kūryba „Sekretų“ žaidimo motyvais tampa mano – kaip individo, moters, emigrantės, menininkės – vizualine patirčių išraiška. Tai

tarsi psichoterapijos forma, susipinanti su tradicijomis, kultūrinėmis šaknimis, kilme, identitetu. „Sekretus“ saugantis stiklas leidžia susitikti praeičiai ir dabarčiai, nužėrus nuo jo pilkus žemės grumstus. Gali stebėti pokyčius savyje, iš naujo apibrėžti santykį su aplinka. Pasitelkdama vaikystėje pamėgto žaidimo meninę interpretaciją, ieškau būdo šiuolaikiniam žmogui priminti intuityvų, atvirą bendravimą, nuoširdų vaiko žvilgsnį į pasaulio grožį.

_____ Iš kur atėjai, daugmaž aišku. O kas esi dabar?

Nuolat bandau atsakyti į šį klausimą. Ir atsakymai nuolat kinta. Manau, tai normalu. Man iš

Iš serijos AUTOPORTRETAI: SEKRETAI, Jungtinė Karalystė, 2020. Spalvota fotografija

esmės visada buvo keistas požiūris, kad jeigu kartą ką pasakei, tai turi laikytis tos pačios nuomonės įsikandus dantimis, nesvarbu, kas vyktų. Nes esą tik taip viskas yra rimta ir tikra. O juk kasdien sužinai begalę naujų dalykų, kurie veikia tavo nuomonę ir požiūrį.

_____ Kodėl nelikai Lietuvoje?

Mano emigraciją paskatino kelios priežastys. Šeimos netektis, vidinė krizė, nes grįžau po studijų Norvegijoje ir Švedijoje, o Panevėžyje man pradėjo trūkti deguonies. Slėgė nesaugumo jausmas, nes ne paslaptis, kad bendras mūsų šalies fonas gan agresyvus, ypač mano gimtajame mieste. Užsienyje patyriau, kas yra

diplomatiškas priėjimas prie žmogaus, pagalba, galimybė būti savimi be jokios išorinės kritikos, ir tai man padarė didelį įspūdį. Jaučiau norą dar taip pagyventi. Tačiau, išvykus į Jungtinę Karalystę, viskas pasisuko kitaip...

_____ Nemažai metų Tavo antrieji namai – Liverpoolis. Kodėl?

Šis miestas man priimtinausias, kalbant apie Angliją. Aš ten galiu išeiti iš namų avėdama šlepetes ir vilkdama pižamą. Galiu matytis su jūra nors ir kasdien, nes iki jos – 20 minučių kelio mašina. Ten labai plati muzikos scena, ypač džiaz, kurį aš dievinu. Vyksta tokie džiaz *jam sessions*, kad dažnai negaliu

patikėti, jog šitoks lygis apskritai įmanomas. Ten gali paliesti Picasso drobę ar paspausti dešinę tokiam grandui kaip Paulas McCartney'is. Ir tai yra norma. Ten turiu idealias sąlygas kurti. Bet... Vienas sutiktas pašnekovas šių metų tarptautiniame Nidos fotografų seminare man pasakė štai ką: „Nukirtus augalui šaką, kitą, jis išgyvens, nukirtus šaknis – niekaip.“ Man tai buvo paaiškinimas, kodėl gyvendama svetur jaučiuosi nelaiminga. Todėl jau kelinti metai esu draskoma vidinio konflikto: grįžti Tėvynėn, ar likti ten, kur esu? Baisu, kad nesugebėsiu susikurti tokio patogaus gyvenimo kaip Jungtinėje Karalystėje. Bet gyventi patogiai, tačiau nukabinus nosį – irgi ne išeitis.

Iš serijos AUTOPORTRETAI: SEKRETAI, Jungtinė Karalystė, 2020. Spalvota fotografija

Iš serijos AUTOPORTRETAI: SEKRETAI, 2020. Spalvota fotografija

Kas Tau yra menas, kūryba apskritai ir fotografija – konkrečiai?

Kaip sakiau savo trumpametražiam filmuke, kurį pristačiau personalinės parodos Panevėžyje metu, kūryba man nėra manifestas, kaip daugeliui menininkų, ar bendravimo forma. Man tai – vienintelis būdas išgyventi. Nekoketuojau, sakau tą labai nuoširdžiai. O fotografija – vienintelis kūrybos žanras, kurį išmanau. Mokėčiau tapyti – tapyčiau. Mokėčiau rašyti – rašyčiau.

Sritis visai nesvarbi. Svarbu susikurti tokią erdvę, kurioje būtum visiškai laisvas, būtum savi mi ir turėtum galimybę pabėgti. Menas man – tai *eskeipizmas*. Bet neturiu galvoje bėgimo nuo realybės, nes kūryboje būtent nuo jos ir atsispiriu. Realybėje matau be galo daug nesuforsuoto, organiško grožio. Greičiau bėgu nuo vidinių demonų, įkyrių būsenų, vidinės tamsos ir šalčio.

Kas nebėra, o kas yra Tavo įkvėpimo šaltiniai?

Sunkus klausimas. Niekas iš esmės nuo septyniolikos metų, kai atėjau į meno pasaulį, ir nepasikeitė. Dažnai matau vaizdinius, nuo aplinkybių ar laiko tai nepriklauso. Juos užsirašau. Tada studijoje galvoju, kaip tai įgyvendinti.

Ar pavyksta?

Praktiškai niekada. O labai gaila (*šypsosi*). Bet, laikui bėgant, susitaikau su tokiu rezultatu, koks yra. Iš kur tie vaizdiniai ateina ir kodėl,

neįsivaizduoju. O gal niekada rimtai nesigilinau. Nesu tikra, ar apskritai svarbu gauti atsakymą į šį klausimą.

Ką manai apie savo vietą Lietuvos meninėje fotografijoje?

Mano debiutinis ciklas „Autoportretai“ – piešimas ant kūno – buvo pirmasis toks Lietuvoje. Kai Antanas Sutkus jį pamatė, iš karto liepė (taip, liepė) stoti į Lietuvos fotomenininkų

sąjungą. Bet kadangi buvau vos septyniolikos, teko dar metus palaukti. Priimta į LFS, tapau jauniausia jos nare. Kai pristačiau darbus viešai, atsirado nemažai sekėjų, kurie pradėjo daryti panašius dalykus. Tas pats ir su „Vandens“ ciklu. Buvau pirmoji. Dabar mūsų jau daug. Pasak Virginijaus Kinčinaičio, abu ciklus reikėjo tęsti, padariau klaidą pasitraukusi. Galbūt ir yra tiesos. Bet kitaip negalėjau. Matyt, taip turėjo būti... O dešimties metų pertrauka išėjo į naudą. Pradėjau geriau suprasti, ką ir kodėl kuriu.

Panevėžio kultūros bendruomenėje, o ir tarp draugų, esi užsitarnavusi spalvingos, nuspėjamos ir nebūtinai mėgstamos asmenybės įvaizdį. Ką tai reiškia Tau kaip žmogui ir kaip menininkei?

Visada smagu, kai aplinkiniai tave myli. Bet dar iš vaikystės atsimenu pasakymą, kad, jeigu esi visų mylimas, kažką darai ne taip. Be to, kiekvienas iš mūsų, kalbėdamas apie kitą žmogų, reflektuojame save ir tik save. Šitas žinojimas

Iš serijos AUTOPORTRETAI: SEKRETAI, Jungtinė Karalystė, 2020. Spalvota fotografija

mane išlaisvino. O kalbant apie meną... Vieną dieną mane virkdo mylimųjų „Gilbert & George“ kūryba, kitą – aš tam abejinga. Bet ar dėl to kinta jų darbų kokybė, svarba? Ne. Tai vidinio rezonanso klausimas.

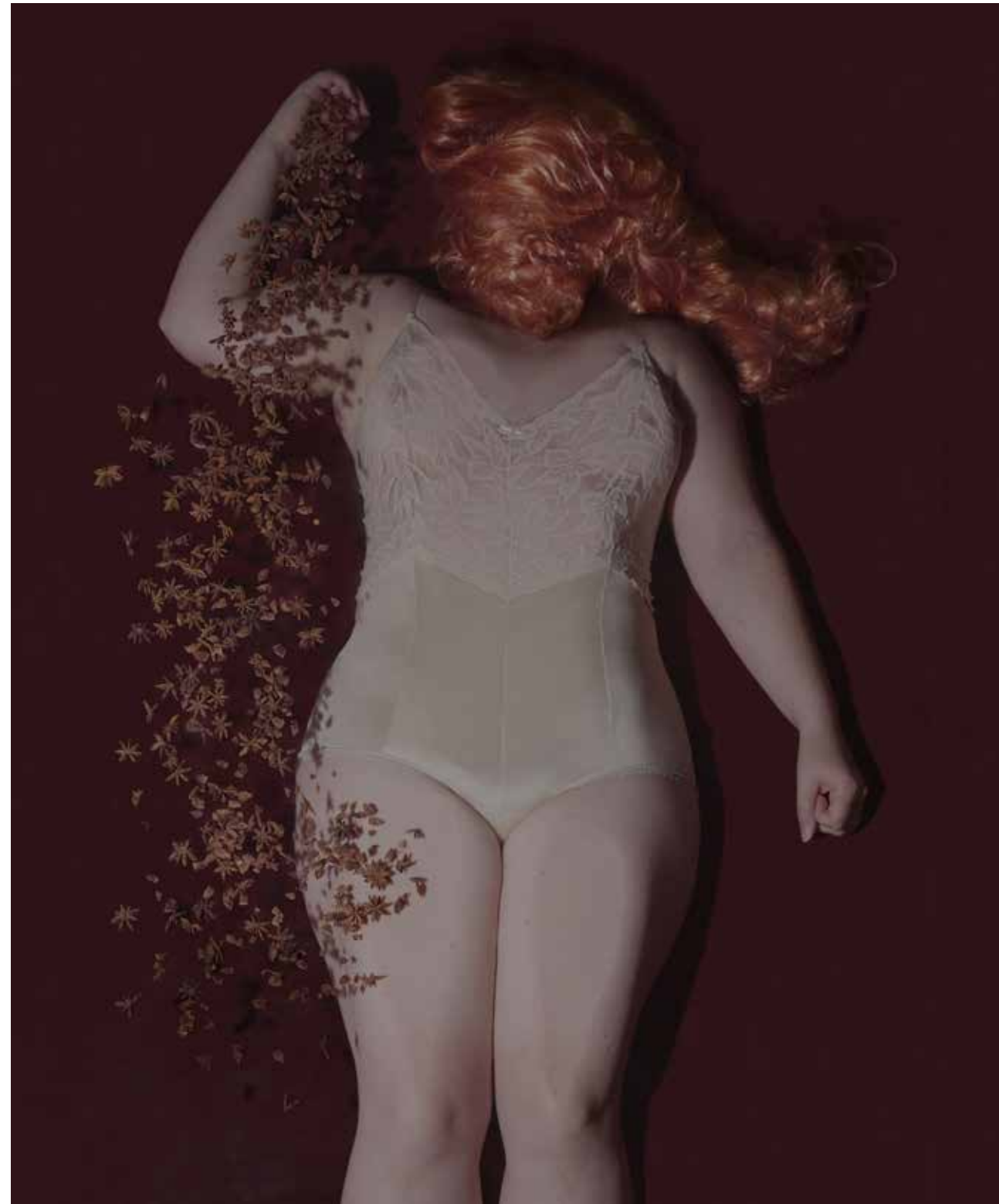
_____ Panevėžyje įsigijai butą. Visgi svarstai grįžti?

Svarstau. Kasdien. Bet niekaip nesiryžtu.

Apie kūrybinius planus neklausiu. Žinau, kad dauguma menininkų yra prietaringi. Paklausiu: kaip įsivaizduoji savo _____ ateitį?

Neįsivaizduoju. Jau ilgą laiką gyvenu šia diena. Man taip paprasčiau. Beje, nesu prietaringa, nes tikiu, kad kūrybinė sėkmė yra mūsų pačių rankose: kiek darbo įdėsi, tiek ir turėsi. Daugelio jaunų įvairaus profilio menininkų tikslas

dabar nėra pati kūryba ir tai, ką ja galima išreikšti, o tik noras išgarsėti. Man tai primena kažkokiame filme išgirstą frazę: „Lipi lipi, ir tik po kurio laiko pamatai, kad kopėčios atremtos ne į tą sieną.“

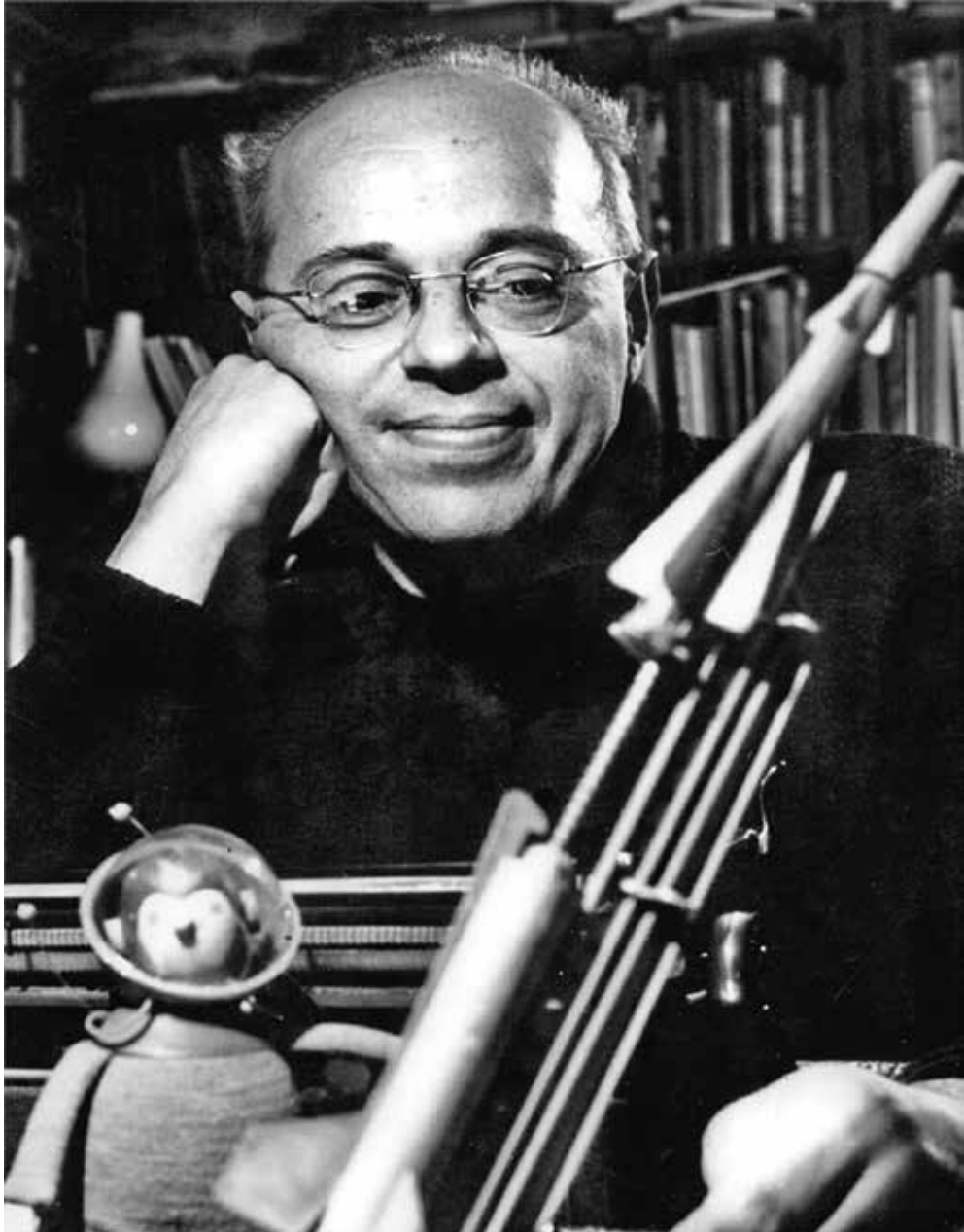
Iš serijos AUTOPORTRETAI: SEKRETAI, Jungtinė Karalystė, 2020. Spalvota fotografija

Iš serijos AUTOPORTRETAI: VANDUO, Švedija, 2005–2010. Spalvota fotografija

Iš serijos AUTOPORTRETAI: VANDUO, Lietuva, 2005–2010. Spalvota fotografija

Stanisławas Lemas, 1966. Iš rašytojo sekretoriaus Wojciecho Zemeko archyvo. Publikuojama pagal CC licenciją

STANISŁAWAS LEMAS

Pripažinta, kad lenkų rašytojas Stanisławas Lemas (1921–2006) XX a. antroje pusėje buvo labiausiai skaitomas fantastas visame pasaulyje. Jo įtaka nė kiek nesumažėjo užaugus kartai, kurios pagrindinis vaikystės užsiėmimas buvo ne knyga, o

kompiuteris – žaidimų kūrėjas Willas Wrightas yra prisipažinęs, jog trumpųjų humoristinių apsakymų serija „Kiberiada“ (Cyberiada, 1965) jį įkvėpė sukurti kultinius „The Sims“.

S. Lemas studijavo mediciną, tačiau tyčia nepasidėmė diplomo, kad nereikėtų atlikti privalomos karo

mediko tarnybos. Vis dėlto jam teko dirbti chirurgo padėjėju, dažnai – atliekant cezario pjūvius. Tačiau kraujo kiekis operacijų metu Stanisławą visiškai įtikino, jog gydytojo duona – ne jam. Buvo minčių griebtis rašymo, tačiau pokario Lenkijoje jau veikė griežta komunistinė cenzūra. Porą kartų susidūręs su ja, S. Lemas ėmėsi, jo manymu, ideologiniu požiūriu saugaus mokslinės fantastikos žanro.

S. Lemas buvo produktyvus kūrėjas. Toks produktyvus, kad amerikiečių rašytojas Philipas K. Dickas parašė laišką FBI tvirtindamas, jog toks autorius Stanisławas Lemas neegzistuoja, kad tai KGB projektas skleisti savo idėjas Vakaruose, kuriame dirba dešimtys žmonių. Tokius Philipo K. Dicko įtarimus kurstė ir pats S. Lemas, vengęs kelionių į užsienį.

Tačiau rašytojas nebuvo namisėda – jis labai mėgo vairuoti. Draugai pasakoja, kad jei nebūdavo su kuo pasikalbėti apie santchniką, Stanisławas sėsdavo į automobilį ir nutrūktgalviškai skriedavo, nesilaikydamas jokių taisyklių ar greičio ribojimų. Kelionė baigdavosi visu greičiu įlėkus į garažą ir staiga stabdant – jei iki sienos likdavo tik koks milimetras, S. Lemas būdavo be galo patenkintas.

Taip pat fantastas labai mėgo rūkyti bei chalvą ir šokoladu aplietus marcipanus. Rūkymą teko mesti dėl sveikatos problemų, tačiau atsisakyti saldumynų S. Lemas nesutiko net ir susirgęs diabetu. Artimieji nuolat jį persekiodavo priekaištaudami. Po mirties tvarkant kūrėjo darbo kabineto spintas, už jų buvo rasti kalnai marcipanų pakuočių, kurias rašytojas čia mesdavo, norėdamas išvengti raginimų rūpintis savo sveikata.

Viena svarbiausių S. Lemo temų – komunikacijos nebuvimas. Jo kūriniuose, susidūrus su nežemišku protu, žmonėms beveik niekada nepavyksta užmegzti kontakto, visos pastangos ir viltys susikalbėti būna veltui. Intensyviai kūręs mokslinę fantastiką iki pat Sovietų Sąjungos žlugimo, S. Lemas vėliau daugiau rašė įvairius filosofinius esė apie žmogaus ir technologijų ryšius, davė gausybę interviu, vienodai aštriai kritikavo kapitalizmą ir socializmą. Raginamas vėl grįžti prie literatūros, atsakydavo, kad supanti tikrovė toli lenkia jo vaizduotės galimybes.

Skelbiame lenkų menininkės Marios Annos Potockos parengtą S. Lemo pasisakymų įvairiais klausimais rinkinį, geriausiai atspindintį lenkų fantasto veiklą vėlyvuojų jo kūrybos laikotarpiu.

Saulius Keturakis

ASMENINĖS DIGRESIJOS

STANISŁAW LEM

(Iš Stanisławo Lemo pasisakymų)

(apie televiziją)

Turiu tik 25 satelitinės programas. Lenkų televizijos nežiūriu, nes gydytojas man liepė tausoti sveikatą. Renkuosi anglų, vokiečių, prancūzų, daug rečiau – rusų televizijos programas. Yra kanalų, kuriais šį tą galima pamatyti. Tarp jų ir tie nekalti – CNN arba „Discovery“.

Visa kita – trūkumas elementaraus pojūčio, kurį Herbertas pavadino skoniu. Iš pradžių yra žinios, kuriose daugybę kartų rodomi kruvini, po kokių nors avarijų likę žmonių palikai, o po to staiga atsiranda kerinti mergina, aplieja didesnę ekrano dalį kečupu ir sako, kad už jį nėra nieko geresnio. Tas raudonis įkyriai primena kraują, rodytą akimirka anksčiau. Taip pasibaisėtinai sumalami žiūrovo kriterijai. Reikėtų turėti koją nors specialų elektroninį prietaisą, kuris visa tai selekcionuotų. Kai vyksta panašūs dalykai, aš atsistoju ir arba išjungiu televizorių, arba vaikštau po kambarį tol, kol jie liaujasi mane bombardavę šitomis baisenybėmis.

Televizijos srityje įvyko kažkokia vaizduotės degeneracija. Meninių kūrinių kokybė baisiai suprastėjusi, ir tai mane stebina. Vietoj Kurosawos – kažkokie visiškai kvaili filmai, kuriuose japonai su samurajų kostiumais krenta į vandenį. Barščiuose vien grybai. Ir, negana to, tuose barščiuose vien nuodingi grybai. Keliuosi pusę trijų paryčiais, nusileidžiu į *living-room'ą* (svetainę), įjungiu televizorių ir matau dvi nuogas merginas. Kaip buvęs akušeris nesijaučiu toks pajėgus, kad galėčiau susijaudinti nuo šitokio vaizdelio.

(apie seksą)

Kartais nusiperku „Hustler'į“ (Amerikoje leidžiamas pornografinis žurnalas – red. past.), nes jis sukuria visiškai neteisingą įspūdį, jog eilinė mergina turi gražiai sudėtą kūną, ir viskas čia gerai. Lenkų pažinčių žurnaluose, kurie tarsi replikuoja vokiškus, matai didžiules subines ir parašus, kad tai subtili, dar tik penkiasdešimties metų moteris, labai jautrios ir didžios natūros.

(apie muziką)

Esu kurčias ir niekada nebuvo melomanas. Vienas iš žinomiausių lenkų vidurinės kartos kompozitorių (Krzysztofą Meyeris – M.A.P.) parašė muziką operai pagal mano „Cyberiadą“ ir pakvietė mane į savo namus, kuriuose įvairiausi puikūs elektroniniai agregatai užpildė visą erdvę baisiu triukšmu, – jis pasiekė net ir mano kurčias ausis. Išėjus liko įspūdis, kad tai buvo tam tikra masinė artilerijos ataka, nukreipta į didžiulį virtuvės indų sandėlį ir, galiausiai, į muzikos instrumentus. Nieko nepešiau. Tiesiog todėl, kad mano recepciniai gebėjimai baigiasi ties tais Bacho kūriniais, kuriais taip žavėjosi Gombrowiczius. Sakoma, kad kai smegenys užkraunamos tam tikromis konkrečiomis priėmimo schemomis, jose pradeda trūkti vietos. Esu linkęs atsakomybę už tą savo priėmimo nepajėgumą suversti savo smegenų trūkumams.

(apie emigraciją)

Pernai Mrožekas parašė, kad Meksikoje jaučiasi pasakiškai. Paskui pradėjo drebėti žemė, ant jo bokšto ir rančos ėmė kristi pelenai, todėl jis grįžo tėvynėn. Bet nėra laimingas. Ir aš nesistebiu.

Esu per senas bėgti iš Lenkijos. Tuo labiau, kad mano situacija primena anekdotinio žydo, kuris Hitlerio laikais nuėjęs į žemėlapių parduotuvę apžiūrinėjo gaublį. Galų gale paklausė pardavėjo, ar neturįs kokio nors kitokio gaublio. Dabar nėra kur pabėgti.

(apie kūrybą)

Lenkijoje tradiciškai visada buvo gausu poetinių talentų. Tai nėra blogai, poezija išgyvens kiekvieną katastrofą. Adorno labai perdėjo sakydamas, kad po Osvecimo nedera rašyti eilėraščių. Su proza prastesni reikalai. Seniau buvo kažkokios poetinės grupės, kryptys, visa tai klostėsi savaime.

Taip pat turiu prisipažinti, kad absoliučiai netikiu kokia nors kultūrą nešančia, kultūrą kuriančia, kultūriškai efektyvia šiuolaikinio meno verte. Pasitelkus kompiuterinius aparatus ir visokiausias elektrones maišalynes, galima kurti paveiklus arba skulptūras n-išmatavimų,

kurie perspjaus daugumos individų prezentacinius sugebėjimus.

Aš iš to pasitraukiau. Man visai gana Cranacho arba Boscho. Gal juokingai nuskambės, bet klasikinio meno likučių dar būna televizijos reklamose. Jose yra gražiausių gamtovaizdžių, nuostabiausių milžiniškų ledkalnių, kurie virsdami išmeta į orą didžiules vandens bangas, reklamose galima pamatyti lipimą statmenomis ledo sienomis. Ir visa tai tam, kad sugundytų nusipirkti dantų pastą arba šepetėlį, arba ką nors panašaus.

(apie cenzūrą)

Odroje kaip tik perskaičiau profesoriaus Osiatynskio skundus, kad Lenkijoje nėra jokio vieno pagrindinio organo. Žinoma, jis ne socrealizmą turėjo omenyje.

Aš ginuosi nuo cenzūros. Sąmoningai suvokiu, kokia bjaurastis yra lenkiški pornografijos plagiatai, bet tuo pačiu metu esu prieš uždraudimą, nes uždraudimas sufleruoja, kad už jo yra kokia nors mums neprieinama vertybė. O tai jau pavojinga.

(apie savo kūrybą)

Parašiau vadovus apie ateitį, suprantamus taip, kaip suprantami Himalajų aprašymai. Niekas netvirtina, kad kiekvienas, gavęs tokį vadovą, privalo įkopti į visas viršukalnes. Per 50 metų rašiau knygas, pasiekiau 28 milijonų tiražą, esu išverstas į 37 kalbas. Ir lioviausi kūręs grožinę literatūrą. Bet spaudimas, ne vien finansinis, milžiniškas. Na ir pastaruoju metu, prisipažinsiu, „Spiegel“ mane kažkaip privertė, pagalvojau, reikia save pasikinkyti ir traukti. Ir parašiau apsakymą.

Man sako – žmogau, kaip gali sėdėti nieko neveikdamas, jeigu tu sugebi? Bent jau leisk, kad kokie nors žinomi režisieriai sukurtų filmą. Kaip galima visą laiką šitai atsisakinėti? Stovėti su lazda ant namų slenkščio ir gauti nuo jo režisierius. Taip nedera. Reikia pamėginti. Aš atsakau – tai neturės jokios vertės. Bet gal pasiseks. Jeigu iš anksto pareiški ne, visada ne – su grynų negatyvumu nieko nepadarysi. Tokia yra tiesa. Tai kažkoks permanentinis neryžtingumas.

Kaip tik Amerikoje turi būti statomas filmas „Soliaris“.

„Kiaulės saktmė“. Pauliaus Lileikio nuotrauka

„KIAULĖS SAKMĖ“ – ŠEDEVRAS, NE VIENAM LEIDĖS DIDŽIUOTIS, KAD GIMĖ LIETUVIU

— MINDAUGAS KLUSAS

1992 m. kompaktinės plokštelės „Kiaulės saktmė“ sutiktuovės Jaunimo teatre priminė tikrą misteriją: į sceną įvažiavo keptas paršiukas su degančiomis žvakelėmis, vynas – lyg kraujas – samstytas iš akvariumo, aktoriai rodė pantomimą, grafikas Vytautas Jurkūnas paišė paveikslus. Vyko ir prabangūs šokiai. Prabangūs tuo, kad pirmą ir paskutinį kartą Lietuvoje aukščiausios prabos muzikantai vakarėlyje grojo šokių muzikos

šlagerius. Kino operatorius Algimantas Mikutėnas užsidedęs, įkvėptas reginio tada sakė: „Tokie dalykai dedasi! Reikia varyti, dirbti, kurti!“

Pakalbinti „Kiaulės saktmės“ autorius Romą Lileikį ir Audrių Balsį svajojau nuo žurnalistinio darbo pradžios. Ir gerokai iki jos. Todėl ši publikacija – lyg kelionė į jaunystę ir, kaip dažnai atsitinka, ne visai sklaidi.

MITAS APIE SAKMĘ

Dar 10-ojo dešimtmečio viduryje nepaprastai audrino legenda, esą saktmės kūrėjai pasitraukė iš miesto, užsidarė kaime, muzikavo ir ūkininkavo, prie instrumentų sėsdami (galimai) tik apsiliuobę, apėję ūkį. Dainų kūrėjas R. Lileikis, andai egzistavusios Užupio Respublikos prezidentas, dar buvo matomas, girdimas,

net sutinkamas. O štai kompozitorius A. Balsys regėjosi kaip mitinė figūra, išėjusi iš to paties mito ir vėl į jį sugrįžusi. Akivaizdžios jo ir Eduardo Balsio sąsajos tada anaip tol neatrodė akivaizdžios.

Anot legendinio muzikanto ir aktorius Andriaus Mamontovo, „Kiaulės saktmė“ buvo viena pirmųjų lietuviškų kompaktinių plokštelių po grupės „Foje“ albumo „Gali skambėti keistai“. Kompozicijos „Atbėga vilkai basi“ antrame plane girdimas ir jo balsas. Neseniai A. Balsio paklaustas, ar vėl sutiktų dainuoti, jei „Kiaulės saktmė“ atgimtų, Andrius nedvejodamas atsakė: „Sutinku iškart.“

A. Mamontovas atskleidė, kad pirma jo išgirsta „Saktmės“ daina buvo „Kur nusitrenkei žuvis batus, ką?“. Jam padarė įspūdį lietuviškai muzikai neįprastas tekstas, muzikinė kalba, nesimetriški ritmai. „Kai jie pradėjo dirbuotis „M-1“ įrašų studijoje, A. Balsys pakvietė mane keliose dainose „pastūgauti“. Labai džiaugiausi tokiu būdu prisidėjęs prie „Kiaulės saktmės“, – teigia atlikėjas. Jo manymu, tai nepelnytai neįvertintas lietuviškos muzikos kūrinys – jį žino melomanai, tačiau platesnės publikos „Kiaulės saktmė“ taip ir nepasiekė. „Tarkime, daina „Žalios žolyno akys“ yra populiariosios lietuvių muzikos aukso fondas. Ją matau vienoje gretose su Kosto Smorigino „Paukščiais“ ar Vytauto Kernagio „Išeinu“. Man tai tokio lygmens kūrinys – savitas, jautrus ir paveikus“, – pabrėžė A. Mamontovas.

Bičiulis, davęs man persirašyti „Kiaulės saktmę“ iš kasetės į kasetę, tada sakė: „Kai klausausi šio įrašo, didžiuojuosi, kad esu lietuvis.“ Nuo to epizodo praėjo ketvirtis amžiaus, nuo įrašo atsiradimo – beveik 30 metų. Neabejoju, kad tuos pačius žodžius pakartotų vėl.

„Kiaulės saktmės“ galima nežinoti, ją galima primiršti, tačiau jos vertės laikas nesumažino – nieko panašaus lietuvių muzikoje nebuvo iki tol, neatsirado ir paskiau.

2+1

„Kiaulės saktmė“ – ilgai brandintas reiškinys, ištikimiausių gerbėjų sielas glostantis iki šių dienų. Plokštelė pasirodė 1000 egzempliorių tiražu 1992-aisiais, tačiau jos ištakų reikėtų ieškoti 8-ojo dešimtmečio viduryje, kai moksleivis R. Lileikis pradėjo rašyti dainas ir likimas

Audrius Balsys, Romas Lileikis. Giedriaus Laurušo nuotrauka

jį suvedė su A. Balsiu, linkusiu į progresyvosios muzikos kūrybą.

Tai dviejų autorių darbas, finalinėje studijoje įgyvendintas su bičiuliais muzikais – nieko už tai neprašiusiais, gyvais vien idėja. Laikais, kai apie naudą ir pelną nebuvo nė minties. R. Lileikis sukūrė „Kiaulės“ mitą, o A. Balsys, iš pradžių prisidėjęs kaip aranžuotojas, ritualiniam muzikavimui suteikė melomaniškos kokybės ir galiausiai tapo bendraautoriumi.

Paminėjęs šiuodu, trečiuoju iškart būtina įvardyti prodiuserį, garso režisierių Artūrą Pugačiauską. Būtent jis įdainavo daugumą kertinių albumo kompozicijų, jo savitas balsas tapo

„Kiaulės saktmės“ vizitine kortele, unikalumo ženklu.

Pirmiausiai susiradau A. Balsį, ramiai komponuojantį savo ir Fausto Latėno muzikos studijoje Žirmūnuose, o R. Lileikį aplankiau jo namuose Užupyje.

ROLINGAI ČIURLIONYTĖS PIANINU

A. Balsys savo pasakojimą apie „Kiaulės saktmę“ pradeda nuo tada, kai į Kompozitorių miestelį Vilniuje, Žvėryno mikrorajone, ten iškilus šešiaaukščiam daugiabučiui, atsikraustė Jadvyga Čiurlionytė. Jos anūkas R. Lileikis ir Audrius tapo draugais.

Buvo pati paauglystė, kiemo ansamblių būrimosi laikas. Kompozitorių atžalos sumanė įkurti savąjį kolektyvą. Vytauto Laurušo sūnus Giedrius susiveikė bosinę gitarą, Jurgio Gaižausko sūnus Jonas norėjo mušti būgnus, o Romas skambino gitara. Milžinišką „Kremoną“ nedidukas vaikinai nešiodavo pasikabinęs už nugaros. Anot A. Balsio, skambėjo ji prastai, tačiau vaizdas buvo pritrenkiantis.

Audrius prisimena, kaip bičiuliai jam surengė „stojamąjį“ egzaminą – pasodino prie Čiurlionytės pianino ir liepė skambinti *Rolingu* („The Rolling Stones“). „Hm, – pasiklausęs kraipė ūsą Romas, – kai grojo mano senelė, skambėjo kiek kitaip.“ Vėliau šią kompaniją papildė broliai dvyniai Dalius ir Giedrius Čekuoliai, būsimieji Lietuvos diplomatai.

Repetuota Balsių namo rūsyje: „Su Audriumi muzikavimas prasidėjo gana vaikiškai – rūsyje: senas pianinas, kartais siūbteli kanalizacijos smarvė, prabėga žiurkė“, – ankstyvą gyvenimo epizodą prisimena R. Lileikis.

Kai mirė jo tėvas Anzelmas, Romas repeticijoje daugiau nepasirodė. Salomėjos Nėries mokykloje su bičiuliais subūrė ansamblį „Vakuumas“, 8-ojo dešimtmečio viduryje pradėjo rašyti dainas. Ir tik lietuvių kalba – tą pabrėžtinai daro iki šių dienų. „Žali žmonės žaliai vaikšto, geltoni žmonės geltonai spjaudo. Tu mokėk išsaugot savo spalvą...“ „Vyrai, piktai dainuojat, – mums sakydavo, – juokdamasis prisimena R. Lileikis. – Visi grojome perdirbtus to meto Vakarų grupių hitus. Važiudavome vieni pas kitus į mokyklas koncertuoti, tokius susitikimus vadino „superseišenais“. Tai buvo galimybė mėgautis kūrybiniu bendravimu.“

„REUNION“. SUSITIKIMAS PALANGOJE

Kompozitoriaus E. Balsio šeimyna vasaras leisdavo Palangoje. Šeimoms galva ten paprastai užbaigdavo per metus brandintus kūrinius. Namą buvo pastatę Audriaus seneliai Kostas ir Barbora. „Kai kažkam pasakiau, kad Palangoje turiu senelių namus, išgirdau klausimą: „Versliukas?“ – nusijuokia A. Balsys.

Ir toliau pasakoja, kaip sėdėdamas Palangoje „ant akmenų“ (sovietmečiu legendinė alternatyvaus jaunimo susitikimo vieta) iš tolo pastebėjęs virš gatvės praėivių galvų linguojantį gitaros

Audrius Balsys, Artūras Pugačiauskas, Romas Lileikis. Pauliaus Lileikio nuotrauka

grifą – artinosi R. Lileikis. Bičiulis jam tada pasakęs, kad pakaks groti svetimą muziką, reikia imtis ko nors savo. A. Balsys jau buvo sukūręs autoriinių dalykėlių, tačiau sudvejojo – kas rašys tekstus? „Žodžiai ne problema, pats rašau, turiu kelias dainas“, – draugo dvejonės nutraukė Romas.

Nuo „akmenų“ pasakojimas persikelia į Balsių vasarnamį. Tėvas E. Balsys darbuodavėsis prie savo kūrybos apačioje, tad bičiuliai užlipo ant aukšto. Audrius paprašė, kad Romas ką nors pagrotų. Šis paėmė į rankas gitarą ir pasiūlė uždaryti duris. „Nemačiau reikalo, – pasakoja A. Balsys. Ir staiga Romas kad užkrioks: „Vienuočio žalios akys, na ir kas, kad lovoj blakės, na ir kas, kad utėlė ausy!..“ Audrius kaip kulka šoko prie kambario durų. – Va, tada ir susipažinau su ankstyvąja Romo kūryba“, – juokiasi jis.

Anot A. Balsio, Romas dainavo labai ekspresyviai, kakle net išpampdavusi arterija. O gitarą brazdino taip, kad imdavo kraujuoti pirštai. „Roką „išlauždavo“ iš akustinio instrumento“, – nusijuokia dar kartą.

DIEVAS YRA VEIKSMAS

A. Balsys įstojo į kompoziciją Lietuvos valstybinėje konservatorijoje (dabar – Lietuvos muzikos ir teatro akademija), Romas joje metus

mokėsi aktorinio meistriškumo. Paskui perėjo į lietuvių filologiją Vilniaus universitete (VU). Čia vadovavo kultūros klubui, sumanė legendinį festivalį „Filologijos ruduo“.

„Aktoriniame fakultete Dievas yra veiksmas. O universitetas – kitokia erdvė, labiau statiška, kosmiška. Į VU atsinešiau veiksmą. Man tai buvo filosofija „ant kojų“, – sako R. Lileikis. „Filologijos ruduo“ susiejo daugelį talentingų žmonių – dainuojančių, grojančių, rašančių eiles ar prozą. Ne tik iš VU, bet ir kitų aukštųjų mokyklų. „Bene svarbiausias dalykas buvo galimybė kurti kartu ir dalytis kūrybiniu džiaugsmu. O tam kaip tik susidarė palanki terpė“, – teigia jis.

Jaunimas ėmė dainuoti Romo dainas, visai nekvairšindamas galvos, kas jų autorius. Epochoje, kai dainos plito ne įrašais, o gyvai iš lūpų į klausytojų ausis, tai buvo savaime suprantama. Viena garsiausių R. Lileikio dainų žinoma iki šiol – „Svajoklis“ (parašyta 1975 m.).

Pasak Romo, „Kiaulės saktmė“ (tada vadinta „Kiaulės saga“) atsirado studijų laikais. Iš pradžių ji buvo atliekama gana minimalistiškai, kaip apeiginis šokis. Vienintelis instrumentas buvo gitara, o ritmą mušdavo kojomis arba rankomis trankydami sau į krūtinę. Tai Romas ir pademonstravo Audriui per vieną iš susitikimų.

Kompaktinės plokštelės „Kiaulės saktmė“ sutikuvės. Iš kairės (stovi) Viktoras Radzevičius, Giedrius Klimka, Juozas Milašius, Leonidas Šinkarenka, Gražina Baikštytė, Audrius Balsys, Artūras Pugačiauskas, Valerijus Ramoška, Vytautas Labutis, Petras Vyšniauskas, Romas Lileikis, (sėdi) Remigijus Vilkaitis ir Gediminas Laurinavičius. Pauliaus Lileikio nuotrauka

Žodžiai, netikėta ritmika, archajiški pašūkavimai bičiuliui padarė nemažą įspūdį. Jo prašomas Romas pažėrė daugiau kūrinių: „Tinklais mane pasigavo“, „Žalios žolyno akys“, „Aš esu“. „Kai Audrius išgirdo „Kiaulės saktmės“ fragmentus, pasakė: „O! Čia jau girdėti savitas stilius. Šito galima imtis“, – svarbų epizodą prisimena R. Lileikis.

KIAULĖ ATRANDA DANGŲ

R. Lileikį nuolat lydėjo epo, mito studijos, antikinis graikų teatras. „Kiaulės saktmės“ pasaulėvaizdį sudarė mitui būdingos šiaurės ir anapusbės, realiojo ir metafizinio pasaulių, dangaus gyventojų paukščio ir žemės knislės kiaulės priešprieša.

Anot pašnekovo, pagrindinis personažas kiaulė yra klausiančiojo „kodėl?“ simbolis, o paukščiui rūpi „kaip?“. „Klausė žvirblis čiulbuonėlis pas tą pilką karvelėlį: kaip, kaip?..“ – uždainuoja R. Lileikis. – Tai pažinimo ir to, kas nepažinu, opozicija. Kiaulė atranda paukščiui dangų.“

A. Balsio teigimu, „Kiaulės saktmės“ radimasis susijęs ir su muzikos technologine pažanga. Po tėvo mirties praslinkus pusmečiui (E. Balsys išėjo 1984-ųjų lapkritį), Audriui pavyko aplankyti Kanadoje gyvenantį dėdę Leopoldą. Maištingam,

su sovietine sistema konfliktavusiam jaunuoliui kelionę laidavo kompozitorius V. Laurušas ir Lionginas Šepetys. Dėdė sūnėnui nupirko pirmąjį sintetatorių. Iš Kanados Audrius parsivežė ir keturių kanalų kasetinį magnetofoną. Šia technika jis pradėjęs eksperimentuoti, rašyti muziką Lietuvos valstybiniam akademiniam dramos teatrui (dabar – Lietuvos nacionalinis dramos teatras).

„Romui visada liksiu dėkingas. Tuo metu šalia turėjau draugą, kuris mane padrąsindavo, buvo kaip kūrybos partneris. Pradėjome vienas kitą „koduoti“, bendradarbiauti“, – pasakoja A. Balsys. Galima teigti, kad tuo laiku ėmė ryškėti jų kūrybinis duetas.

DARBO IR POILSIO STOVYKLA KUKTIŠKĖSE

„Kiaulės saktmė“ buvo įrašyta per tris kartus – 1988, 1990 ir 1992 metais. 1988-aisiais kompanija nutarė išvažiuoti į „darbo ir poilsio stovyklą“ ir sukurti pirmuosius „Kiaulės saktmės“ eskizus. Tam puikiai tiko Romo tėvų sodyba Kuktiškėse (miestelis Utenos r.). Tuo metu kūrybinį branduolį sudarė Romas, Audrius ir aktorius Andrius Žebrauskas. Buvo sutarta, kad Andrius bus protagonistas. Vaikiniai kasdien po keturias valandas dirbdavo su saktmės eskizais,

paskui mėgautavosi laisvalaikiu prie Dumblio ir Alksno ežerų.

Kartą per patį kūrybos įkarštį name akimirkai pradingo elektra, išsitrinė visos paruošos. Baimintis, kad nepataisomai sugedo ir sekvenceris. Laimė, jis veikė, tada A. Balsys paprašęs bičiulių palikti jį vieną – mėginsias viską atkurti iš atminties. „Pavyko. O kai kas pavyko net geriau“, – prisimena jis.

Kuktiškėse buvo paruošti bliuzo „Klevo kaukolėjų tūpi tėvas“ ir dar trijų saktmės kompozicijų eskizai. Tada jau prieita prie pirmosios įrašų sesijos Jaunimo teatro studijoje. Įrašinėta naktimis, pasibaigus spektakliams. Dalyvavo Petras Vyšniauskas, Leonidas Šinkarenka, Gediminas Laurinavičius, Giedrius Klimka, Vytautas Labutis, Daiva Urbonavičiūtė (tada dar ne Rugiaveidė) ir A. Žebrauskas.

A. Balsys prisimena ryškiausias „naktinės sesijos“ akimirkas. Kartą, kai D. Urbonavičiūtė pradėjo dainuoti „Kas nuskabė lapus“, P. Vyšniauskas movė per kelis Jaunimo teatro aukštus pasižiūrėti, kas tas šventas žmogus, turintis tokį gražų balsą.

Iš sesijos Jaunimo teatre du kūriniai pateko į galutinę projekto versiją. Deja, paaiškėjo, kad studijos galimybės gana ribotos. Todėl „Kiaulės saktmės“ kūrėjams teko ieškoti naujo sprendimo, kad darbas būtų tęsiamas. Paieškos užtruko dvejus metus.

UŽSIDARĖ STUDIJOS KATAKOMBOSE

Palankiai susiklosčius aplinkybėms, įrašai buvo pratęsti geresne įranga apsirūpinusioje debiutuojančioje studijoje „Baltic Amadeus“. Jai vadovavo Gintas Baltrukaitis, o garso režisieriais pradėjo dirbti Raimis Trilikauskis ir A. Pugačiauskas.

„Naujos techninės galimybės atvėrė naujas erdves. „Kiaulės saktmė“ ėmė augti ir keistis. Prie P. Vyšniausko prisijungė Valerijus Ramoška ir Eugenijus Jonavičius“, – pasakoja R. Lileikis.

Studijoje užsidaryta ilgam, maždaug 4 mėnesiams. Tad, anot Romo, tikra legenda ne tai, kad „Kiaulės saktmė“ prasidėjo užsisklendus kaime, o, šiandien populiariu žodžiu tariant, izoliavus save studijos „katakombose“.

„Evangelija pagal Romą“: (iš kairės) Vytautas Kernagis, Andrius Žebrauskas, Romas Lileikis, Kostas Smoriginas, Petras Vyšniauskas su dukra Marija, Neda Malūnavičiūtė, Vytautas Labutis. Pauliaus Lileikio nuotrauka

Per tą laiką buvo įrašyta apie 70 proc. plokštelės. Ir vėl teko sustoti – studija netikėtai nutraukė veiklą. Paskutiniai kūriniai, tarp jų – „Atbėga vilkai basi“ ir „Žalias kraujas“, jau 1992 m. buvo įrašyti atnaujintoje radijo stotyje „M-1“, kurią per Sausio 13-osios įvykius buvo nusiaubę uniformuoti sovietų vandalai.

HEROJAUS MIRTIS IR PRISIKĖLIMAS

Vis nepavyko įrašyti vienos paskutiniųjų „Kiaulės sakmės“ kompozicijų „Kapinių tvora“. Anot R. Lileikio, tai kulminacinis albumo momentas. Kūrinys atsirado iš tam tikros nuotaikos, kai Romas ir Audrius per Vėlines kartu aplankė savo senelių kapus Palangoje ir Kretingoje. „Vėlai vaikščiojome po žemaitiškas kapines. Tamsu, daugybė žvakių, indeliai sproginėja. P. Vyšniauskui – jis juk irgi žemaitis – papasakojome, kad tokia nuotaika ir turėtų būti kūrinyje“, – prisimena A. Balsys.

Jis pasiūlė studijoje išjungti visas šviesas, „Kapinių tvora“ įrašinėta visiškai tamsoje. Pasak Audriaus, P. Vyšniauskas neprilygstamai perprato jų

norus. Jo paukštiški skrydžiai studijoje sukūrė magišką atmosferą, kuri muzikus galbūt aplanko tik kartą gyvenime. Kulminacinis plokštelės kūrinys tapo ir įrašų sesijos kulminacija. Nuo tos akimirkos kompozicijos vijosi viena kitą, Audrius sako vos spėjęs keisti juostas.

NAUJASIS MITO PASAKOTOJAS

Albumas pamažu augo, vyko ir naujo vokalisto naratoriaus paieškos. Savo jėgas išmėgino visas būrelis dainininkų – deja, niekas netiko. Neslėpdamas susierzinimo dėl nuolatinių paieškų ir kaitos, vieną kitą eilutę iš „Sakmės“ padainavo A. Pugačiauskas. „Stop, – sakau, – pamėginam. Pamatėme, kad Artūro balsas visai kitoks. Jis atstovavo naują kartą. Artūrą net vadinome „Depešo galva“ – vilkėjo odinį švarką, segėjo auskarą“, – pasakoja A. Balsys.

A. Pugačiauskas tapo naujuoju „Kiaulės mito“ naratoriumi, itin savitai interpretavo pagrindinę sakmės vokalinę medžiagą. Anot A. Balsio, Artūro balsas suteikė projektui naują, originalų skambesį.

Plokštelė buvo įvertinta palyginti nedideliame jos kūrėjų bičiulių ir melomanų rate. Jame ir išliko iki šiol. Tai ne pramoginis kūrinys, be to, kūrėjai nesivaiškė populiarumo ir šlovės. „Neturėjome tokio tikslo – parduoti. Siekėme savo sumanymą įgyvendinti. Kadangi su „piaru“ neprasidėjome, plokštelė liko tiems, kurie apie ją žinojo. Man smagu, jei tai gyva“, – sako R. Lileikis. A. Balsys nusišypso ir teigia supratęs, kad juodu su Romu tikrai nėra verslininkai: „Reikėjo eiti į viktorinas, radijo stotis. Tada mums atrodė – štai, yra plokštelė, kas norės, tas ją susiras. Deja, gyvenimas lėmė kitaip“, – svarsto jis.

Ne viską, prisipažįsta, „Kiaulės sakmėje“ supratęs, bet jam labai patikusi žodžių magija. „Manau, Romas užkabino kažką, ką galima suvokti tik intuityviai, – teigia A. Balsys. – Ar prieš išeidami dar galėtume susirinkti ir tai pratęsti – atviras klausimas...„Skambalėlį uždėjau kiaulei ant kaklo ir paleidau į lauką. Eik, sakau, ir atnešk giliausią šaknį, sakau...“

LRT.lt

NUOLAT PRADEDANČIOS DRAMATURGĖS UŽRAŠAI

SANDRA BERNOTAITĖ

Kas yra teatras, savęs klausiu du kartus: sėdėdama priešais tuščią lapą, o paskui – priešais tuščią sceną. Tai gali būti aikštelė, kurioje jau sėdi žmogus. Jis tyli. Jis nežaidžia. Dar yra tuščias. Laukia, kol pasakysiu, koks tai bus žaidimas. Dramaturgija – natos, užduodančios žaidimo taisykles.

Pačiame rašymo procese, jei tai ekstatiškas rašymas, sąmonės ir pašmonės dalykų konsteliacija pavyksta kaip vientisas darinys, ir tik vėliau galima jį tyrinėti, stebėtis, kiek daug sluoksnių šis apima, kiek daug taškelių susieja. Režisuojant savo pačios pjesę, lygiai taip pat įdomu ją dekonstruoti ir vėl sudėti, tarytum tai būtų kito žmogaus kūrinys, kurio meninė užduotis nėra visiškai aiški, jau nekalbant apie idėją, svarbiausią mintį, prasmę.

Štai žiūrėdama ar, tiksliau, dalyvaudama ke-lioliktame spektaklio rodyme, staiga prisimenu, kad vienas iš mano, kaip pjesės autorės, uždavinių buvo atkurti natūralaus dialogo dinamiką ir svarbiausius elementus: pradinį susipažinimą ir apšilimą, kai dar tik plepama, bandant suvokti, su kuo kalbi (tai turi suprasti ne tik veikėjai, bet ir žiūrovas); pirmuosius kontaktinius sukibimus, pašnekovams pajutus, kad esama intrigos, – tuomet pokalbis tęsis ilgiau nei penkias minutes, nustos būti saugus, mandagus, atstumamas ims mažėti; konfliktai, maži sprogimai, nedermė ir priešpastatymas, varantys vidinį veiksmą toliau; pašnekovų trauka, simpatija, galbūt net erotinė – ji visuomet kažkur po paviršiumi, arti; bendras žodynas – tiek poroje, tiek žmonių grupėje randasi tam tikrų žodžių ar junginių, kartojamų su vis kita potekste; ironija ir sarkazmas, humoras ir patyčia iš dalykų, kurie abiems (daugumai) nepatinka, – bendri priešai, tai, kas atgrasu, vienija gal net labiau negu bendri draugai ar pomėgiai; anekdotai, trumpos istorijos, atsivėrimai – kai jau leidžiamasi gilyn ir gilyn, mes nuolat keičiamės savo patirtimis, bandydami jas išsakyti, sudėlioti į naratyvus, nes tik tuomet visa tampa tikra. Vieno pašnekovo pasakojimas tučtuojau iššaukia asociatyvias istorijas kitame. Dviejų žmonių keitimasis

asociatyviomis istorijomis ir iš jų išplaukiančia tematika, be abejo, neišvengiamai iššaukia tą patį publikoje. Turint tai omenyje, reikia įterpti „poilsio scenas“, kai tokių vaizduotės ir atminties katalizatorių daug mažiau, kai leidžiama tik įsijausti, tik išgyventi, o ne atliepti savo patirtimi ir leisti j savo apmąstymus. Galiausiai – turbūt svarbiausias momentas, kurio siekiu, – nejučia nuvesti visus į gilų pokalbį per tam tikrą, labai konkretų laiką. Dariau tai sąmoningai, tačiau rašant pavyko nesąmoningai, nes perėjimas ne baltais siūlais susiūtas, nematomas, sklandus. Pati ne sykį stebėjau ir klausiau dialogų: kaip, per kiek laiko, kas mus nuveda į gilų pokalbį su vienais žmonėmis ir kas niekaip, niekada nenuveda su kitais? Man buvo svarbu pjesėje būtinai atverti tas duris į dialogą, kad jis tikrai įvyktų ir būtų tikras. Sukrečiantis, išvalantis, transformuojantis abu pašnekovus, o galiausiai – ir publiką.

Trumpiausias pjesės apibūdinimas – ir tai, kuo ji skiriasi nuo grožinės prozos – yra dialogai, kuriuose rutuliojasi drama. Žodis „drama“, išvertus iš senovės graikų kalbos, reiškia veiksmą. Taigi, paprasta: veiksmingas pokalbis.

Žinoma, tiek pjesių, tiek romanų dialoguose nebūtinai nuolat verda veiksmas. Potekstės yra visuomet, bet veiksmas gali nutrūkti ir vėl užsimegzti, kitoks ir kitaip. Dalis dialogų skirti tam, kad publika ar skaitytojas išgirstų reikiamą informaciją. Dalis – atveria tam tikras veikėjų savybes, parodo charakterį. Dar kiti yra skirti poilsui, pramogai, atokvėpiui prieš naują veiksmo linijos kalniuką. Ar gali dialogas būti tuščias, beprasmis? Žinoma, gali, jei toks konceptas. Pokalbis gali sukintis ratais ir įsikąsti sau į uodegą – ir tik tokia prasmė. Beprasmybė, jei jos siekiama sąmoningai, – visai neblogas uždavinys. Absurdo dramose to esama daugiau negu kituose žanruose. Kita vertus, toks beprasmiškumas, tuščia kalba irgi atpažįstami – sutikdama su Edwardu Albee’iu (didžiuoju ir vienu pirmųjų absurdistų), pabrėšiu, kad tai yra pats tikriausias, gal net kraštutinis realizmas. Užsizaisti juo galima, bet (bent jau man) neįdomu. Absurdo ir chaoso pilnos mūsų ausys ir akys. O

kaip dėl tvarkos – tiek kalboje, tiek galvoje – ką scena galėtų mums pasiūlyti, kokias konsteliacijas, kokius tikrovės variantus? Mes ateiname į teatrą įsigyventi į modelius ir juos priimti arba atmesti, su jais konfliktuoti arba maloniai praleisti laiką.

Menas visada buvo ir pramoga. Nesutinku, kad neva tik neseniai tai tapo norma, kad tik nūdien meno vartotojas reikalauja pasitenkinimo už pinigus. Pramoga – labai puikūs vartai į katarsį. Blizgūs paviršiai nuteikia atsipalaidavimui, o pastarasis – duoda dingstį atsivėrimams. Netikiu į kraujuotas pradžias. Mazochistinė publika manęs nedomina. Kas gi nori dovanoti savo laiką kančiai, tarytum jos būtų per mažai paties gyvenime? Darau prielaidą, kad žmonės ateina pavargę, sutrikę, susipainioję mintyse ir jausmuose, jų galvose tvyro chaosas arba įkyriai sukasi tos pačios mintys, savo nuostatų jie neatpažįsta ir juolab nežino, kaip jas keisti. Manau, žmonės ateina į teatrą nežinodami, ko nori. Geriausiai atveju, nujausdami, tačiau – nežinodami. Veltui jų to klausume, bet visai įmanoma, kad po spektaklio jie paklaus patys savęs. Visiška sėkmė būtų tada, kai žiūrovas aiškiai pajustų, ko nori. Pirmiausia – kad nebeneri to paties, su kuo atėjo, o paskui – kad trokšta ko kito, ir galbūt jis akies krašteliu užgriebė tą kitokį gyvenimą, susidūręs su svetimojo, kito žmogiškumo būkle, kuri, be abejo, fundamentaliai būdinga mums visiems. Temų universalumas, tarp mūsų, kūrėjų, kalbant, drąsiai vadintinas temų banalumu, bet jis mus veikia, jis mus sukrečia, pakviesdamas bendrystei, simultaniškam kūrinio išgyvenimui, o taip ir įmanomas katarsis – išsivalymas per kančią. Virsmas pirmiausia įvyksta scenoje ir tik tada sukuria galimybę virsmui anapus rampos, salėje saugiai sėdinčiųjų viduje.

Kalbant apie salės saugumą – man svarbu, kad žmonės jaustųsi saugūs ir pasitikėtų tuo, kad invazijos į jų privatumą, tiek fizinį, tiek psichinį, nebus. Tai labai svarbi riba, kurios nevalia peržengti, jeigu nori nuvesti žiūrovą (tarsi jautrų pacientą) į gilią ir tamsią vietą, o galiausiai išvesti į šviesą, atgal. Pajutęs skausmą, pajutęs

esė

pavojų, pajutęs išnaudojimą, žmogus užsisklendžia ir atsiriboja. Visai įmanomas ir toks teatro vyksmas, tačiau tuomet reikia nesitikėti, kad bus bendrai išgyventa. Ten jau vyks kitokie procesai, pavyzdžiui, galima apeliuoti į publikos intelektą, pateikti idėjos grandinėlę, supažindinti su faktais ir reiškiniais. Kalbėtis pasitelkus protą, o ne jausmus ir potyrius – toks teatras labai imponavo Brechtui ir kitiems formalistams, ir tai puiku.

Kalbant apie scenos saugumą, įdomu pastebėti, kad aktoriai niekada nėra saugūs, jie eina į pavojų, toks jų darbas, toks jų uždavinys. Aktorius – tas, kuris žengia į apšviestą (ar nelabai) aikštelę, persiplėšia marškinius ir pakviečia tai padaryti tuos, kurie sėdi saugiai. Atsivėrimo žingsnis priklauso menininkui, kūrėjui, atlikėjui. Tai įvyksta ne tik fiziškai žengiant į sceną, bet ir per tekstą – jame užkoduotas atsivėrimas, nuoširdumas, nuogas jausmingumas. Jei to pjesės tekste stinga, nieko nebus. Arba bus, bet tai jau ne dviejų jėgų sąveika, o vienos jėgos saviveikla, buitinėje kalboje dar vadinama masturbacija. Publika lieka vojeristo vietoje – kai kam tai patinka, kai kam – ne.

Tikiu, kad pjesės turi būti parašytos arba adaptuotos šiandienai. Taip pat svarbu, kad veikėjai būtų iš vietinės aplinkos. Toks yra mano tikėjimas, kurį jaučiu pareigą lyg ir apginti, nes tučtuojau gaunu argumentą: o kaipgi klasika, kaipgi genialios užsienio pjesės, kurias mums svarbu pristatyti savo kolektyvinės sąmonės erdvėje? Atsakau: darykit kaip tinkami, manęs tai tiesiog nedomina. Va taip, arogantiškai. Kai įsivaizduoju kuriančius klasikus, turiu omenyje aplinkybes – dauguma, jei ne visi, dirbo su viena teatro trupe, dauguma rašė vaidmenis, žinodami, kas juos atliks, dauguma dramaturginių situacijų, net jei pasirinktos egzotiškos aplinkybės, atėjo iš viešojo gyvenimo erdvės. Kitaip tariant, pjesėse visada buvo daugiau žiniasklaidos negu filosofijos. Jeigu pradėdame kartoti teatrą, priimdami jo neva originalias, praeityje veikusias formas, kuriame ne gyvą, o muziejinį teatrą. Ne vien tik teatrą tai ištikę: opera, baletas, simfonija, net šiuolaikinis šokis ir kt. *contemporary* menai – visos performatyvaus meno formos gali būti sustingdytos į artkotojimo šal-tieną. Jos gyvos, bet neaktualios. Kylančios iš praeities. Taip, pasitelkus jas irgi įmanoma kalbėti apie dabartį, kaip ir bet kuris šiandien rašomas istorinis romanas, apsimetantis, jog atkuria

mums istorines aplinkybes 3D ryškumu, iš tiesų tegali kalbėti apie save, apie čia ir dabar. Siekiantiems tikrumo ir nuoširdumo geriau net nebandyti kartoti. Einantiems tiesiai – tikrovė kuriama su publika iš tų detalių, kurios ruidamos čia ir dabar. Užrašydami tikrovę mes kuriame bendrą tikrovę. Galbūt ateities kartos bandys ją pakartoti muziejiniu stiliumi – ir kas gi uždraus? – tuomet dar labiau apgailėtinas mūsų dabartinis įsikibimas į klasikus, nepaliekant apie savo istorinį momentą nieko autentiško, sukurto proginiam tikrovės momentui, kuris be kūrybos ir liks nepagautas. Ar ne?

Kurti iš dabarties ir iš savęs – daug didesnė kaina ir rizika. Todėl man patinka būtent toks modelis.

Dar apie žodžio teatrą ir žodžio vietą teatre. Jaučiu, kad manęs galima ir nesuprasti: ką turiu omenyje, sakydama, jog pasiilgau teatro, kuriame vyksta pokalbis? Argi trūksta dramatiinių meno formų, spektaklių pagal pjeses? Net ir metaforiniame, režisūros diktato teatre žodis suskamba, jis yra, be jo neapsieinama. Taip. Žodžiai, žodžiai, žodžiai, kaip pasakytų Hamletas, jie yra, jie skamba, jie nepasiekia širdžių, nes to ir nesiekia. Kaip dažnai potekstės aktorių tekstuose fizinės, o ne jausminės ar intelektualinės. Kas yra fizinė potekstė? Gali būti, kad tai mano terminas, todėl jaučiu pareigą paaiškinti. Du variantai: viename aktorė sėdi ant kėdės ir kalba, o mes klausydami verkiame; kitame ji bėgioja po sceną, tampydama sunkų virvės galą, ir kalba, o mes girdime, kaip jai sunku tą virvę tampyti, ir tai yra jos potekstė, kurią mes labiau matome, ne girdime. Girdime, bet neišgirstame. Aktoriai kalba talžydami vienas kitam snukius, ir tai suteikia potekstę. Aktorė pakabinta ore, ir tai sukuria potekstę. Bet koks stiprus (aiškus, ryškus, simbolinis) fizinis veiksmas sukuria potekstę. Kas, jeigu atsisakome fizinio veiksmo? Kas, jeigu tai maži, subtilūs veiksmai, o centre – iš aktoriaus vidaus einanti emocija, gulanti potekstėn? Vidinis veiksmas gali prilygti virvės tampymo jėgai, tačiau tokiu atveju nėra to stipraus, visa užgožiančio išorinio veiksmo ramento.

Dirbant su jaunais, dar tik pradedančiais dramaturgais, visų pirma imuosi aiškinti, kas yra vidinis veiksmas. Tik keli žmonės iškart pajunta, kas tai, ir negaišdami einame prie kitų dramaturgijos elementų. Tačiau be vidinio veiksmo

nieko nebus, todėl nepajudame, jeigu rašantysis to „nepagauna“. Paprastai tokie žmonės labai nori pasakoti apie išorinį veiksmą, iškart ieško jo, konfliktą suprasdami kaip gestais ir tekstais prasiveržiančią agresiją, pyktį vienas kitam, smurtinę kalbą, dažnai kupiną (rusiškų) keiksmazodžių. Jiems tai atrodo veiksminga. Užkertu – ne. Jokios diskusijos. Ne. Jei dar nepajutai, kas yra vidinis veiksmas, tau tiesiog ne laikas rašyti. Tokios pratybos gali užtrukti ilgai, bet nemanau, kad turiu teisę leisti žmogui išeiti iš mano dirbtuvių nepajutus esminio dalyko, apibrėžiančio dramaturgiją.

Pokalbis, kurio metu įvyksta drama. Vidinis veiksmas, užspeistas tarp žodžių, veikimas potekstėmis. Dramaturgas rašo tai, ką girdi savo vaizduotėje, veikėjai kalbasi, bet to negana: dramaturgo vaizduotėje personažai veikia vienas kitą, o jų sakomi tekstai tėra ledkalnio viršūnė. Dramaturgas stumdo ledkalnius, o ne vien tik užsiima tuo, kas virš vandens. Virš paviršiaus, tiesa, irgi darosi įdomūs dalykai, ir tai labai didelė meistriškumo dalis – svarbu ne tik ką rašau, bet ir kaip rašau. Aišku, įmanoma pradėti nuo kaip ir pamažu nusileisti po vandeniu, patirti visą ledkalnio tūrį. Kūryboje forma ir turinys gali eiti vienas pas kitą iš skirtingų pusių, svarbiausia, kad susieitų – tuomet gimsta idėja. Taip, būtent, tik tuomet ji gimsta, nes gimusieji turi turėti kūną, ne tiktai sielą: turinys esti įsikūnijęs formoje. Gyvo kūrinio gimimo momente jau nebeįmanoma atskirti turinio nuo formos, nes vienas be kito neegzistuoja. Gal skamba painiai, bet taip yra ir, sykį patyrus, antrą kartą to pojūčio pristatinėti nebereikia.

Drama be vidinio veiksmo neegzistuoja, nes tai nėra, negali būti teatras, tai šou, į kurį nesame pakviesti išgyventi ir įsijausti. Gyvasis teatras yra retas ir jo reikia paieškoti, išlaukti, neverta sielotis, kad taip yra... Bet, manau, tai teatras, kurio reikia siekti. Randi tada, kai ieškai, net jeigu aiškiai dar neapibrėži, dar nesuvoki, kas tai, bet turi stiprią nuojautą. Ja aš pasitikiu: žiūrovas žino, kokio teatro jam reikia čia ir dabar. Žiūrovas visad teisus. Reikia rasti savo žiūrovą.

kinas

Filmo „Dar po vieną“ (Druk, 2020) scena. Rež. Thomas Vinterbergas. Henriko Ohsteno nuotrauka iš „Scanoramos“ archyvo

ATVIRKŠTINIS THOMO VINTERBERGO BŪDAS ŠVĘSTI GYVENIMĄ

— SILVIJA BUTKUTĖ

Prisimenu, ką reiškia būti šešiolikos – grįžti namo ketvirtą rytą, uodžiant pavasario gėles, būti įsimylėjus ir apsvaigus nuo gėrimų. Tai visų džiaugsmų pradžia. Ir mes vis dar kažkodėl to trokštame.

Thomas Vinterbergas

Taip, Thomai, kiekvienas esame patyrę šį pakylėjantį jausmą, kai, brėkštant naujai dienai, besipinančiu baleto žingsneliu judant namų link, prisirpusias galvas lenkia vaivorai, palaikančiai akį merkia kelio ženklai, danguje sėkmę buria žvaigždės ir viskas, absoliučiai viskas atrodo įmanoma... „Dar po vieną“? Taip pavadinatas naujusias tarptautinį pripažinimą pelniusio

danų režisieriaus Thomo Vinterbergo filmas, jau spėjęs pavergti viso pasaulio ir Europos šalių kino festivalio „Scanorama“ žiūrovų dėmesį. Tai pasakojimas apie keturis rutinoje pasiklydusius vidutinės amžiaus krizės ištiktus vyrus, apie jų girtus nuotykius ir brangiai kainavusį eksperimentą, savotiškai sugrąžinusį apetitą gyvenimui.

„Dogma 95“

Kino istorijoje T.Vinterbergas žinomas kaip kartu su režisieriumi Larsu von Trieru dešimtajame dešimtmetyje pradėjęs filmo žanrą išgryninantį ir jo estetiką minimalizuojantį judėjimą

„Dogma 95“. Vinterbergo „Šventė“ (*Festen*, 1998) ir Triero „Idiotai“ (*Idioterne*, 1998) buvo pirmieji ir, tikriausiai, paskutiniai filmai, sekę originalia „Dogmos“ filosofija: nufilmuoti tikrose lokacijose, naudojantis tik rankinėmis kino kameromis, su natūraliu garsu bei apšvietimu. 1998-aisiais Vinterbergo „Šventė“ susilaukė neįtikėtino pripažinimo ir laimėjo specialų Kanų kino festivalio žiuri prizą. Ironiška, tačiau, šiai juostai tapus komerciškai sėkminga, pagrindinis „Dogmos“ tikslas apnuoginti nusistovėjusį kino suvokimą prarado svarumą. Galimai tuo nusivylęs, režisierius sekantį dešimtmetį kūrė kritikų vidutiniškai vertinamus filmus, bet tyliai ir užtikrintai formavo savitą stilių: mišinį kruopščiai

Šolomas Zelmanavičius SENAS KAUNAS, XX a. 3–4 deš. Iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvo

menkinančius amatininko ir gerbiamo miestiečio orumą. Tačiau ji kalbėjo mažai ir buvo užsiėmusi vaikų auginimu bei šeiminkavimu namuose savo vyrui, jo darbuotojams ir mokiniams.²⁵

1915 m. Kadisonų šeimai, kaip ir visiems Kauno žydams, Rusijos caro įsakymu skubiai teko palikti Kauną. Atsidūręs Vilniuje, L. Kadisonas netrukus suformavo „Vilniaus trupę“, į jos veiklą įsitraukė ir dukra Liuba. Apie 1917 m. gastroliuodama Kaune trupė parodė spektaklius pagal Michailo Arcybaševo ir Hermano Zudermano pjeses²⁶.

DAILININKAI

Dalis Vilniuje gyvenusių dailininkų – Šolomas Zelmanavičius, Akimas Josimas, Isajus Kulvianskis – persikėlė į Kauną, šiam tapus laikinąja

sostine²⁷. Čia apsistojo ir 1919–1920 m. iš Maskvos ir Peterburgo sugrįžę dailininkai Jokūbas Mesenbliumas, Juozapas Levinsonas-Benari. Žydų dailininkai įsitraukė į Kauno kultūrinį gyvenimą ne tik aktyviai dalyvaudami parodose, bet ir veikdami 1922 m. įkurtoje Kauno meno mokykloje. Jai vadovavęs dailininkas Justinas Vienožinskis sutelkė gabių dėstytojų kolektyvą ir sukūrė modernią dailininkų rengimo studijų programą²⁸. 1922–1940 m. meno mokyklą baigė 60 žydų kilmės studentų, iš kurių žymiausi buvo Neemija Arbitblatas, Zalė Bekeris, Chaimas Meiras Fainšteinas ir Maksas Leibas Ginsburgas²⁹. <...>

27 Rasa Žukienė. Art in exile: the emigration experiences and mobility of artists in XIX–XX century : the case of Lithuania // *Meno istorija ir kritika*, Nr. 12. Kaunas: VDU, 2016, p. 60.

28 Antanas Andrijauskas. Litvakų modernios tapybos tradicijų tęstinumas Lietuvoje // *@eitis*, 2015, t. 86, p. 6.

29 Rasa Žukienė. Art in exile: the emigration experiences and mobility of artists in XIX–XX century : the case of Lithuania // *Meno istorija ir kritika*, Nr. 12. Kaunas: VDU, 2016, p. 60–61.

Tarpukariu jaunieji menininkai aktyviai migravo tarp Kauno ir Paryžiaus. Kauno meno mokyklos absolventai turėjo galimybę gauti Lietuvos Respublikos Švietimo ministerijos stipendijas, kurios suteikdavo jiems galimybę keletą metų mokytis Nacionalinėje ir privačiose dailės mokyklose Paryžiuje bei kitose Vakarų Europos meno mokyklose. Kartais lietuviai ir žydai mokydavosi tose pačiose mokyklose, grįžę namo rengdavo bendras parodas, priklausė toms pačioms draugijoms ir kartu darė viską, kad praskaidrintų ir modernizuotų meninį gyvenimą Kaune. Kai kurie iš jų, pavyzdžiui, A. Gudaitis ir N. Arbitblatas, tapo artimais draugais³⁰. <...>

„Kolektyvinė žydų meno darbų paroda, palyginus ją su lietuvių nepriklausomųjų menininkų paroda, yra daugiau moderniška ir jaunesnė. Lietuviai savo tapybos supratimą daugiausia gavo Lietuvoje, tad visų laikų Europos menas juos pasiekė tikrai kaip tolimes aidas. Ne tiek įvairių mokyklų postulatai, kiek savo išvidinės kritezijos, savo gamta, neturtingas vyresniųjų menininkų lobynas ir savo tautos savybės sudarė pagrindus jų kūrybai. Žydų daugumas auklėjosi ar tebesiauklėja Europos meno centruose, todėl ir Europos meno, ypač moderninio, ar atskirų menininkų įtaka jų darbuose daug ryškesnė. <...> Norėčiau palinkėti, kad tokių parodų dažniau būtų galima Kaune matyti – jos atneša su savim naujų pasaulių atspindį.“

J. Vienožinskis. Kolektyvinė Lietuvos ir Latvijos žydų dailininkų meno paroda // *Naujoji Romuva*, 1931³¹

KNYGYNAI

Pirmosios stacionaria knygų ir periodinių leidinių prekyba užsiėmusios įstaigos Kaune pradėjo kurtis vos tik miestui tapus gubernijos centru. Į šią veiklą aktyviai įsitraukė atvykėliai ir vietiniai pirkliai. 1844 m. iš Balstogės į Kauną atvykęs Šaja (Ješaja) Belostockis atidarė pirmąjį knygų kioską, 1852 m. pradėjo veikti ir vietinio pirklio Samuelio Gotkevičiaus knygų kioskas. 1860 m. pirklys Saliamonas Gabrielovičius Kaune atidarė pirmąjį knygyną. Didėjant paklausai, mieste steigėsi ir specializuotos knygų prekybos vietos. 1866 m. Zundelis Sladinas ir Mozė

30 Ten pat, p. 60.

31 J. Vienožinskis. Kolektyvinė Lietuvos ir Latvijos žydų dailininkų meno paroda // *Naujoji Romuva*, 1931, Nr. 3, p. 67–68.

Žydų bankas ir tame pačiame pastate įsikūrusi komercinė Abelio Balošerio biblioteka Kaune. XX a. 3–4 deš. Vinco Uždavinio nuotrauka. Iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus archyvo

Rozencveigas atidarė knygų kioskus, kuriuose prekiaavo žydų religiniais spaudiniais. Žydiškais leidiniais prekiaavo ir 1876 m. įsteigtas Izaoko Gurvičiaus knygynas, veikęs iki Pirmojo pasaulinio karo³².

XIX a. penktajame–aštuntajame dešimtmėčiuose Kaune buvo atidaryta 16 knygų kioskų ir knygynų, kurių asortimentą daugiausia sudarė prancūzų, rusų, vokiečių ir žydų literatūra³³. Knygų kioskų ir knygynų, prekiausių žydų leidiniais, Kaune gausėti ėmė po 1904 m., tačiau didžioji jų dalis savo veiklą vystė tik iki Pirmojo pasaulinio karo.

Plėsdami asortimentą, kai kurie knygų kioskai išaugo iki knygynų. Pavyzdžiui, 1889 m. Eliezerio Faivušo Ptašeko kioskas tapo vienu populiariausių privačių knygynų Kaune. <...>

32 Nijolė Lietuvninkaitė. *Kauno senoji knyga: raiška ir plėtotė 1843–1918 metais*. Kaunas, 2006, p. 102–105.

33 Ten pat, p. 107.

Knygų leidyba Kaune užsiėmė ir nuo 1923 m. veikęs Pribačio knygynas (paskutinis adresas – Laisvės al. 48, dab. Laisvės al. 72). Pribačių (*Priebatsch*) šeimos iš Vroclavo knygų ir mokymo priemonių prekybos įmonės filialą mieste įkūrė į Kauną su žmona iš Vokietijos atvykęs Maksas Holcmanas. Nuo 1926 m. jis tapo knygyno savininku.

M. Holcmaną į Kauną atbloškė Pirmasis pasaulinis karas. Čia jis anksti susipažino su miesto intelektualais bei žydiškuoju Kaunu. Šios patirtys vėliau paliko ryškų antspaudą Holcmanų šeimos likimuose.

„Maksas 1916 m. XI 16 d. atvyko į Kauną, į savo likimo miestą. Laiškuose pasakoja apie savo gyvenimo aplinkybes, iš jų matyti, kaip rūpestingai jis iš ten stengėsi padėti visai mūsų šeimai, pirko lašinius ir kumpius, miltus, žirnius ir kiaušinius. O juk Kaunas tada buvo kietos rankos valdomas ir skurdo netrūko. Tačiau kaime buvo galima nemažai ką gauti. Bet Maksiui vidiniai dalykai buvo svarbiau už išorinius. Čia jis tarytum formavosi iš naujo. Čia jis

susidraugavo su žinomais jaunais žmonėmis, tokiomis kaip orientalistas Šrederis, Šropsdorfas, lietuvis Ozelis. Įsijungė į literatūrinį Oberosto klubą, kurio susirinkimai vykdavo knyginkų būstinėje. Kaune jis išvydo naują pasaulį. Pirmą kartą jis susidūrė su žydų bendruomene, gyvenančia uždarame dvasios ir sielos pasaulyje ir nenorinčia išeiti į laisvesnį. Jis ją idealizavo ir žiūrėjo visiškai kitaip negu į jį supantį kariškių pasaulį. Jį kviesdavo į žydų šventes, penktadienio vakarus, teatre jis žiūrėjo spektaklius, pavyzdžiui, „Dovydą ir Galijotą“. Jam darė įspūdjį didelis šių šeimų nuoširdumas ir svetingumas, dvasinis susikaupimas, kai buvo mokomasi ir diskutuojama sinagogos mokykloje. Ten jis suprato, kad dvasia gali įveikti laiko negandas. Jis gyveno jaukiame namelyje Žaliakalnyje, kur buvo dislokuota jo priešlėktuvinė baterija. Caro laikais ten buvo vaismedžių sodas. Iš jo jam atsiverdavo platus vaizdas, ažuolynų apsuptas Nemuno slėnis.“

Margarita Holcmanaitė³⁴

34 Margarita Holcmanaitė, Kauno „Pribačio“ knygynas // *Naujasis Židinys-Aidai*, 1997, Nr. 5–6, p. 244.

Abraomo Mapu pamėgta rašymo vieta – pavėsinė ant Aleksoto kalno. 1919–1920 m. Iš Lietuvos aviacijos muziejaus archyvo.

RAŠYTOJAI

Vienas garsiausių XIX a. Kauno žydų rašytojų – Abraomas Mapu (1808–1867), siejamas su žydų Apšvietos judėjimu (Haskala) ir modernios pasaulietinės hebrajiškos literatūros pradžia. Savo kūryboje jis derino biblinę hebrajų kalbą ir tuolaikines Europos literatūrinės tendencijas. Rašytoją išgarsino romanai „Ahavat cion“ (liet. „Siono meilė“, 1852), „Ašmat šomron“ (liet. „Samarijos kaltė“, 1865, 1866) ir „Ajit cavua“ (liet. „Veidmainis“, 1857, 1861, 1864). Praėjus beveik pusantro šimto metų, 1997 m. romano „Siono meilė“ ištraukos lietuviškai publikuotos Emanuelio Zingerio sudarytoje Lietuvos žydų prozos antologijoje „Šiaurės gėlės“.

„Nakties žvaigždės prigeso, nublyško raustančio ryto šviesoj. Rytai ugnimi liepsnoja... Sidabraspalvės

veidrodinės upės upelės dar rimsta krantų rėmuose. Kalnų alumas ir rytų raudonumas susilieja paviršiuje į gražų spalvų sąmyšį; iš viršaus atspindi dangaus mėlynę ir sidabrinės žvaigždės. Netrukus paukščiai nubunda ir ima čiulbėti. Jų giesmės paplinta po visą apylinkę, tartum Siono kalnai giedotų, – dangus, žemė ir visa gamta šlovina garbsto Dangaus Kūrėją.“

Abraomas Mapu. *Siono Meilė*³⁵

Tarpukariu A. Mapu tapo savotiška žydiško Kauno ikona. <...>

XIX a. šeštajame–septintajame dešimtmečiuose iš Kauno po pasaulį pasklido jidiš ir hebrajų kalbomis rašyta poezija. <...>

³⁵ Cituota iš N. Šapira. *Kaunietis A. Mapu: jo gyvenimas ir kūryba*, Kaunas, 1928, p. 75.

Eljakumas Cunzeris 1857 m. atvyko į Kauną iš Vilniaus, ieškodamas geresnio gyvenimo. Čia susiradęs siuvinėtojo darbą, E. Cunzeris taip pat netruko susidomėti musaro³⁶ judėjimu ir rabino I. Salanterio mokymu. <...> Savo autobiografijoje Kaune praleistą laikotarpį jis vadino „aukso amžiumi“:

„Visas Kaunas kalbėjo apie jaunuolį siuvinėtoją, kuris rašo tokias malonias dainas, ir beveik kiekvieną vakarą būdavau kviečiamas į kokį nors susibūrimą. Minios žmonių susirinkdavo

³⁶ Musāras (hebr. etika) – Izraelio Salanterio (Lipkino) samprata apie dvasinį žmogaus tobulėjimą, atsiradusi XIX a. viduryje. Iš jos išsirutuliojo ypatinga Lietuvos žydų religingumo pakraipa su būdinga literatūra, studijų tipu ir meditacine praktika. Šio mokymo pradininkas I. Salanteris judaizme pirmiausia akcentavo jo dorovinius principus. Lietuvoje gyvavo kelios jėšvos, kuriose buvo studijuojama pagal musaro sistemą.

aplink namus, kuriuose dainuodavau savo dainas, ir klausydavosi jų, kol išmokdavo atmintinai. Labai greitai pastebėjau, kad dainavimas davė geresnę grąžą nei siuvinėjimas, iš kurio niekada negalėjau tikėtis, kad gausiu daugiau nei tris rublius per savaitę. Ir aš nusprendžiau atsisakyti to amato.“³⁷

XIX a. viduryje gimusių Kauno žydų pasaulietinės literatūros tradiciją nauja rašytojų karta pratęsė po daugiau negu pusės amžiaus:

„Norime būti laisvi, amžinai jauni ir stiprūs kaip jūra. Žvalūs ir kovingi kaip audra. Aplink mus užia, putoja, šniokščia... Mes esame saloje.“³⁸

Taip buvo skelbiama 1921 m. Kaune išleisto pirmo modernistinės jidiš literatūros žurnalo „Vispe“ (liet. „Sala“) manifeste. Jidiš modernizmo autoriai, regis, į naujai paskelbtą laikinąją sostinę iš tiesų atsikėlė tarsi į dar neatrastą salą. <...>

Tačiau iškilo ir nauji vardai. Vienas ryškiausių iš jų – garsia Izraelio rašytoja ir literatūros tyrinėtoja tapusi Lėja Goldberg (Lija Goldbergaite) (1911–1970).

L. Goldberg Kaune praleido vaikystę ir jaunystę. Čia lankė M. Švabės hebrajų gimnaziją, įstojo į universitetą. 1935 m. išvyko į Palestiną ir ten prisijungė prie Abraomo Šlonskio vadovaujamo literatūros sambūrio, su kuriuo kontaktus palaikė kaunietiškas žurnalas „Petach“. <...>

Izraelyje L. Goldberg tapo naujosios poetų kartos, rašiusios valstybės kūrimo ir pirmaisiais jos gyvavimo metais, atstove. Ši karta reflektavo gimtinės įvaizdį, peizažus ir herojinius jų naujosios gimtos šalies vaizdus, taip pat atsiminimus iš „ten“ ir troškimą įsitvirtinti „čia“, arba, kaip rašė L. Goldberg, „skausmą dėl dviejų gimtinių“³⁹. Tai gerai rodo eilėraštis „Oren“ (liet. Pušys)⁴⁰:

³⁷ *A Jewish bard: being the biography of Eliakum Zunser / written by himself and rendered into English by Simon Hirsdansky*. New York, 1905, p. 22–23.

³⁸ Di vispe // *Vispe*, Nr. 1. Kovne: Yidish, 1921, p. 2.

³⁹ Izraelio ambasada Lietuvai. Literatūra. Prieiga per internetą: <https://embassies.gov.il/riga-li/AboutIsrael/Culture/Pages/CULTURE-Literature.aspx>

⁴⁰ Iš hebrajų kalbos vertė Lara Lempertienė.

Lino Kaziulionio gatvės meno kūrinys, dedikuotas poetei Lėjai Goldberg (Kestučio g. 16b, Kaune), 2020. Vienas iš „Kaunas 2022“ organizuoto Istorijų festivalio projektų. Darius Petreiko nuotrauka

„Gegutės balso neišgirsi čia, Nepasipuoš šios pušys šydu sniego, Bet kai tik jų šešėly atsisėdau, Vaikystė mano grįžta paslapčia.

Spygliai niūniuoja pasakos žodžius. Šaukiu snieguotą tolimą gimtinę, Prie apledėjusios žalsvos krantinės Svečiam krašte savas dainas girdžiu.

Gal paukštis klajojantis, tik tas, Pakibęs visad tarp dangaus ir žemės, Dviejų gimtinių skausmą supras.

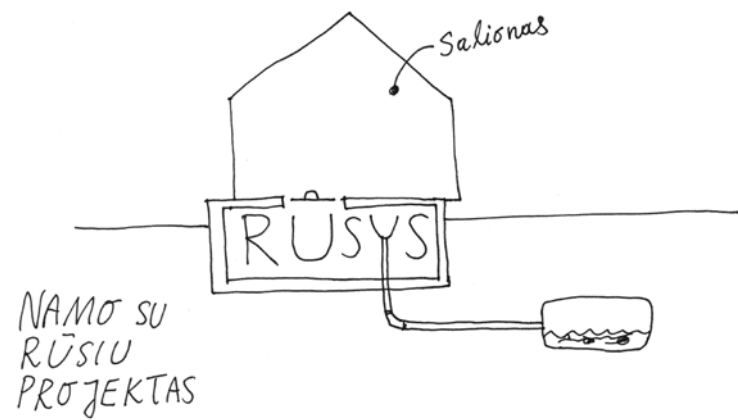
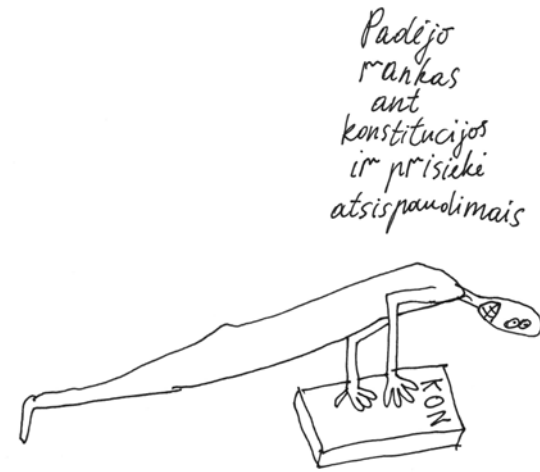
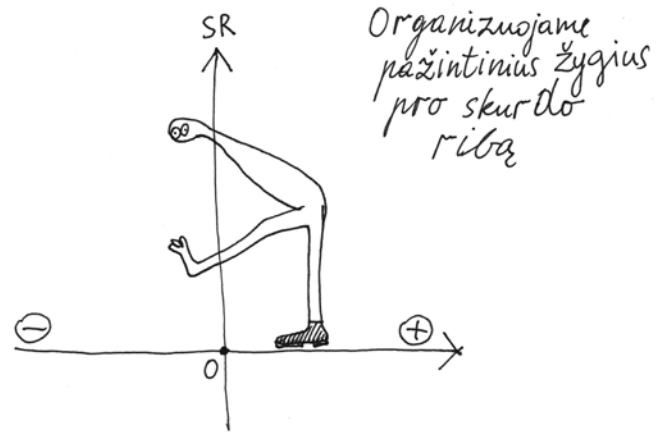
Su juo ir aš kraštus du apgyvenus, Dukart išaugau, leidau dvi šaknis, Kaip mano pušys – į abi šalis.“⁴¹

<...>

Emigracija, Holokaustas išblaškė ir pražudė tarpukario Kaune pradėjusius kurti jaunus žydų rašytojus. Užsimezges Kauno literatūros reiškinys buvo sunaikintas.

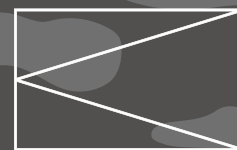
⁴¹ Oren // *Barak ba-boker (Morning Lightning)*. Sifriat Poalim, 1955, p. 39. Už nuorodą į eilėraščių dėkojame Ofrai Yeglin.

ARŪNAS KAVALIAUSKAS

Kultūra^τ

Pokyčiai – akivaizdūs

Kaunas 2022
Europos kultūros sostinė

Sužinok apie juos daugiau:
kaunas2022.eu